

II KYLÄT

UNAJA

HISTORIAA

Unajan kylä kuuluu Rauman alueen vanhimpiin ja on perustettu ilmeisesti jo 1200-luvulla. Unaja muodosti suuren neljä kylää käsittävän jakokunnan.¹³ Kylässä on ollut 1560-luvulla jopa 15 taloa. Unaja mainittiin vuonna 1413 muodossa *Unio*¹⁴ ja kylää on myös joissain yhteyksissä pidetty Rauman kaupungin edeltäjänä. Raumaa onkin nimitetty joissain lähteissä samalla nimellä. 1540-luvulla Rauman porvarit omistivat puolet Unajan kylästä. Kylä sijaitsi Unajanlahden rannalla ja nykyisen kivisillan läheisyydessä oli myös kauppasatama.¹⁵

Unaja sijaitsi historiallisen Turun ja Porin välisen rantatien varrella. Tie toimi 1600-luvulta alkaen myös postitienä ja esimerkiksi vuonna 1650 Unajassa toimi postinkuljettajana Mikko Helo. Joitakin vuosia myöhemmin postitalona toimi Jokelan talo.¹⁶ Unajaan perustettiin myös kestikievari 1600-luvun loppupuolella. Kylässä toimi kestikievari ainakin vielä 1800-luvulla.¹⁷ Kylän läpi kulkevaa rantatietä pidettiin kunnossa pitäjittäin yhteisvoimin jo keskiajalla.

Isojaon alkaessa Unaja kuului suureen jakokuntaan, johon kuuluivat Unajan lisäksi myös Voiluodon, Anttilan sekä Kulamaan kylät. Vuonna 1781 Anders Ringbom ryhtyi kartoittamaan aluetta isojakoa varten. Aikaisemmin unajalaiset olivat käräjäineet voimakkaasti keskenään sekä eräitä anttilalaisia ja kulamaalaisia vastaan. 1810-luvun alussa valmiiksi saatu isojako ilmeisesti ratkaisi kiistat, koska maaherralta ei saatu anottua mittaus- ja jakotoimitusta.¹⁸

¹³ Papunen 1959, 47, 52.

¹⁴ Papunen 1959, 74.

¹⁵ RKY

¹⁶ Lähteenmäki 2009, 23.

¹⁷ Korpi 2009, 104.

¹⁸ Papunen 1972, 129–130.

Unajan isojakokartta vuodelta 1816. Keskellä näkyvän kylätontin itäpuolella kulkee nykyisin valtatie 8. (KA)

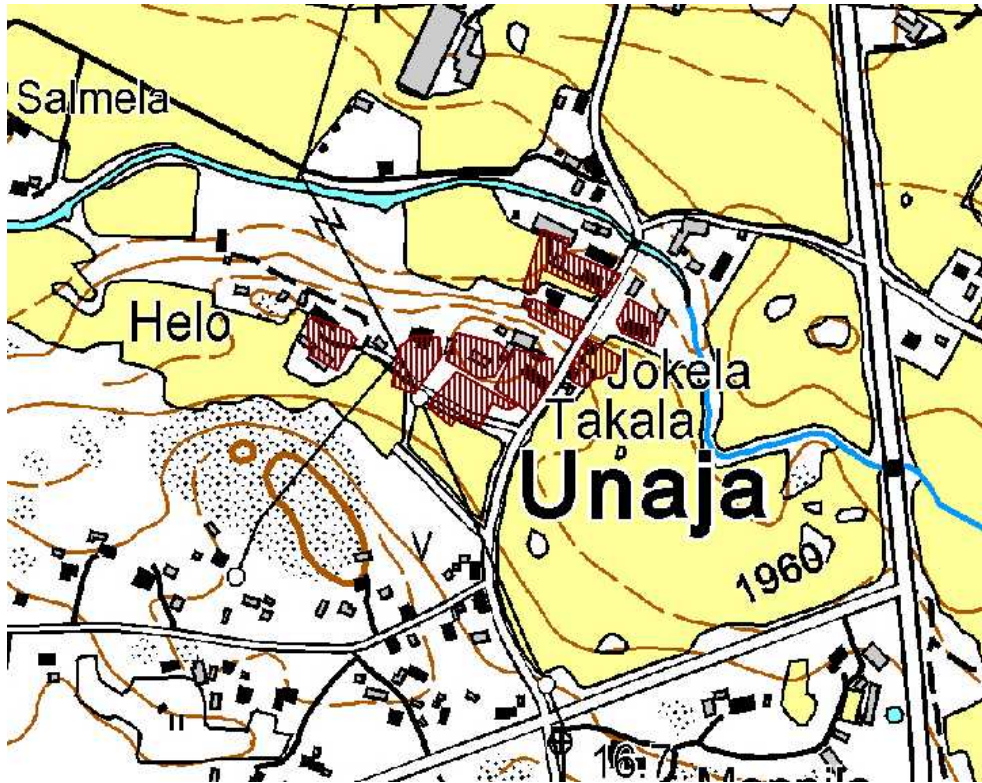
Isojatoimituksen yhteydessä otettiin käsittelyyn liikamaariita, joka johtui aiotusta kruunun uudistilasta. Kruunun etua valvonut sotakamreeri C.G. Gråå esitti, että Hanhisaari olisi sopiva paikka uudelle tilalle, koska se oli 1500-luvulla kuulunut kruunulle. Unajan jakokunnan osakkaat vastustivat tätä ja esittivät liikamaata erotettavaksi syrjäiseltä Lammen kulmalta. Lopulta unajalaiset voittivat kiistan ja uusi Lammin eli Lamminmaan tila muodostettiin isojaon yhteydessä. Tila sijaitsi paikassa, joka tuli kylärajoja käytäessä kuulumaan Kulamaahan.¹⁹

Unajan talot olivat isojaon aikoihin Kodiksanttila, Nuuttila, Helo, Jokela, Lammin uudistila, Tupala, Rantala, Alanen ja Takala. Neljä viimeiseksi mainittua olivat syntyneet 1700-luvun puolivälissä, jolloin Takalan kantatila jaettiin neljään yhtä suureen osaan. Nämä tilat tunnettiin myös nimellä Uusikartano. Osa Unajan taloista, Jokela, Rantala (Ylinen), Alanen ja Takala, laskettiin kuuluvan Voiluodon kylään, vaikka ne maakirjojen olivat aina kuuluneet Unajaan.²⁰

Unajan kylätontti sijaitsi vuonna 1816 valmistuneen isojakokartan mukaan nykyisen Unajantien länsipuolella nykyisen Viihdepuistontien ja Unajanjoen väliin jäävällä alueella Helon, Jokelan ja Takalan talojen paikalla. Kylätontti on edelleen havaittavissa. Helon talo sijaitsi jo vuonna 1816 hieman lännempänä ja erillään ja muista taloista. Koska kylä sijaitsi meren rannan läheisyydessä, levittäytyivät pelto- ja niittyalueet kylän ympärille siten, että melko suuri osa viljelyalueista sijaitsi nykyisen valtatie 8:n itäpuolella.

¹⁹ Papunen 1972, 130.

²⁰ Papunen 1972, 130–131.

Vuoden 1816 kylätontti asemoituna nykykarttaan.

Tielinjaukset vastasivat kylätontin kohdalla tuolloin jo pääosin nykyisiä linjauksia. Pohjanlahden historiallinen rantatie kulki pohjois- etelä –suunnassa kylätontin läpi (nykyinen Unajantie). Rantatie risteytyi idästä saapuvan nykyisen Vähä-Unajantien kanssa joen pohjoispuolella. Unajanjoen yli kulki silta. Nykyisen Unajantien länsipuolella kulki tielinjaukset osapuilleen nykyisten Pikimyllyntien ja Lätäköntien kohdilla. Pikimyllyntie johti näihin aikoihin huomattavasti kylää lähempänä sijainneelle Unajanlahdelle.

Tielinjaukset sekä kylätontti olivat säilyneet pääosin entisellään vuodelta 1903 olevan venäläisen topografikartan mukaan. Kylätontti erottuu selkeästi kylän keskellä, mutta pienimuotoista asutusta oli levinnyt enemmän nauhamaisesti teiden varsille. Rinteeseen nykyisten Kapasaarentien ja Pyhärannantien väliin sekä läheisyyteen oli syntynyt 1800-luvun aikana pienimuotoista mäkitupa-asutusta ja rakennuskannasta päätellen tilanne jatkui myös 1900-luvun alkupuolella. Nykyisestä Vaatturintie-nimestä voidaan päätellä, että alueelle syntyi myös käsityöläisasustusta. Vuoden 1903 kartan mukaan kylässä oli vähintään seitsemän tuulimyllyä. Näistä kolme sijaitsi aivan kylätontin vieressä Unajantien itä- ja länsipuolella.

Unajan kylän keskustaa vuoden 1903 venäläisessä topografikartassa. Ryhmäkylä on osittain hajonnut ja levittäytynyt nauhamaiseksi teiden varsille.

Unajan historiallinen kylätontti Kortelan suunnasta kuvattuna. Kylän läpi kulkee myös historiallisesti merkittävä pohjanlahden rantatie. Alakuvassa kylätontti vuonna 1924. (Satakunnan Museo)

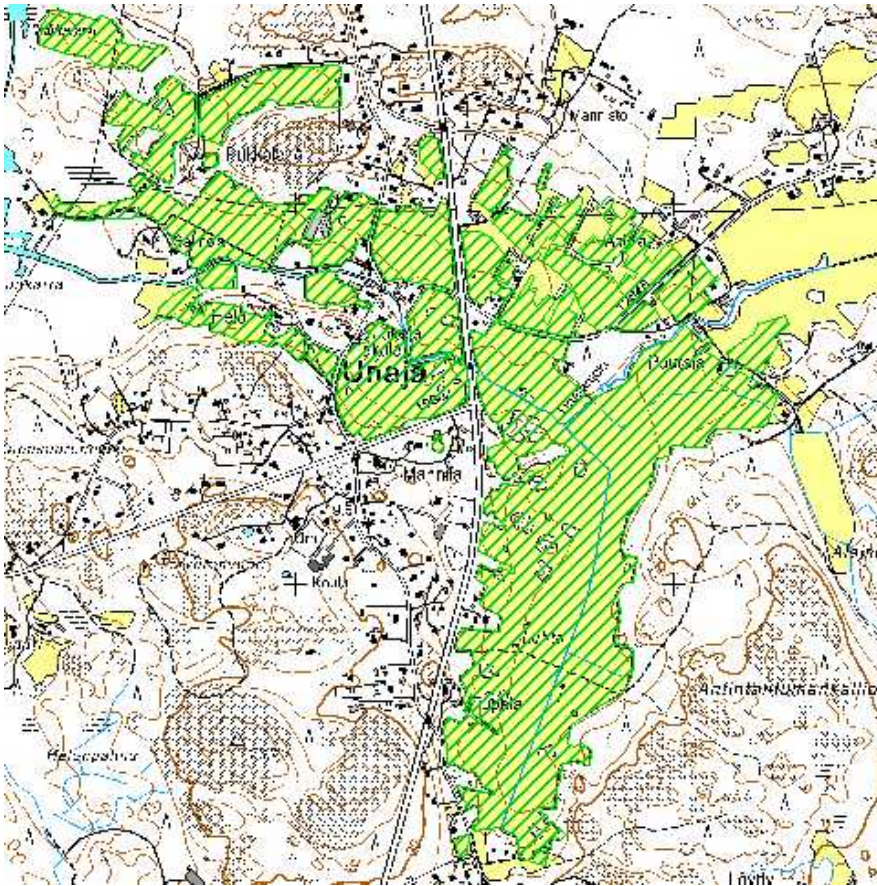
Unajan kylätontti etelästä kuvattuna. Tien varressa Takalan talon rakennuksia. Kuva Olli Joukio.

NYKYTILA

Ympäristö

Unaja on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Tämän alueen rajaus noudattaa melko loogisesti historiallisten viljelyalueiden rajausta ja sitä ei ole siten tarvetta muuttaa.

Unajan asutus on keskittynyt melko tiiviisti Unajanlahden pohjukkaan historiallisesti merkittävän entisen pääväylän eli Pohjanlahden rantatien varrelle. Rantaviiva on paennut vuosisatojen aikana kauemmaksi. Unajan kylä on säilyttänyt hyvin perinteisen luonteen. Kuitenkin aivan viime vuosina historiallisella kylätontilla sijaitsevien rakennusten eräänlainen ylikorjaaminen on vahingoittanut tätä yleisilmettä. Alueen merkittävin ominaisuus on sen maisemallinen arvo alueen jakavan valtatie 8:n molemmin puolin. Historialliset viljelykset sijoittuvat Unajanjoen halkomalle tasangolle, jota reunustaa kallioiset metsäaukeat. Valtatie 8:n itäpuolella viljelyalue rajautuu Vasaraisten kylän viljelyksiin.

Vuoden 1816 isojakokartan mukaan piirretyt pelto- ja niittyalueet, jotka ovat edelleen viljelykäytössä.

Maisema on erittäin merkittävä sekä valtatie 8:lta että Pyhärannalle ja Vasaraisiin johtavilta teiltä katsottuna. Kyläkeskus on edelleen selkeästi havaittavissa viljelysten keskellä. Kylän jo vuosisatoja käytössä olleet pelto- ja niittyalueet ovat edelleen suurelta osin viljelykäytössä. Tien itäpuolinen osa on harvemmin rakennettua.

1800-luvulla valmistunut kaksiaukkoinen kivilta historiallisella kylätontilla. Kuva Olli Joukio.

Valtatie 8:n molemmin puolin levittäytyy maisemallisesti ja historiallisesti merkittävät viljelyaukeat. Kylätontti erottuu länsipuolella selkeästi tielle. Valtakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön alueella mahdollinen uudisrakentaminen sekä rakennusten liioiteltu korjaaminen tulee rikkomaan kokonaisuutta. Alakuvassa näkymä Löytyn tieltä kohti Tupalan rakennusryhmää. Tien reunan rehevöityminen saattaa haitata näkyvyyttä. Kuvat Olli Joukio.

Rakennuskanta

Varsinaisen historiallisen kyläkeskuksen muodostavat Unajantien varrella sijaitsevat Takalan, Helon, Uusikartanon sekä Rantalan parhaiten säilyneet vanhat tilat. Helon tilan historia ulottuu aina 1600-luvulle saakka.²¹ Myös hieman kauempana luoteessa peltoaukeiden keskellä sijaitseva Pukalan tila on osittain hyvin säilynyt. Valtatien itäpuolella merkittävimmät rakennusryhmä ovat aivan valtatie varressa oleva Tupalan rakennusryhmä sekä idempänä peltoaukeiden keskellä oleva Poutalan rakennusryhmä. Lähivuosina maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti merkittävän varsinaisen kylätontin alueen rakennuksia on korjattu melko voimakkaasti ja tämä on valitettavasti jättänyt jälkensä kylätontin ulkoilmeeseen. Kokonaisuus on tästä huolimatta edelleen merkittävä.

Kapasaarentien ja Pyhärannantien välinen alue on rakennettu pääosin 1910- ja 1920-luvulla. Alueella oli aikanaan Takalan tilan mäkitupatontteja sekä käsityöläisasutusta. Osa rakennuksista on melko hyvin säilynyt, mutta monet ovat kokeneet merkittäviä muutoksia ilmeisesti 1980- ja 1990-lukujen aikana. Pienimuotoinen rakennuskanta sekä päällystämättömät kylätiet muodostavat silti merkittävän kokonaisuuden.

Pyhärannantien eteläpuolella rakennuskanta muuttuu kylätonttia pienimuotoisemmaksi ja iältään melko kirjavaksi. Unajantien varrella on joitakin hyvin säilyneitä 1900-luvun alkupuolen sekä jälleerakennuskauden rakennuksia. Osa rakennuksista sijaitsee näkyvällä paikalla valtatie 8:n varrella. Alueen merkittävimmät rakennukset ovat Unajan koulu, jonka vanhempi osa on säilynyt melko hyvin 1920–30-lukuihin viittaavassa ulkoasussa sekä alun perin vuonna 1912²² valmistunut nuori-oseuratalo.

Unajassa toteutettiin rakennuskulttuuriselvitys vuonna 1986. Rakennukset sekä jonkin verran myös ympäristö, ovat kokeneet muutoksia viimeisen 25 vuoden aikana, joten mahdolliseen kaavoitustyöhön liittyvä uusi rakennuskulttuuriselvitys olisi erittäin ajankohtainen.

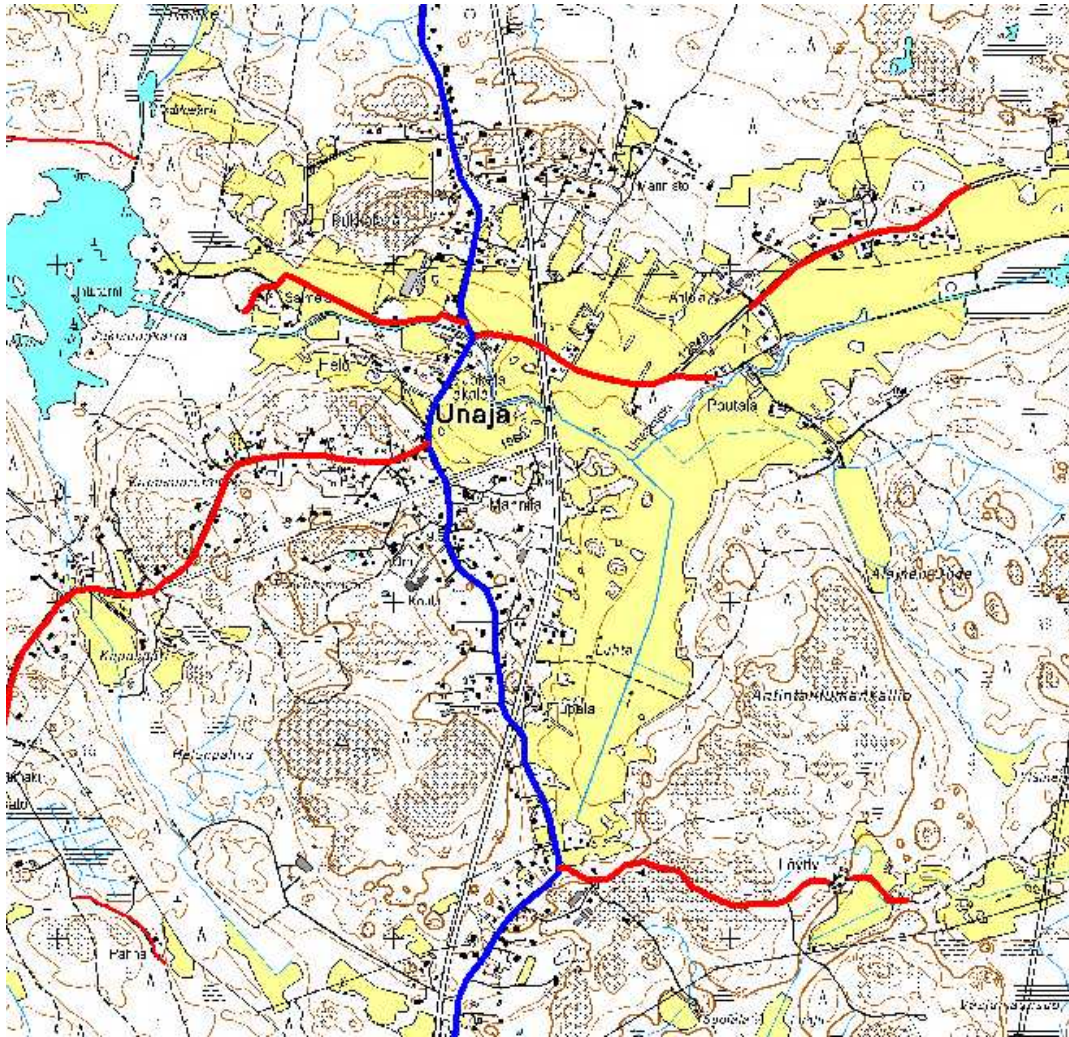
Tiet

Unajan kylätontin läpi kulkee historiallisesti merkittävä Pohjanlahden rantatie. Tie kulkee etelästä Vermuntilasta Kulamaan, Hurukallion, Metomaantien ja Löytyntien kautta kohti Unajaa. Vanha soratie alittaa valtatie 8:n ja jatkuu tien länsipuolella asfaltoituna Unajantienä pohjoiseen kohti Kortelaa. Tämän merkittävän tien linjaus on säilynyt suurelta osin vuosisatojen ajan. Unajan historiallisen kylätontin kohdalla tie ylittää Unajanjoen, jossa on kaksiholvinen, vuonna 1900 valmistunut kivisilta. Sillan jälkeen itään kääntyvä tie johtaa Vasaraisiin ja se on säilyttänyt linjauksensa osittain viimeistään 1700–1800-lukujen vaihteesta. Myös joen pohjoispuolella länteen kääntyvä Lätäköntie on merkitty vuoden 1816 isojakokarttaan sekä 1900-luvun alun senaatinkarttaan.

Anttilaan ja Voiluotoon sekä Pyhärannalle kulkevan tien vanha linjaus kulki Unajan kylätontin eteläpuolella nykyistä Kapasaarentietä pitkin ja vaihtuu Kapasaarensuuhon. Kapasaarensuuhon yhteydessä Pyhärannantiehen, jatkuu linjaus edelleen vastaavana, kuin se oli viimeistään 1800-luvulla.

²¹ Rauman maalaiskunta. Rakennuskulttuuriselvitys I. Sorkka, Unaja. Rauman mlk kaavoitus- ja mittauslaitos 1986.

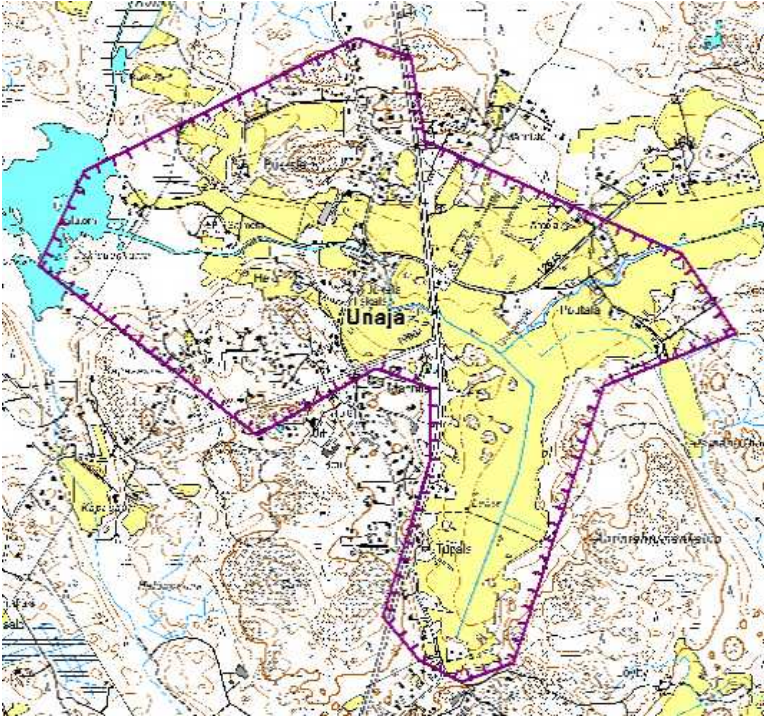
²² Rauman maalaiskunta. Rakennuskulttuuriselvitys I. Sorkka, Unaja. Rauman mlk kaavoitus- ja mittauslaitos 1986.

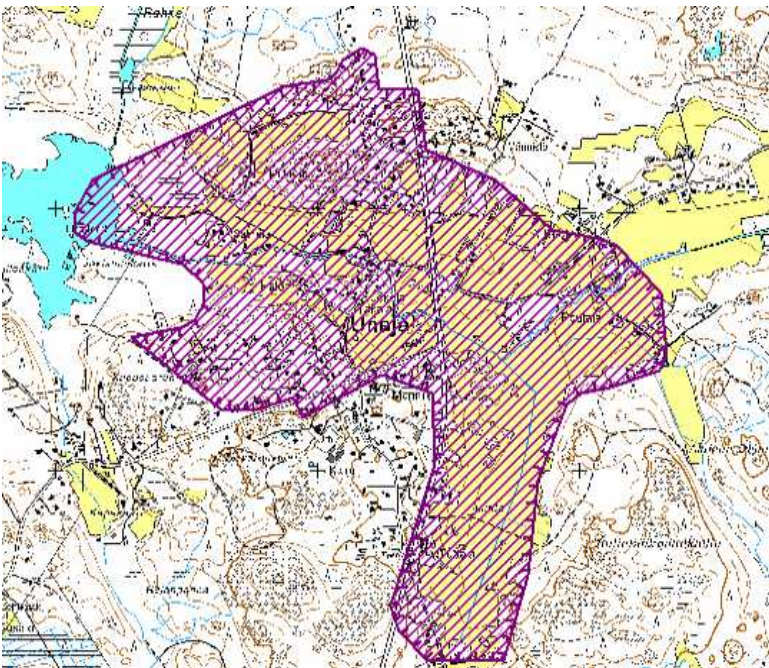
Unajan säilyneet tielinjaukset piirrettyinä vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan. Sinisellä merkitty linjaus on historiallisesti merkittävä pohjanlahden rantatie.

Arvoalueiden rajaus

Unajan Satakunnan rakennusperintö 2005 –inventoinnissa maakunnallisesti merkittäväksi arvotun alueen rajaus on tarkastettu maastossa ja siten looginen. Sen sijaan valtakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristöalueen rajaus on hyvin suuripiirteinen. Alueiden rajaus vastaa toisiaan suurelta osalta. Siten alueen rajaus voisikin tietyissä kohdin seurata maakunnallisesti merkittävän alueen rajausta. Tietyiltä kohdilta maakunnallisesti merkittävä alue jäisi edelleen laajemmaksi ja valtakunnallisesti merkittävä rajaus noudattaisi tarkemmin historiallisesti merkittäviä viljelyalueita.

Yläkuvassa Unajan nykyinen RKY-alueen rajaus. Alakuvassa korjausehdotus rajaukseen.

Ongelmakohdat ja uhkatekijät

Varsinaisella historiallisella kylätontilla on viime vuosina toteutettu monissa rakennuksissa korjauksia. Monet näistä korjauksista ovat olleet varmastikin aiheellisia, mutta alueella on havaittavissa myös selkeää "ylikorjaamista". Rakennuksissa on saatettu kerralla uusia ikkunoiden lisäksi rakennuksen vuoraus, eli toisin sanoen koko rakennuksen ulkoasu. Kylätontilla aikaisemmin sijainneista

kaupparakennuksista on hävinnyt elinkeinohistoriasta kertovat jäljet. Muutokset ovat vaikuttaneet valtakunnallisesti merkittävän kylämiljöön luonteeseen. Kylätontin sekä sitä ympäröivien historiallisten viljelyaukeiden alueella mahdollinen uudisrakentaminen tulee vaurioittamaan eheää kokonaisuutta.

Kylätontilla Helon tilalla sijaitseva Unajan viihdepuisto ei nykyisellään riko vielä huomattavasti eheää kylämaisemaa. Viihdepuiston kaupallinen luonne huomioiden toimintojen laajentamisen paine saattaa kuitenkin uhata kulttuuriympäristöä tulevaisuudessa.

Kuten monessa muussakin Rauman alueen kylässä, joista aukeaa maisemalliset merkittävät näkyvät historiallisille viljelyalueille, myös Unajassa näkymiä uhkaa tienvarsien sekä ojien että jokien varsien liiallinen rehevöityminen. Unajassa valtatie 8:n molemmin puolin aukeava maisemallinen kokonaisuus on ehkäpä koko alueen merkittävin. Rehevöitymistä oli havaittavissa Pyhärannantien varressa sekä Tupalan taloryhmän läheisyydessä Löytyntien varressa alikulun itäpuolella. Jälkimmäisessä tapauksessa kyseessä on historiallisesti merkittävä pohjanlahden rantatie. Alueella ainoana maisemallisena vauriotekijänä voidaan pitää valtatie 8:n reunalla Tupalan rakennusryhmää vastapäätä sijaitsevaa kookasta teollisuushallia.

VOILUOTO

HISTORIAA

Merenlahden pohjukassa Kaljasjoen varrelle syntynyt Voiluodon kylä on asutettu keskiajalla 1300–1400-lukujen aikana.²³ 1560-luvulla Voiluodon kylä käsitti 8-9 taloa.²⁴ Maankohoamisen seurauksena kylä on jäänyt kauemmaksi rantaviivasta.

Voiluodon sekä viereisen Anttilan kylissä toteutettiin isojako vuonna 1781 ja sitä täydennettiin vuonna 1816. Voiluoto kuului Unajan jakokuntaan. Ennen isojakoa Voiluodon sekä Pyhämaan (Pyhäranta) pitäjän omistussuhteet olivat riidanalaiset. Vaikka kihlakunnanraja erottikin voiluotolaiset ja Pyhämaan kukolalaiset toisistaan, katsoivat voiluotolaiset omistavansa metsäalueita myös nykyisen Pyhärannan puolella. Toisaalta Pyhämaan kukolalaiset pitivät karjaansa Unajan jakokunnan alueella Leppäkarissa ja Tarvonkarissa. Isojaon jälkeen ulkoniittyjen omistussuhteita ei määritelty ja Pyhämaan kylien karjaa laidunsi edelleen Unajan jakokunnan alueella. Kihlakunnan, pitäjien ja

²³ Papunen 1959, 65.

²⁴ Riionheimo 2009. Satakunnan 1560-luvun kylät. Paikkatietoraportti.

kylien rajaksi määriteltiin Köyhyytenperän lahti sekä sammaloitunut kiviröykkiö Jyrkäharjaniemi -nimisestä paikassa.²⁵

Vuoden 1816 kartan mukaan Voiluodon kylä käsitti 7 taloa. Neljä Unajan kylän taloa katsottiin kuuluvan Voiluotoon. Voiluodossa oli maakirjan mukaan Heikki Hakunin sekä Matti Hakunin talot, Perola, Hallio, Mäkelä, Kari sekä Yrjälä. Näistä Mäkelä esiintyi myös Anttilan kylän yhteydessä, joten rajat olivat pahasti sekaisin.²⁶

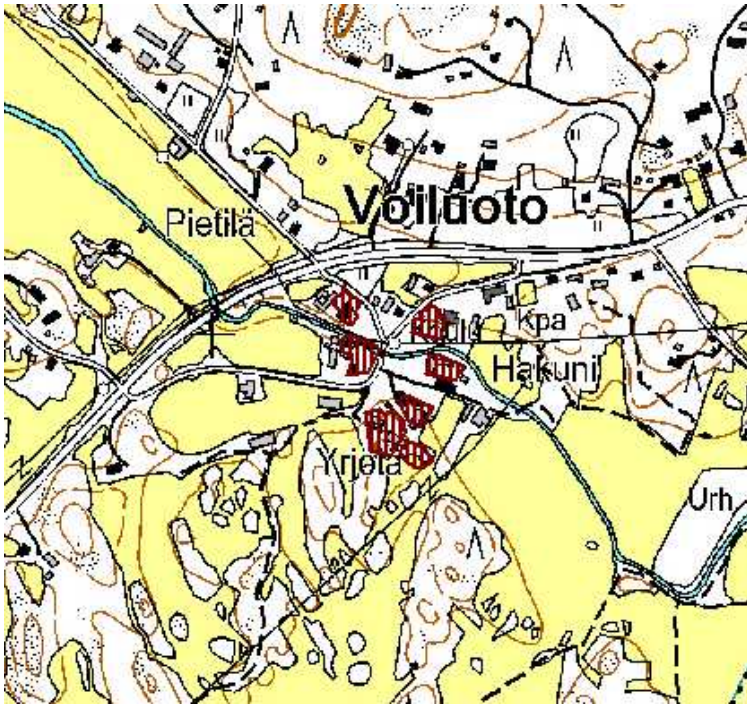
Osa Voiluodon isojakokartasta vuodelta 1816. Yläosassa näkyy vuonna 1835 kuivatun Salmijärven eteläpää.

Kylätontti sijoittui Voiluodon kylätien sekä Vainilantien varrelle. Viljelyalueet sijaitsivat kylän ympärillä ja sijoituivat nykyisen Pyhärannantien pohjois- ja eteläpuolille. Viljelykset jatkuivat tien pohjoispuolella nykyisen Umpkarintien varrella ja ulottuivat miltei rantaviivaan saakka. Umpkarintien ja Perolantien välisellä viljelyaukealla oli vielä isojaon aikana Salmijärvi, joka sittemmin kuivatettiin vuonna 1835. Samalla kuivatettiin myös Voiluodon alueella sijainnut pienempi Marjajärvi. Salmijärven ympäristö oli niittyalueena isojaon aikana.²⁷

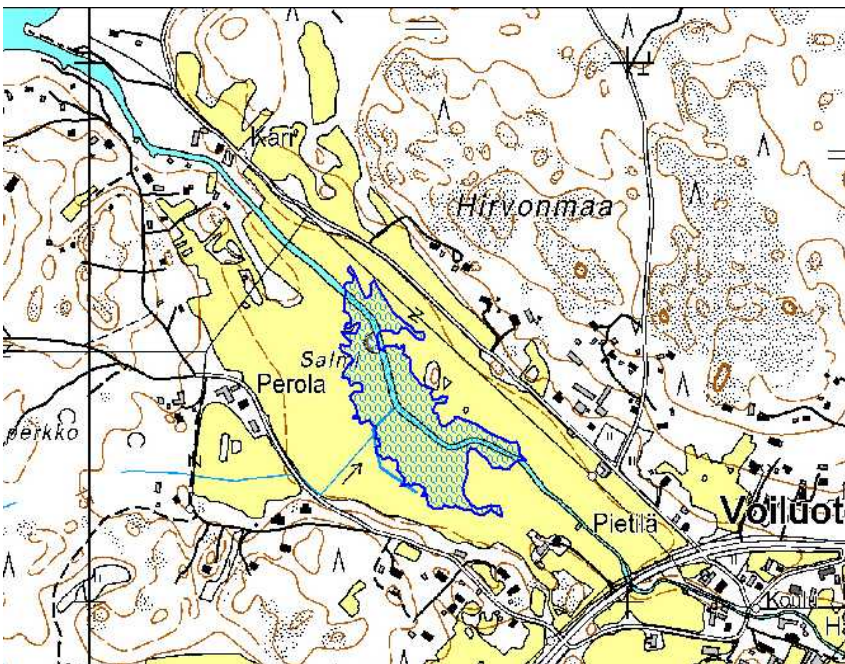
²⁵ Papunen 1972, 131.

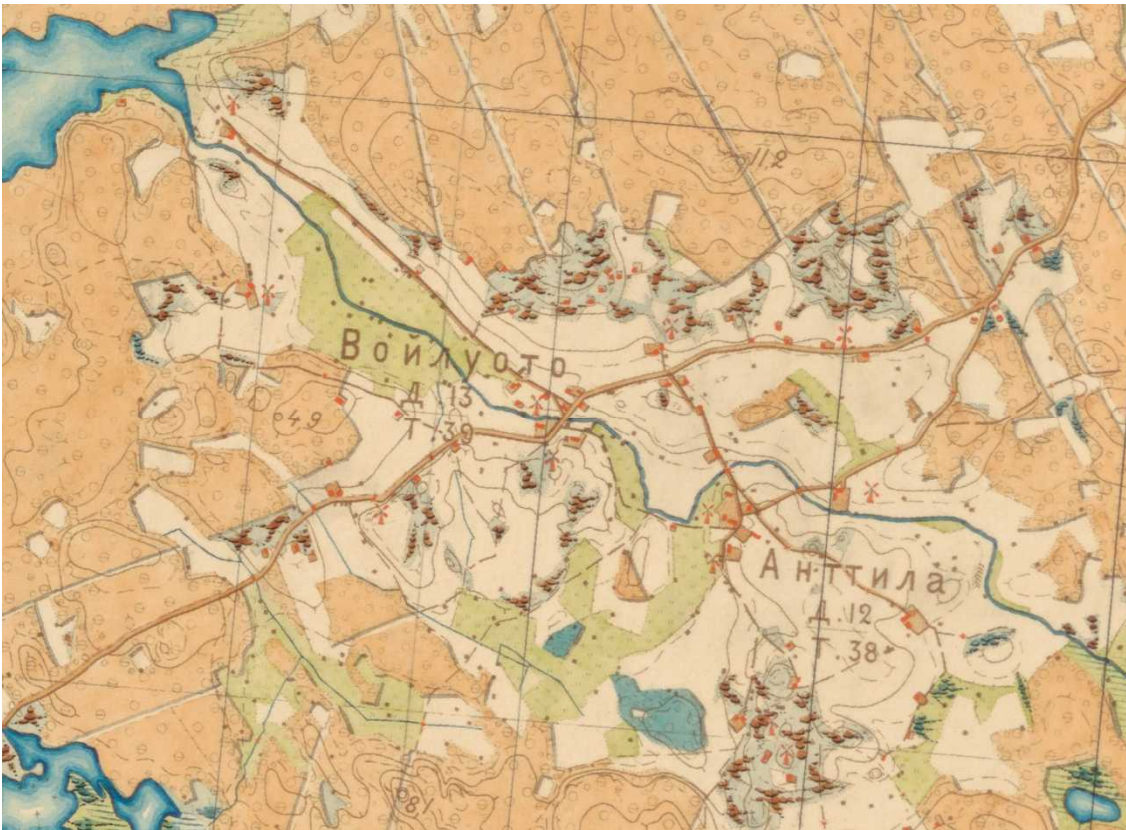
²⁶ Papunen 1972, 131.

²⁷ Papunen 1972, 131–132.

Yläkuvassa vuoden 1816 kylätontti asemituna nykykarttaan. Alakuvassa vielä isojakokartassa esiintynyt, vuonna 1835 kuivattu Salmijärvi.

Voiluodon ja Anttilan kylät vuoden 1903 venäläisessä topografikartassa.

NYKYTILA

Ympäristö

Voiluodon sekä viereinen Anttila ovat määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi. Molemmissa kylissä rakennuskanta on säilynyt melko hyvin, vaikka uudisrakentaminen onkin ollut melko voimakasta. Kaksi kylää muodostaa merkittävän maisemakokonaisuuden.

Voiluodon kylä on tyypillinen esimerkki rannikon kyläasutuksesta, jossa talot ovat erillään toisistaan kallioisilla kumpareilla ja pienet peltoalat ympäröivät entisiä saaria. Historiallinen kylätontti on säilynyt samalla paikalla Kaljasjoen varrella jo vuosisatojen ajan. Kylätontilla on edelleen havaittavissa vanha ryhmäkylämalli. Isojaon jälkeen 1800- ja 1900-luvuilla asutus alkoi levitä tyypillisesti nauhamaisesti teiden varsille. Kylätontti ei ole kuitenkaan säilynyt aivan yhtä hyvin kuin viereisessä Anttilassa. Tiet ovat päällystetyt, ja päässet jo melko huonoon kuntoon. Ympäristö on myös päässyt jonkin verran rehevöitymään. Siirrettyä maa- ja kiviainesta on kasattu keskelle maisemallisesti merkittävää näkymää ja alueen valtareitin varrelle keskeiselle paikalle oli nousemassa uudisrakennus.

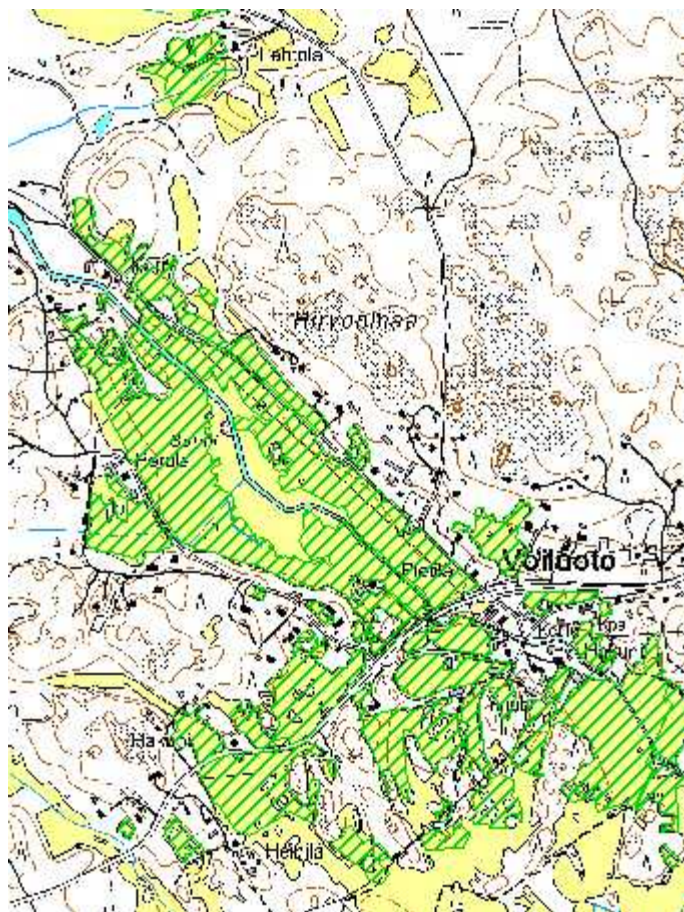
Voiluodon vanhaa kylätonttia. Yläkuvassa Yrjölän rakennus ja alhaalla Hallion rakennuksia. Kuvat Olli Joukio.

Voiluoto rajautuu idässä Anttilan kylään. Pohjoispuolella sijaitsee puolestaan Unajan kylälle kuuluva alue. Etelässä ja lännessä Voiluoto rajautuu Varsinais-Suomen Pyhärantaan. Voiluodon eteläosa on suurelta osin metsäaluetta, jossa on vain vähän asutusta. Kylän rajojen sisäpuolella on runsaasti alueita, jotka kuuluvat Anttilan, Kulamaan sekä Unajan kylille. Voiluodolle kuuluvia alueita sijaitsee myös näiden kylien alueella. Nämä alueet juontavat juurensa vanhoihin nautintaoikeuksiin, jotka käsittivät muun muassa laidunmaita sekä rannikolla lastauspaikkoja.

Kyläkeskus sijaitsee nykyään Pyhärannantien eteläpuolella. Siitä pohjoiseen aukeavat melko rikkoinaset viljelyalueet, jotka ulottuvat miltei merenrannalle saakka. Umpkarintien ja Perolantien väliin jäävä peltoaukea, jota Kaljasjoki halkoo, on vanha osittain entistä järvimaisemaa. Keskellä

aukeaa oli aina vuoteen 1835 pieni Salmijärvi, joka kuivattiin viljelykäyttöön. Muilta osin kylän laajin tallella oleva viljelyaukea on ollut viljelykäytössä jo satoja vuosia.

Voiluodon edelleen käytössä olevat peltoalueet isojakokartan mukaan piirrettyinä.

Rakennuskanta

Voiluodon kylätontti on sijainnut samalla paikalla viimeistään 1700-luvulta. Kylätontilla sijaitsevat edelleen Hallion, Yrjölän ja Hakunin kantatilat. Osa Hallion rakennuksista ajoittuu 1700-luvulle ja ovat siten kylän vanhimpia. Muilta osin kylätontin kantatilojen rakennukset ovat 1800-luvun lopun sekä 1900-luvun alun asuissaan.

Voiluodon kylätien varrelle valmistui 1910-luvulla alakansakoulu sekä 1920-luvulla yläkansakoulu. Molemmat rakennukset ovat maisemallisesti erittäin merkittäviä. Tärkeä osa vanhaa kyläraittimaisemaa on myös entinen kyläkaupparakennus, jonka nykyinen ulkoasu on säilynyt pääosin 1950–1960-luvuilta.

Voiluodon entinen yläkansakoulu. Alakuvassa kylänraitin pienimuotoisempaa, osin hyvin säilynyttä rakennuskantaa. Etualalla nk. Starkin talo. Rakennus on pääosin 1930-luvun muutosasussaan. Koulun läheisyydessä teiden varret ovat rehevöityneet. Kuva Olli Joukio.

Vanhojen kantatilojen lisäksi Voiluodon kylätontilla on pienimuotoisempaa, osittain hyvin säilynyttä rakennuskantaa. Kuva Olli Joukio.

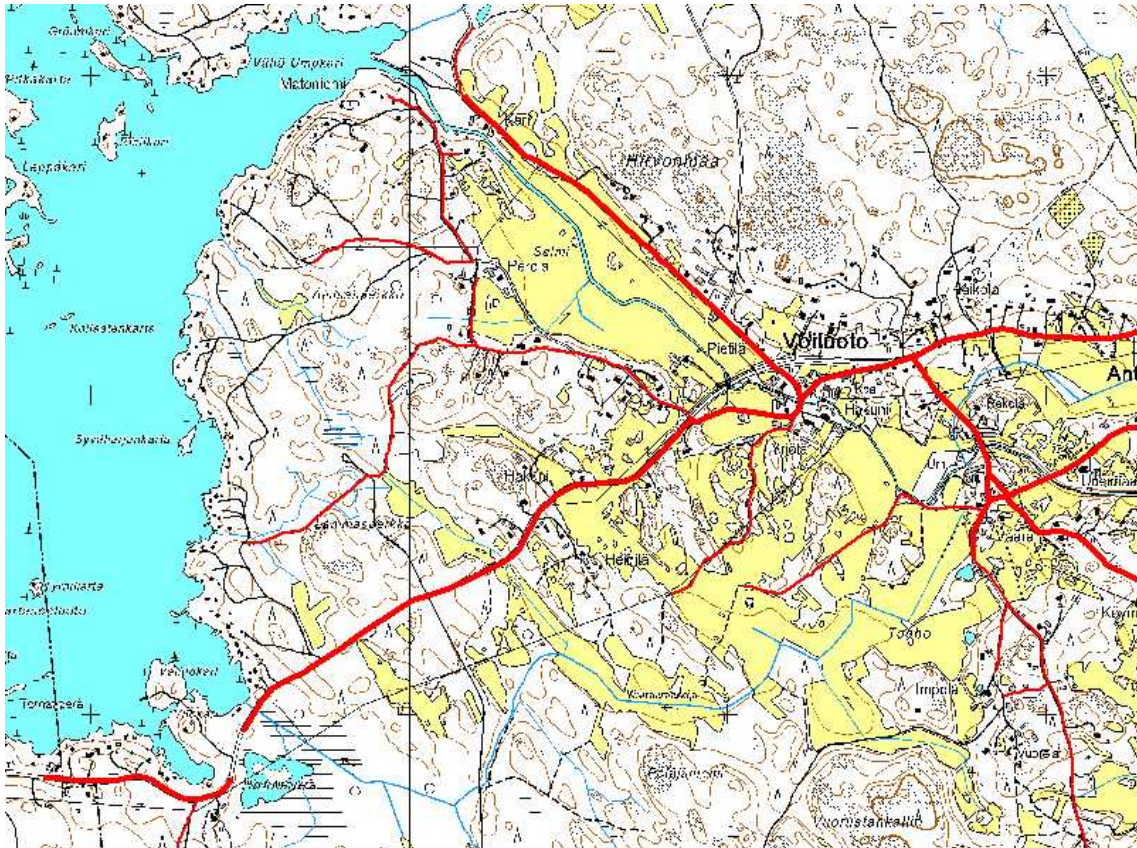
Pyhärannantien pohjoispuolella on iältään melko kirjavaa rakennuskantaa. Viljelyjen keskellä on muun muassa hyvin säilynyt jälleenrakennuskauden asuintila. Rakennuskanta seuraa nauhamaisesti teiden varsia. Maisemallisesti merkittävän elementin muodostavat viljelymaisemassa ulko- ja talousrakennukset, jotka ovat monessa tapauksessa säilyneet asuinrakennuksia paremmin. Sekä Umpkarintien että Perolantien päissä rannalla sijaitsee joitakin kesäasuntoja.

Tiet

Voiluodon kylän tielinjaukset ovat säilyneet pääosin erittäin hyvin. Kyläkeskus sijaitsee Voiluodon kylätien sekä Vainilantien risteuksen ympäristössä. Näiden nykyään päällystettyjen teiden linjaukset ovat säilyneet viimeistään 1800-luvulta. Vanhoja tielinjauksia edustavat myös Umpkarintie, Perolantie sekä Pyhärannantie kylätontin kohtaa lukuun ottamatta. Pyhärannantiessä toteutettu oikaisu ei ole rikkonut kylätonttia, vaan mahdollisesti päinvastoin edesauttanut vanhojen tielinjauksen säilymistä. Kylätontilla sijaitsee myös iäkäs yksiaukkoinen kivisilta.

Kaljasjoen ylittävä vanha kivisilta Voiluodon kylätontilla. Kuva Olli Joukio.

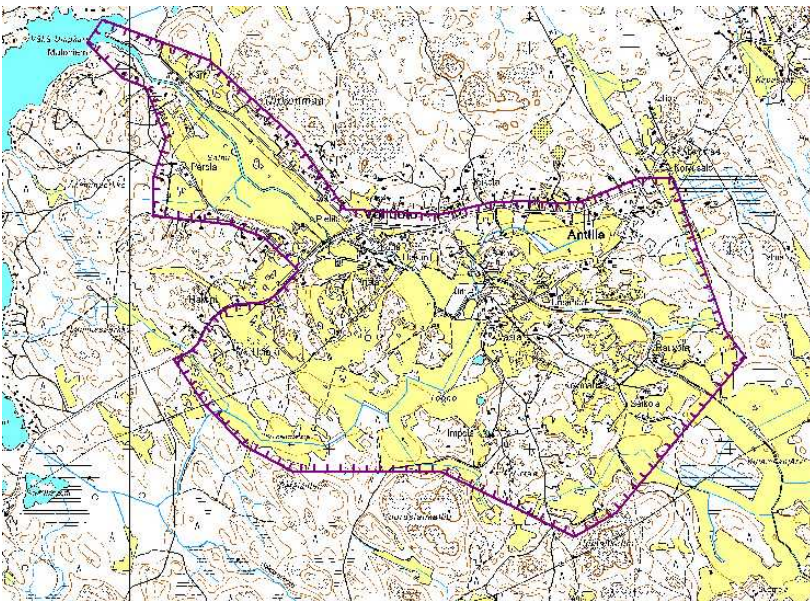
Voiluodon viimeistään 1800-luvulta säilyneet tielinjat piirrettynä vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan.

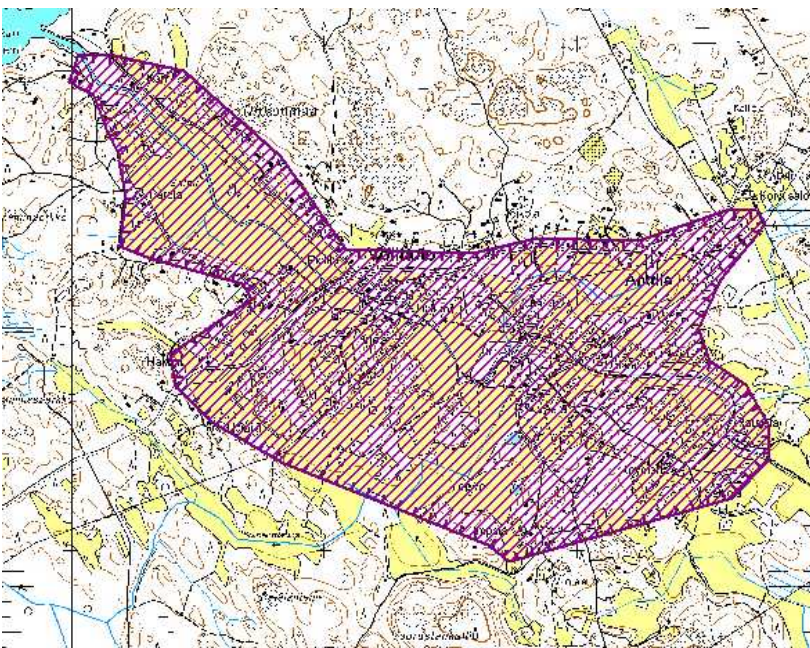
Umpkariin ja Hanhisiin johtava viimeistään 1800-luvulta säilynyt päällystämätön tielinja halkoo vanhaa viljelyma-
semaa. Kuva Olli Joukio.

Arvoalueiden raja

Voiluodon sekä Anttilan kylät ovat huomioitu yhtenäisenä kokonaisuutena sekä valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi sekä Satakunnan rakennusperintö 2005:ssä myös maakunnallisesti merkittäväksi. Maakunnallisesti merkittävän alueen raja on tarkastettu aikaan maastossa ja siten looginen. Valtakunnallisesti merkittävän RKY-alueen raja on puolestaan huomattavasti suuripiirteisempi. Alueiden rajaukset ovat suurelta osin samanlaiset. Siten RKY-alueen rajausta voisi tietyissä kohdin tarkentaa kulkemaan maakunnallisesti merkittävän alueen rajoja. Täten myös valtakunnallisesti merkittävän alueen raja noudattaisi tarkemmin niitä maastokohtia, joita sillä on mitä todennäköisimmin alun perin haettukin eli historiallisesti merkittävät kylätontit rakennuksineen sekä kyliä ympäröivät viljelyaukeat.

Voiluodon ja Anttilan kylien nykyinen RKY-alueen raja. Alakuvassa rajauksen muutosehdotus.

Ongelmakohdat ja uhkatekijät

Voiluodon maisemallisesti ja historiallisesti merkittävän kylätontin ulkoasu oli inventointihetkellä melko sekava. Keskelle kylätonttia oli kasattu maata sekä kiviainesta. Tämä oli kuitenkin mitä ilmeisimmin väliaikainen ratkaisu, mutta se vaikutti koko kylämiljöön näkymään. Suurempana uhkana valtakunnallisesti merkittävälle kylämaisemalle voidaan pitää uudisrakentamista. Esimerkiksi aivan Pyhärannantien varteen kylätontin pohjoispuolelle oli valmistumassa uudisrakennus. Jatkossa uudisrakennusten vastaava sijoittaminen tulee heikentämään alueen kulttuurihistoriallista sekä maisemallista arvoa.

Kylätontin pohjoispuolella aivan koulun läheisyydessä Voiluodon kylätien ja Pyhärannantien oikaisukohdan väliin jäävä alue oli melko pahasti rehevöitynyt ja esti näkymän kylätontille. Koulun lähiympäristö vaikutti melko hoitamattomalta. Ongelmana tässä kohtaa on toimintojen autoituminen. Muun muassa kummatkin koulut eivät ole enää toiminnassa ja myös kyläkauppa on lopetanut. Käyttötarkoitusta vailla jääneet rakennukset saattavat muodostua tulevaisuudessa hoitamattomana ongelmaksi.

Kaksi eri tavalla hoidettua maisemaa: Yläkuvassa valtakunnallisesti merkittävän Voiluodon historiallista kylätonttia ja toivottavasti väliaikaiseksi tarkoitettuja maa- ja kivikasoja. Alakuvassa on Voiluodon eteläosassa Pyhärannantien varressa RKY-alueen ulkopuolella sijaitseva maisemallisesti merkittävä hoidettu ja perinteisellä tyylillä aidattu alue.

ANTTILA

HISTORIAA

Anttilan kylä on perustettu 1300–1400-luvulla. Ensimmäinen kylää koskeva asiakirjamaininta on vuodelta 1540. 1570-luvun alussa kylässä oli tiettävästi 10 taloa.²⁸

Anttilan kylä kuului Voiluodon kanssa samaan jakokuntaan. Isojako saatiin Anttilassa päätökseen vuonna 1813 ja kylä käsitti tuolloin seitsemän taloa. 1750-luvulla Anttilassa oli ollut ainoastaan neljä taloa: Kollanen, Ujula, Hattula sekä Kömäri. Kollanen jaettiin kahtia ja toisesta puolikkaasta tuli Uusitalo. Ujula jaettiin 1770-luvulla Ujulaksi ja Impolaksi. Hattula jaettiin puolestaan 1780-luvulla ja toinen puolikas nimettiin Nordströmiksi. Kömäri säilyi jakamattomana ja siten kylän suurimpana talona. Tilojen halkomiset ja verolukujen muutokset toteutettiin isojakotoimituksen yh-

²⁸ Papunen 1959, 65,72, 337.

teydessä. Ujulalle ja Impolalle erotettiin noin 18 tynnyrinalan laajuisen Myllyjärven vesijättömaa, jonka talot olivat yhdessä osittain muokanneet pelloksi, osittain niityksi.²⁹

Ryhmäkylämallinen kylätontti sijaitsi Anttilantien, Anttilan kylätien sekä Köymärinkulman risteyksessä. Kylätontti oli sijainnut samalla paikalla jo 1500-luvulla.³⁰ Paikalla sijaitsee nykyään muun muassa Väärän tila, Kollasen kantatila sekä Kaunelan tontti, jossa sijaitsi aikanaan Kollaselle kuulunut torppa. Uusitalon (Uusimaa) tila lohkottiin Kollasesta ja se sijaitsi aikanaan nykyisen Gustafssonin rakennuksia vastapäätä. Sittemmin Uusitalo on siirretty kylätontista itään. Köymärin talo oli isojaon aikana Anttilan suurin talo. Se sijaitsi isojaon aikana kylätontilla Kollasen talon eteläpuolella, mutta on sittemmin siirretty kauemmas kaakkoon. Kylätontilla Kollasen rakennusten vieressä sijaitsivat aikanaan myös Ujulasta lohkotun Impolan rakennukset. 1800-luvun puolivälin aikoihin Impolan talon paikka siirtyi nykyiselle paikalleen kylätontista etelään.³¹ Hattulan kantatilan myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa.

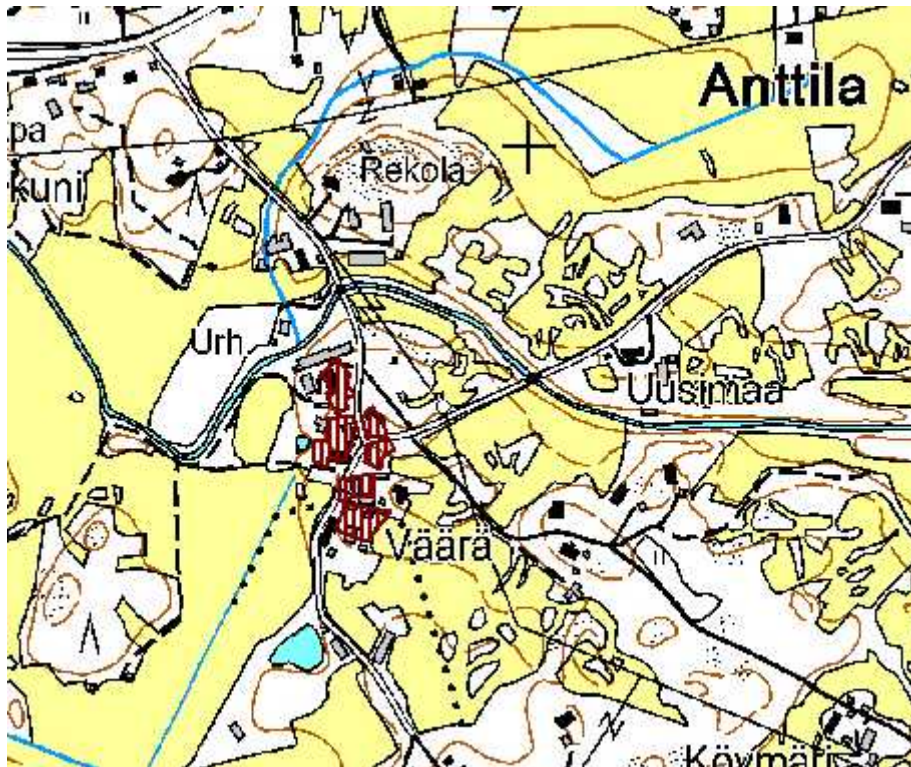

Anttilan isojakokartta vuodelta 1816. Kartassa näkyy vuonna 1835 kuivattu Myllyjärvi. (KA)

²⁹ Papunen 1972, 132.

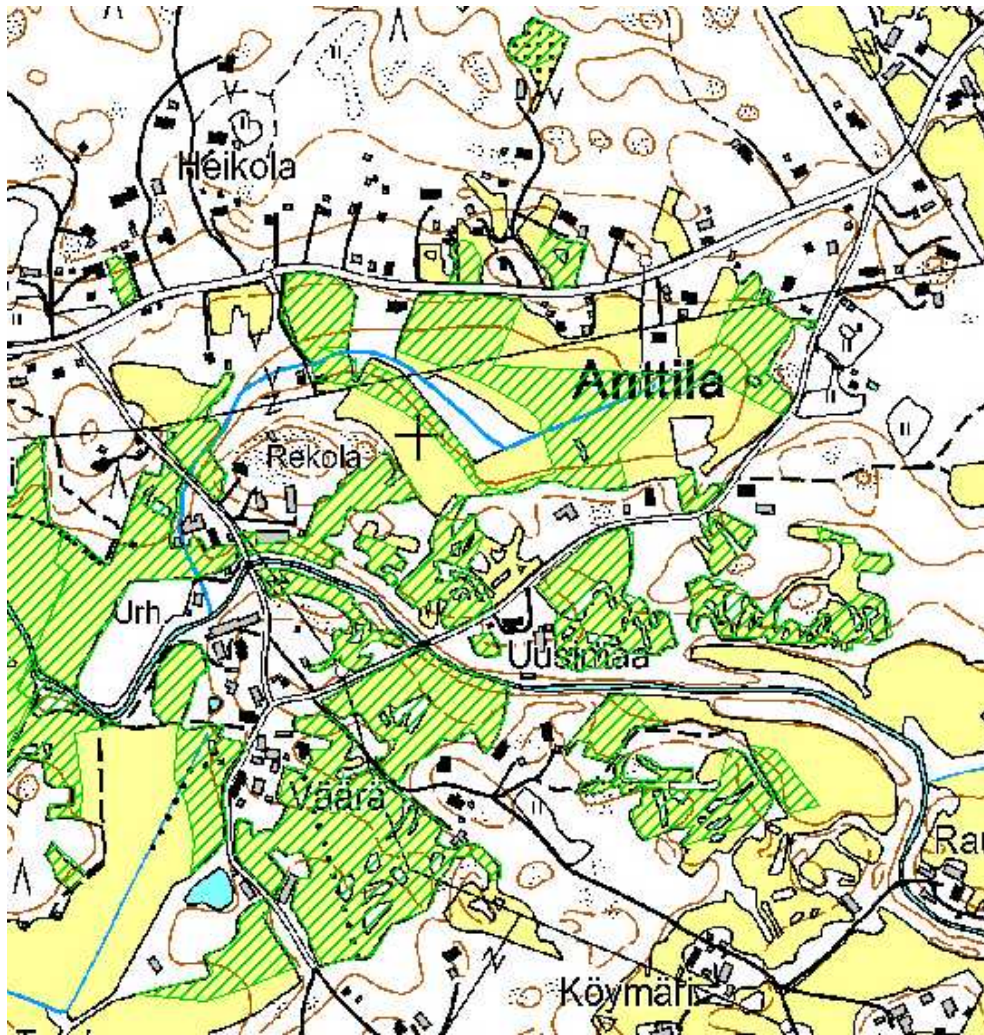
³⁰ Riionheimo 2009. Satakunnan 1560-luvun kylät. Paikkatietoraportti.

³¹ Rauman maalaiskunta. Rakennuskulttuuriselvitys II. Anttila, Voiluoto, Vermuntila ja Sorkka. Rauman mlk kaavoitus- ja mittauslaitos 1988.

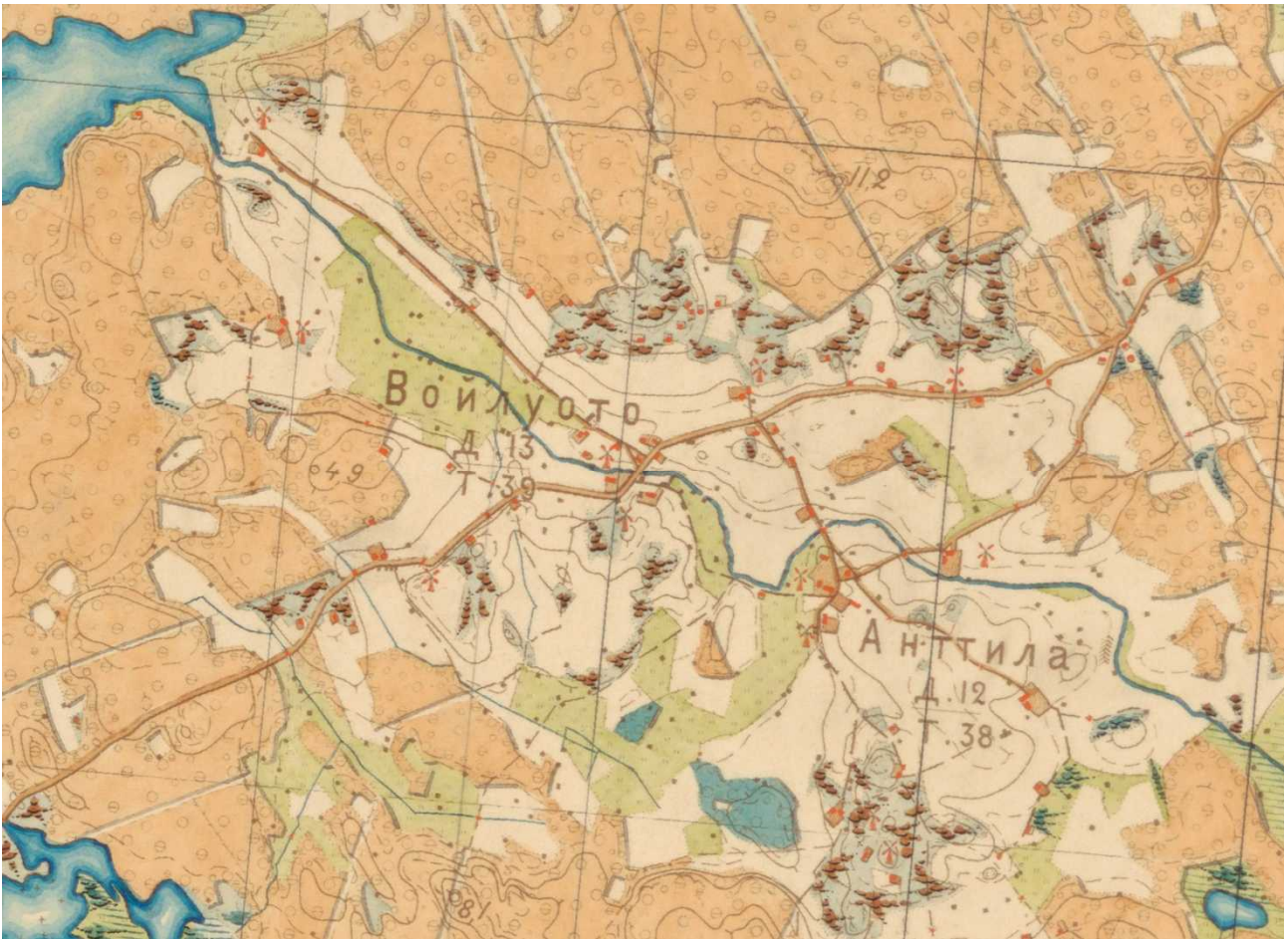

Anttilan vuoden 1816 kylätontti asemoituna nykykarttaan.

Kuten edellä käy ilmi, 1800-luvun aikana vanha kylätontti hajaantui laajemmalle alueelle. Kylätontti ei kuitenkaan autioitunut, vaan säilyi edelleen melko tiivisti rakennettuna. Ajalle tyypillisesti asutus levittäytyi kylätontin ulkopuolella nauhamaisesti teiden varsille. Kylän melko pienipiirteiset viljelykset sijaitsivat kylätontin ympärillä Pyhärannantien eteläpuolella Kaljasjoen molemmin puolin.

Vuoden 1816 isojakokartan mukaan piirretyt Anttilan niitty- ja peltoalueet, jotka ovat edelleen viljelykäytössä.

Anttila ja Voiluoto vuoden 1903 venäläisessä topografikartassa. Anttilan kylätontille oli merkitty kaksi tuulimyllyä sekä kaksi kylätontista etelään.

NYKYTILA

Ympäristö

Anttila on määritelty viereisen Voiluodon kylän kanssa valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi ja nämä kaksi kylää muodostavat arvokkaan maisemakokonaisuuden. Kyläraittien varsilla on säilynyt paljon iäkästä rakennuskantaa.

Anttilan historiallinen kylätontti sijaitsee edelleen Pyhärannantien eteläpuolella. Kylän edelleen viljelykäytössä olevat pienipiirteiset viljelyalueet sijoittuvat Kaljasjoen molemmiin puolin. Melko selkeästi teiden risteyksessä erottuva kylätontti on melko tiheästi rakennettu. Nykyään kylätontin merkittävin maisemallinen kokonaisuus on Väärän tilan rakennusryhmä. Kylätiet ovat säilyneet kapeina ja päällystämättöminä ja tämä onkin koko kylämiljöön kannalta erittäin merkittävä tekijä. Monessa suhteessa Anttilan kylä on säilyttänyt perinteisen miljöönsä huomattavasti paremmin kuin viereinen Voiluoto.

Viljelyalueet ovat pienimuotoisuudestaan huolimatta maisemallisesti merkittäviä ja peltosaarekkeet sekä niissä olevat rakennukset hyvin hoidettuja. Merkittävää näkyvyyden estävää rehevöitymistä ei ole havaittavissa.

Anttilan kylätontti. Kuva Olli Joukio.

Kivaitaa Uusimaan (ent. Uusitalo) edessä Anttilan kylätien varressa. Kuva Olli Joukio.

Hanhisten alueella on edelleen hyvin säilyneitä vanhoja kalastaja- ja pientiloja. Kuva Olli Joukio.

Anttilan kylään kuuluu myös Hanhisten niemi meren rannalla Voiluodon länsipuolella. Niemi katsottiin aikaisemmin maakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi erityisesti pohjoisrannan kalastus- ja pientilojen ansiosta. Alueella on edelleen hyvin säilyneitä kalastustiloja, jotka tulee nähdä paikallisesti merkittäviksi. Alueella tulisi suorittaa rakennusinventointi tilojen tarkemman säilyneisyyden selvittämiseksi.

Rakennuskanta

Anttilan tiheämmän kyläkeskuksen muodostavat Väärän, Kollasen ja Gustafsonin talot. Vanhaa rakennuskantaa on säilynyt kylän laidalla olevien Uusimaan, Köymärin, Seikolan, Impolan ja Rauvolan tiloilla. Kylän torppariasutuksesta ovat muistona Jalon ja Sandbergin torpat kyläraitin varrella. Tilakokonaisuudet ovat säilyneet verrattain hyvin. Vanhimmat säilyneet päärakennukset ovat pitkänurkkaisia. Myös ulko- ja talousrakennukset, jotka muodostavat maisemallisesti merkittävän kokonaisuuden, ovat hyvin säilyneet. Rakennuskanta saa pienimuotoisempia piirteitä kylätontin ympäristön ulkopuolella. Alueella on havaittavissa vanhaa torppa- ja mäkitupalaisasutusta. Myös jälleenrakennuskausi on jonkin verran esillä.

Hanhisissa rakennuskanta koostuu pienimuotoisista kalastaja- ja pientiloista sekä kesäasunnoista. Mitä ilmeisimmin monet entisistä kalastajataloista on nykyään kesäasuntoina.

Köymärin talo Anttilassa. Kuva Olli Joukio.

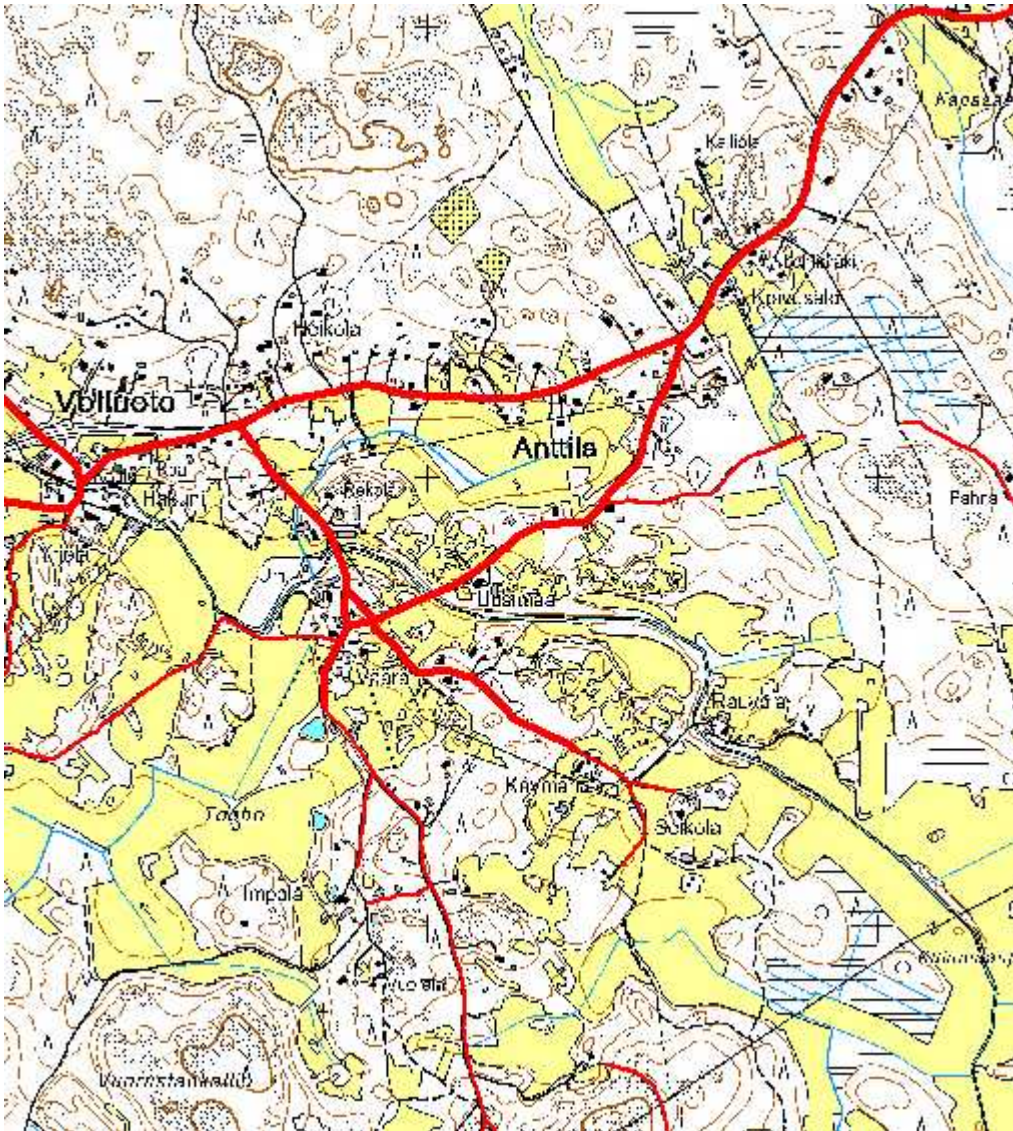

Impolan talon tuulimylly Anttilassa. Kuva Olli Joukio.

Tiet

Anttilan kylän tiet ovat säilyneet koko kuntaa ajatellen erittäin hyvin. Päälystämätön, paikoitellen erittäin tiheä tieverkosto on säilynyt nykylinjauksissaan viimeistään 1800-luvulta ja koko kylämiljöön kannalta huomattava tekijä.

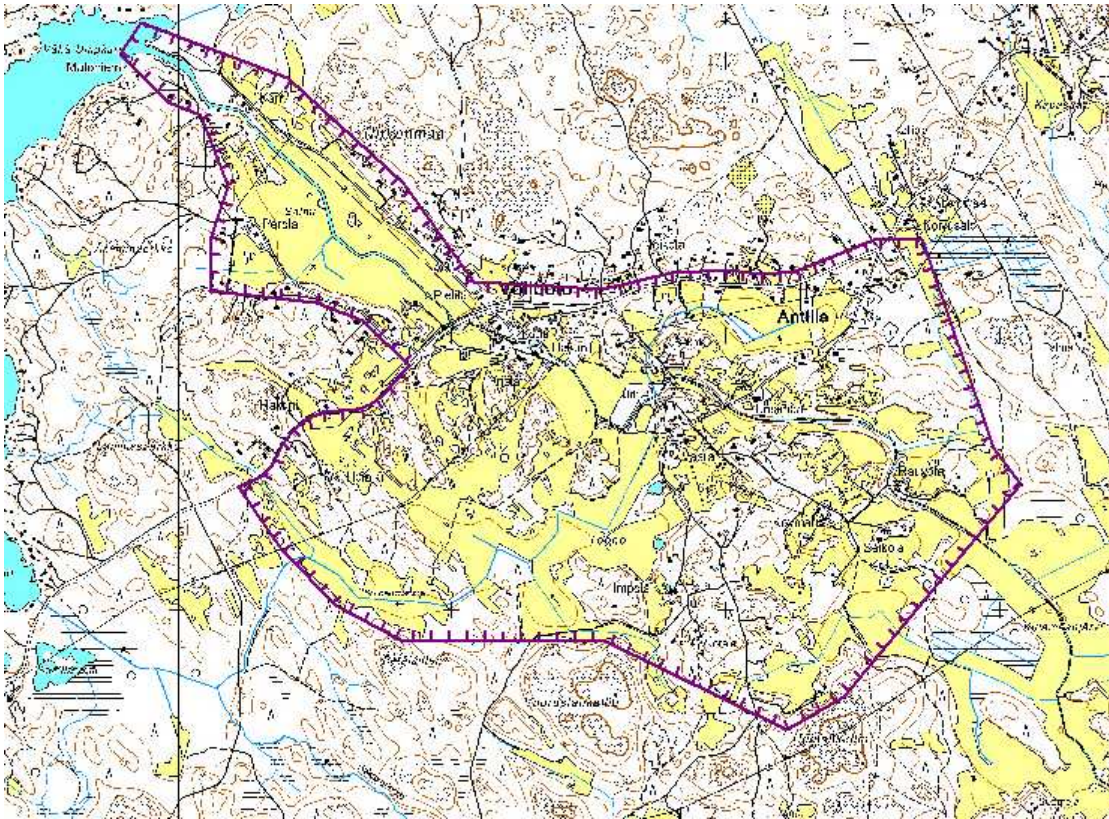
Unajan suunnasta saapuva Pyhärannantie on säilynyt lähiympäristössä linjaukseltaan lukuun ottamatta Voiluodon kylätontin kohtaa. On mahdollista, että pääkulkureitti on kulkenut aikanaan myös Anttilan kylätien ja Anttilantien kautta. Edellä mainittujen teiden lisäksi myös Köymärinkulman sekä Impolantien linjaus on säilynyt viimeistään 1800-luvulta. Myös Hanhisten alueella Hanhistentien linjaus on säilynyt suurelta osin.

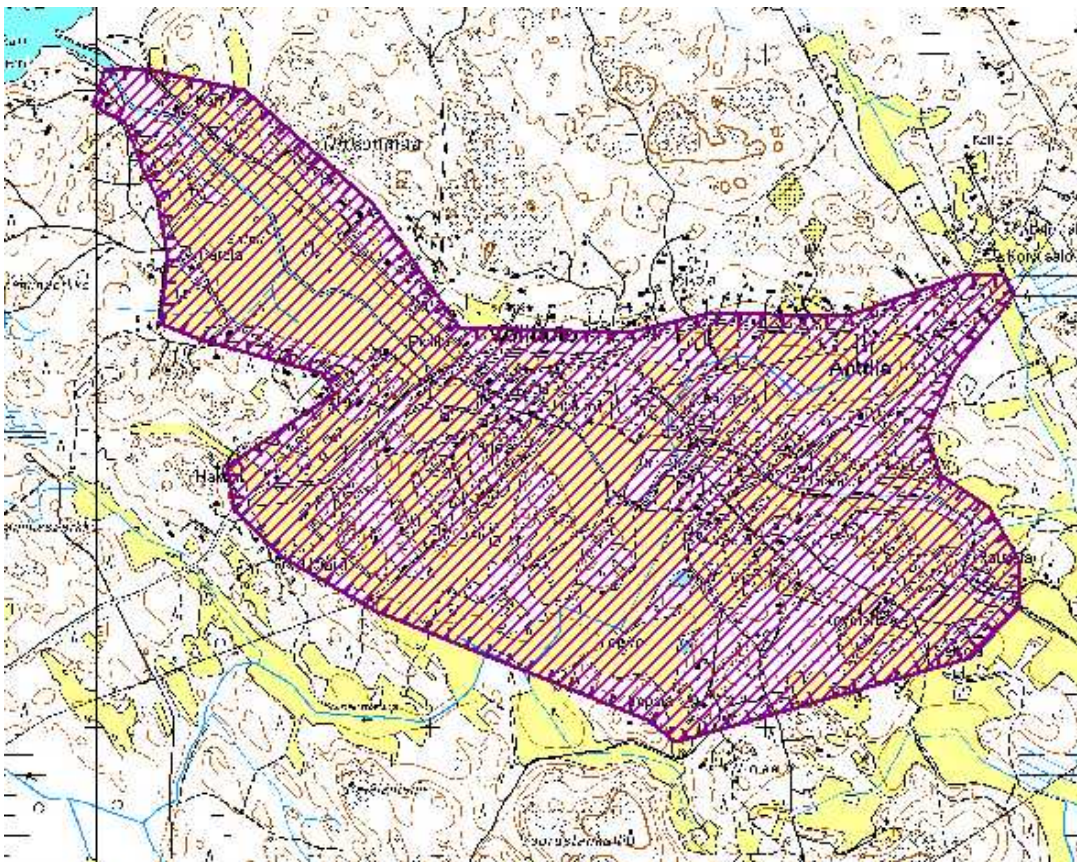
Viimeistään 1800-luvulta säilynyt Anttilan kylän tieverkosto vuodelta 1903 olevan venäläisen topografikartan mukaan.

Arvoalueiden rajaus

Anttilan sekä Voiluodon kylät ovat huomioitu yhtenäisenä kokonaisuutena sekä valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi sekä Satakunnan rakennusperintö 2005:ssä myös maakunnallisesti merkittäväksi. Maakunnallisesti merkittävän alueen rajaus on tarkastettu aikaan maastossa ja siten looginen. Valtakunnallisesti merkittävän RKY-alueen rajaus on puolestaan huomattavasti suuripiirteisempi. Alueiden rajaukset ovat suurelta osin samanlaiset. Siten RKY-alueen rajausta voisi tietyissä kohdin tarkentaa kulkemaan maakunnallisesti merkittävän alueen rajoja. Täten myös valtakunnallisesti merkittävän alueen rajaus noudattaisi tarkemmin niitä maastokohtia, joita sillä on mitä todennäköisimmin alun perin haettukin eli historiallisesti merkittävät kylätontit rakennuksineen sekä kylä ympäröivät viljelyaukeat.

Yläkuvassa Anttilan ja Voiludon RKY-alueen nykyinen rajaus. Alakuvassa rajauksen muutosehdotus.

Ongelmakohdat ja uhkatekijät

Anttilan kylässä merkittävimmät mahdolliset uhkatekijät koskevat ehkäpä alueen erinomaisesti säilynyttä tielinjausta. Teiden mahdollinen päällystäminen tulisi muuttamaan kylämiljöötä merkittävästi. Toisaalta tähän ei ole ilmeisesti suurempaa painetta.

Rakennuskanta on hyvin säilynyttä ja pääosin hyvin hoidettua. Liiallista korjaamista ei ole havaittavissa vastaavasti kuin muissa alueen kylissä. Anttila kuuluu kuitenkin valtakunnallisesti merkittävään kulttuuriympäristöön, jossa merkittävänä uhkatekijänä voidaan pitää uudisrakentamista. Kylän alueella on jonkin verran uudempaa rakennuskantaa, mutta erityisesti historiallinen kylätontti sekä kokonaisuudessaan rky-alueen rajojen sisäpuolinen alue ovat erityisen herkkiä enemmän uudisrakentamiselle.

KULAMAA

HISTORIA

Kulamaan kylä on syntynyt 1300–1400-luvulla. Ensimmäiset kirjalliset maininnat kylästä ovat vuodelta 1521. Kylän nimestä ("-maa") on aikanaan päätelty, että kylä on saattanut sijaita alkujaan saarella, kunnes jäänyt maankohoamisen vuoksi sisämaahan. Vuonna 1571 kylässä oli tiettävästi kuusi taloa.³²

Isojaon aikaan kolme taloa käsittänyt Kulamaa sijaitsi Unajan jakokunnan kylistä kauimpana mereltä. Kulamaan alueelle perustettiin riitojen jälkeen isojaon yhteydessä jakokunnan liikamaista perustettu kruunulle kuulunut Lamminmaan uudistila. Alun perin kylässä oli ollut Mattilan, Sunilan ja Virkun talot. Mattila oli kylän taloista suurin ja Virkku oli tätä hieman pienempi. Isojako saatiin valmiiksi vuonna 1812. Kulamaa säilytti vanhan oikeutensa Vähä-Lillon lastauspaikkaan Unajanlahdella.³³ Pieni osa Unajan Lillonkarista kuuluu edelleen Kulamaan kylälle, kuten myös pieniä ranta-alueita Voiluodon alueella.

³² Papunen 1959, 337.

³³ Papunen 1972, 132–133.

Kulamaan isojakokartta vuodelta 1812. (KA)

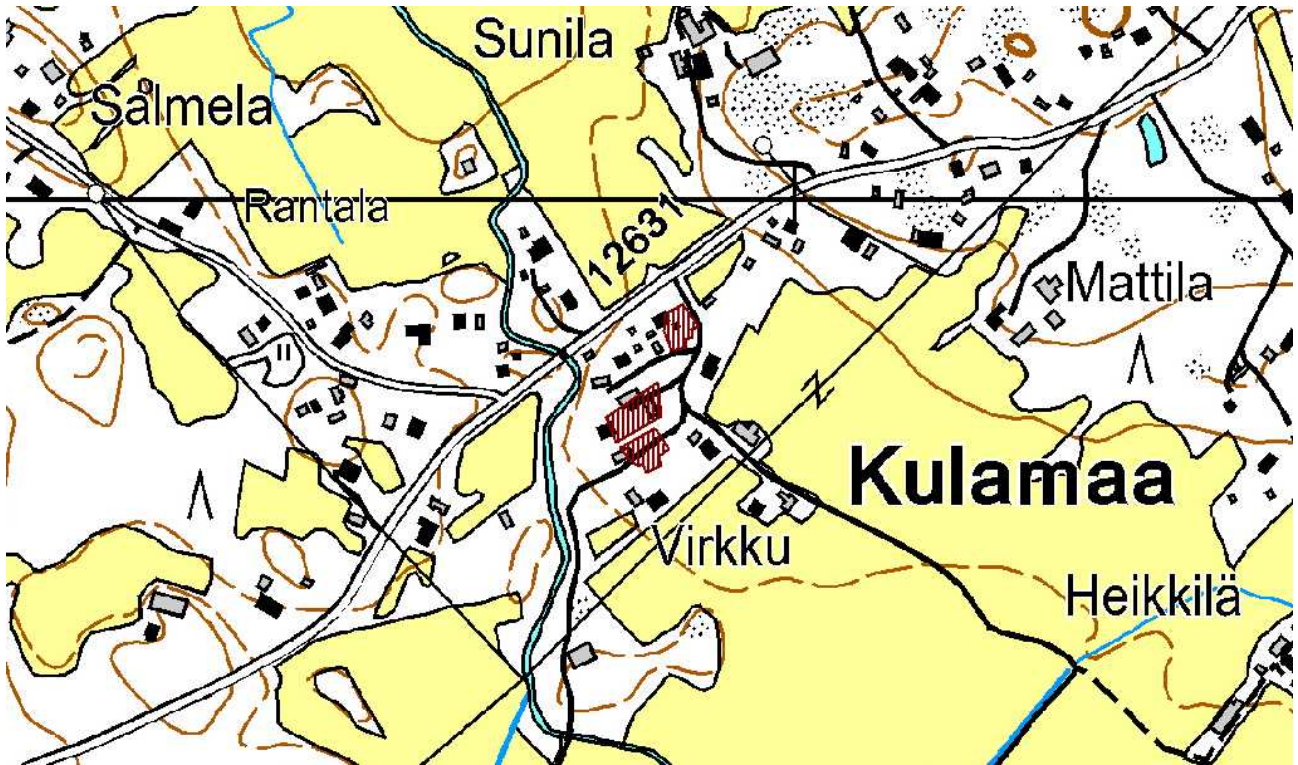
Kulamaan kylätontti on säilynyt viimeistään 1500-luvulta nykypäivään saakka samalla paikalla.³⁴ Sunila-niminen tila sijaitsee edelleen kylätontin pohjoispuolella ja Virkku puolestaan eteläpuolella. Hieman kauempana idässä sijaitsee Mattilan tila. Nämä kantatilat sijaitsivat vielä isojaon aikana Kulamaantien eteläpuolella nykyisen Varjontien sekä Muistokiventien risteyksen läheisyydessä. Ainoastaan Virkun tila sijaitsee edelleen historiallisen kylätontin läheisyydessä, mutta Mattilan ja Sunilan tilat ovat siirtyneet 1800-luvun kuluessa hieman kauemmaksi. Virkun tila lohkottiin 1800-luvun puolivälissä Virkuksi ja Helkkiläksi (myös Heikkilä).³⁵ Lamminmaan tila perustettiin isojaon aikana nykyisen Etu-Lammin alueelle, jossa on edelleen Lamminmaa -niminen maa-alue. Tila lohkottiin viimeistään 1900-luvun alussa. Lamminmaan alueella on nykyään Keskitalo -niminen talo.³⁶

Kylän viljelyalueet avautuivat ja avautuvat edelleen vanhan kylätontin luoteis- ja eteläpuolelle. Eteläpuolella oli isojaon aikana peltoviljelmät ja luoteispuolella Kaljasjokea seurasivat kylän niittyalueet, jotka ovat myöhemmin otettu viljelykäyttöön.

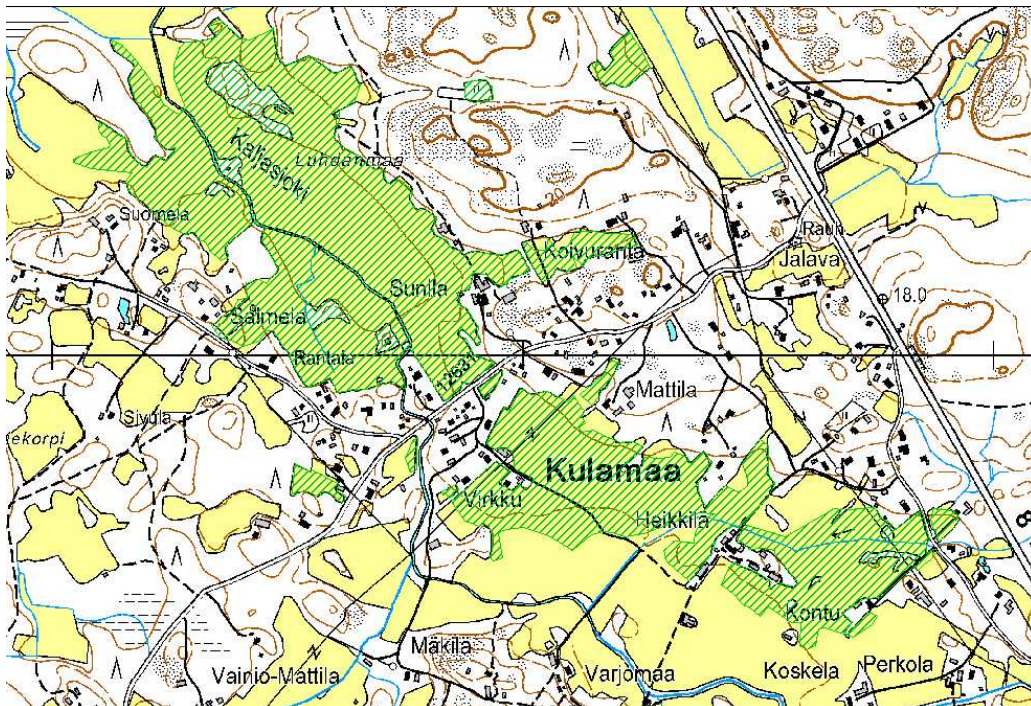
³⁴ Riionheimo 2009. Satakunnan 1560-luvun kylät. Paikkatietoraportti.

³⁵ Kiinteistöjärjestelmä, Maanmittauslaitos. www.ktj.fi.

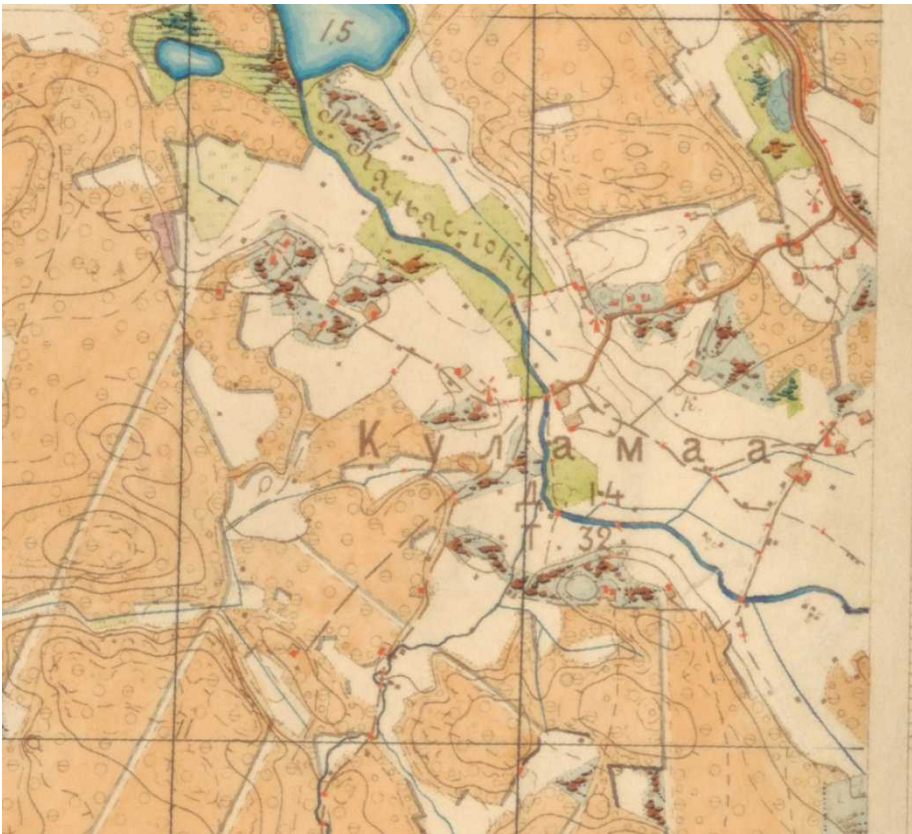
³⁶ Kiinteistöjärjestelmä, Maanmittauslaitos. www.ktj.fi.

Kulamaan kylätontti asemituna nykykarttaan vuoden 1812 isojakokartan mukaan.

Kulamaan isojaon aikaiset pelto- ja niittyalueet, jotka ovat edelleen viljelykäytössä.

Kulamaan kylätontti ja sen ympäristö vuoden 1903 venäläisessä topografikartassa. Yläreunassa näkyy myöhemmin kuivatettu Kulamaanjärvi. Yläkulmassa näkyvä tie on historiallisesti merkittävä Pohjanlahden rantatie.

Vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan vanhalla kylätontilla sijaitsi vielä 1-2 tilaa. Asutus oli levinnyt hieman kohti nykyisen valtatie 8:n suuntaan aina vanhan Pohjanlahden rantatien varrelle. Vanhan kylätontin pohjoispuolelle oli merkitty yksi tuulimylly. Kylätontin kaakkoispuolella peltoaukeiden keskellä sijaitsevan Helkkilän talon maille oli myös merkitty tuulimylly. Asutus sijoitui pääasiassa nauhamaisesti teiden varsille, mutta oli vielä melko harvaa. Asutusta oli levinnyt myös Kaljasjoen suuntaisen Kortteenpääntien varrelle. Tiheämpi asutus vaikuttaa siis syntyneen 1900-luvun aikana, mahdollisesti kuitenkin jo alkupuolella.

Nykyisten Etu- ja Taka-Lammin alueella asutus oli vielä 1900-luvun alussa harvaa. Rakennuskanta kasvoi ilmeisesti 1900-luvun alkupuolen aikana Lamminmaan tilan lohkomisen seurauksena. Kulamaan kylätontilta lounaaseen johtavan tien varrelle syntyi 1900-luvun aikana kolme rakennuskeskittymää. Etu- ja Taka-Lammin lisäksi yksi tällainen keskittymä sijaitsee hieman vanhasta kylätontista lounaaseen, jossa sijaitsee mitä ilmeisimmin kylän entinen koulurakennus.

NYKYTILA

Ympäristö

Kulamaan kylä rajautuu etelässä Pyhärantaan eli toisin sanoen maakunnan rajaan. Lännessä kylä rajautuu Anttilaan, pohjoisessa Unajaan ja idässä puolestaan Vermuntilan kylään. Kulamaalle kuu-

luu myös pieniä ranta-alueita Unajan sekä Voiluodon kylien alueelta. Kylän eteläosassa Etu-Lammin pohjoispuolella on kaksi aluetta, jotka kuuluvat puolestaan Anttilan ja Voiluodon kylille.

Kylän keskus sijaitsee edelleen osapuilleen samalla paikalla kuin historiallinen kylätontti. Asutus on levittänyt 1800- ja 1900-lukujen aikana ajalle tyypillisesti nauhamaisesti teiden varsille. Rakennuskanta on nykyään iältään melko kirjavaa, mutta kylässä on erittäin hyvin säilyneitä, osittain merkittäviä tilakokonaisuuksia.

Historiallisen kylätontin etelä- ja pohjoispuolella aukeaa maisemallisesti merkittävät viljelyaukeat, jotka ovat olleet käytössä jo satoja vuosia. Aukean keskellä mutkittelee Kaljasjoki. Pääasiassa pienimuotoinen, mutta osittain erittäin hyvin säilynyt rakennuskanta sekä viljelymaisemat tulisi huomioida paikallisesti merkittävänä kokonaisuutena, joka voisi rajautua historiallisten viljelyaukeiden mukaan. Alueen rajaus tarkentuisi mahdollisen kaavatyön yhteydessä suoritetun rakennusinventoinnin myötä.

Pyhärannalle johtavan tien varrella on varsinaisen kylätontin lisäksi kolme rakennuskeskittymää, joissa rakennukset sijaitsevat tien varressa ja muodostavat mutkittelevan tien sekä peltoaukeiden kanssa myös maisemallisesti merkittävän miljöön.

Kulamaan kylän viljelymaisemaa. Kuva Olli Joukio.

Maisemallisesti merkittäviä ulkorakennuksia vanhalla kylätontilla Kaljasjoen varrella. Kuva Olli Joukio.

Rakennuskanta

Vanhalla kylätontilla nykyään sijaitseva rakennuskanta on iältään ja säilyneisyydeltään melko kirjavaa. Joukossa on myös melko nuoria rakennuksia. Joen itäpuolella on joitakin iäkkäämpiä rakennuksia, mutta maisemallisesti merkittävimmän kokonaisuuden muodostavat joen varren ulkorakennukset. Koko kylän ehkä merkittävin rakennusryhmä niin maisemallisesti kuin kulttuurihistoriallisesti on Helkkilän tilan rakennukset peltoaukeiden keskellä. Kortteenpäätien varrella sijaitsee puolestaan joitakin erittäin hyvin säilyneitä pienempiä tiloja 1900-luvun alusta.

Vaikka kylän rakennuskanta onkin iältään kirjavaa, on Kulamaan kylä säilyttänyt erittäin hyvin maaseutumaisen ulkoilmeensä. Kyläraitin miljöö ei ole suuremmin muuttunut mikäli ajatellaan rakennuskantaa määrällisesti sitten 1900-luvun alkupuolen. Alueella ei ole juurikaan havaittavissa maaseudulla tapahtunutta 1950–1960-lukujen muutosta.

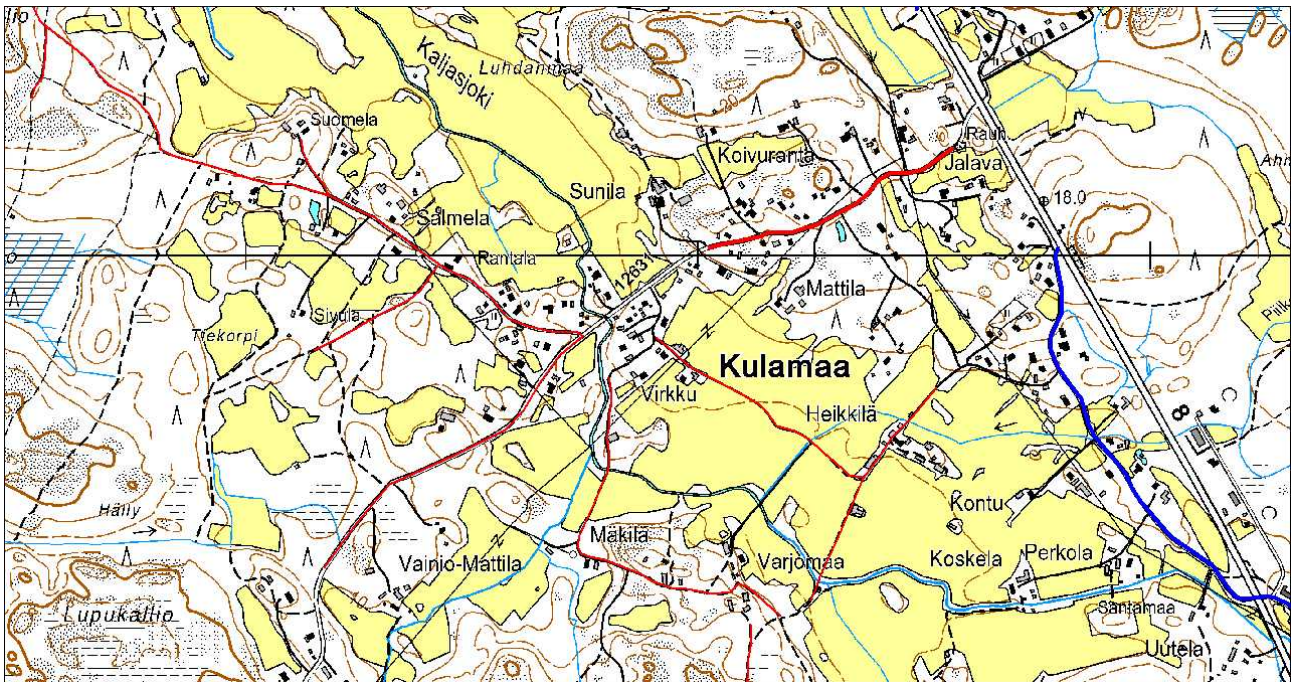
Helkkilän merkittävä rakennusryhmä peltoaukeiden keskellä. Kuva Olli Joukio.

Kortteenpääntien varrella on pienimuotoisempia, hyvin säilyneitä asuintiloja vuosisadan vaihteesta sekä 1900-luvun alkupuolelta. Kuva Olli Joukio.

Tiet

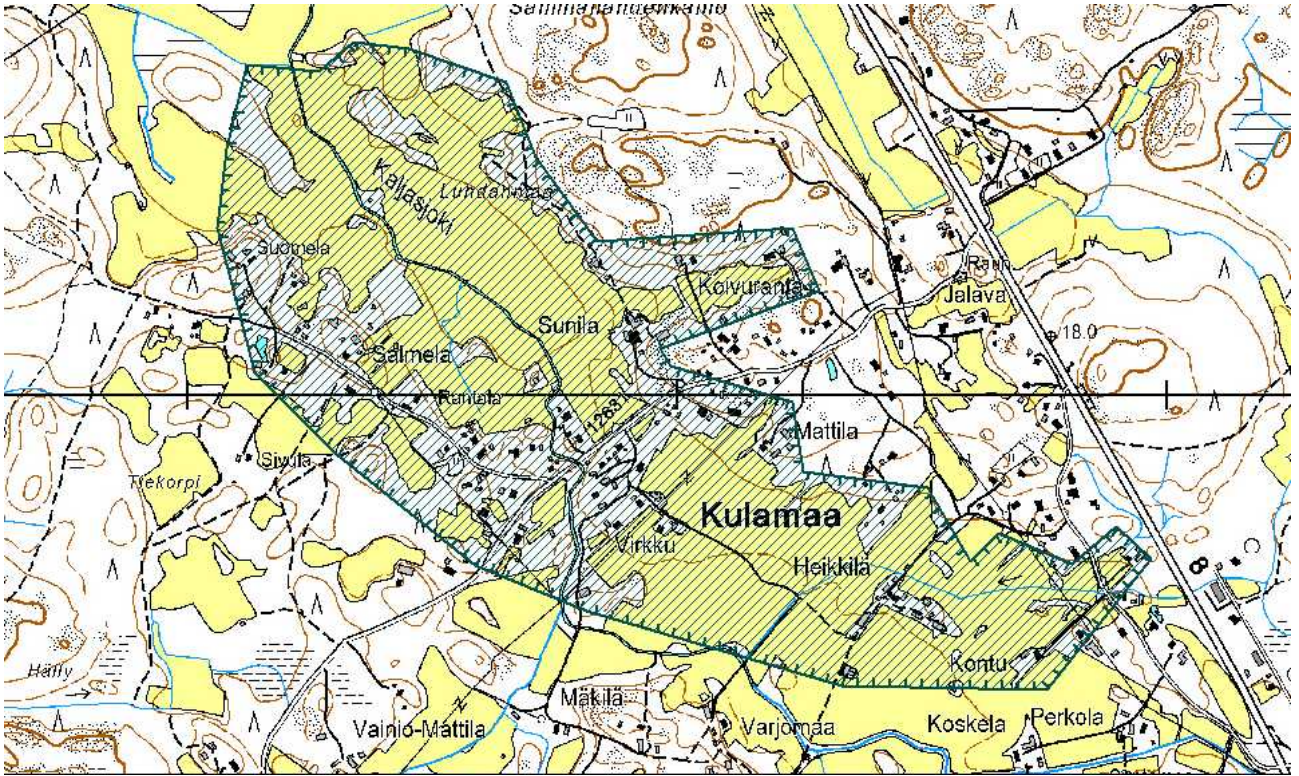
Kulamaan kylä rajautuu koillisosassa kylätontista itään valtatie 8:aan sekä Taantumuksentiehen. Taantumuskentie on osa entistä valtaväylänä toiminutta Pohjanlahden rantatietä. Tämän historiallisesti merkittävän tien linjaus on säilynyt osittain jo vuosisatojen ajan. Kulamaan kylän läpi johtava Kulamaantien linjaus on säilynyt viimeistään 1800-luvulta lukuun ottamatta aivan kylätontin ympäristöä, jossa linjausta on oikaistu viime vuosikymmenien aikana. Etu-Lammin ja Taka-Lammin alueella linjaus on säilynyt myös osittain. Tie oli näillä kuitenkin vielä 1900-luvun alussa karttojen mukaan melko vaatimaton. Myös kylätontin läheisyydessä olevien Muistokiventien, Varjontien sekä Kortteenpääntien linjaukset ovat säilyneet viimeistään 1800-luvulta.

Kulamaan säilyneet tielinjaukset piirrettynä vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan. Sinisellä merkitty linjaus on historiallisesti merkittävä Pohjanlahden rantatie.

Arvoalueen rajaus

Kulamaan viljelyalueet ovat maisemallisesti merkittäviä. Historiallisen kylätontin ympäristö on myös osittain säilynyt hyvin, kuten myös alueen tielinjauksetkin. Kokonaisuus tulisi nähdä paikallisesti arvokkaaksi. Tämän kokonaisuuden rajaus voisi noudattaa historiallisia viljelyaukeita rajautuen metsien reunaan. Alueen lopullinen rajautuminen tarkentuisi kylässä suoritettavan tarkemman inventoinnin myötä.

Kulamaan paikallisesti merkittäväksi ehdotettavan kylä- ja viljelymaiseman raja.

Ongelmakohtat ja uhkatekijät

Kulamaan kylässä ei ole merkittävimpiä akuutteja uhkatekijöitä. Tielinjausten mahdollinen enempi muutos tulee myös muokkaamaan kyläraittinäkömää merkittävästi. Erityisen merkittävä tielinjaus on kylän rajaava Taantumuksentie. Maisemallisesti merkittävien peltoaukeiden sekä peltojen saarekkeiden rehevöityminen saattaa estää näkymiä.

Kylän iäkkäämpi rakennuskanta on säilynyt osittain toistaiseksi hyvin. Mahdollisen kaavatyön yhteydessä tulisi kylässä suorittaa tarkempi rakennusinventointi.

SORKKA

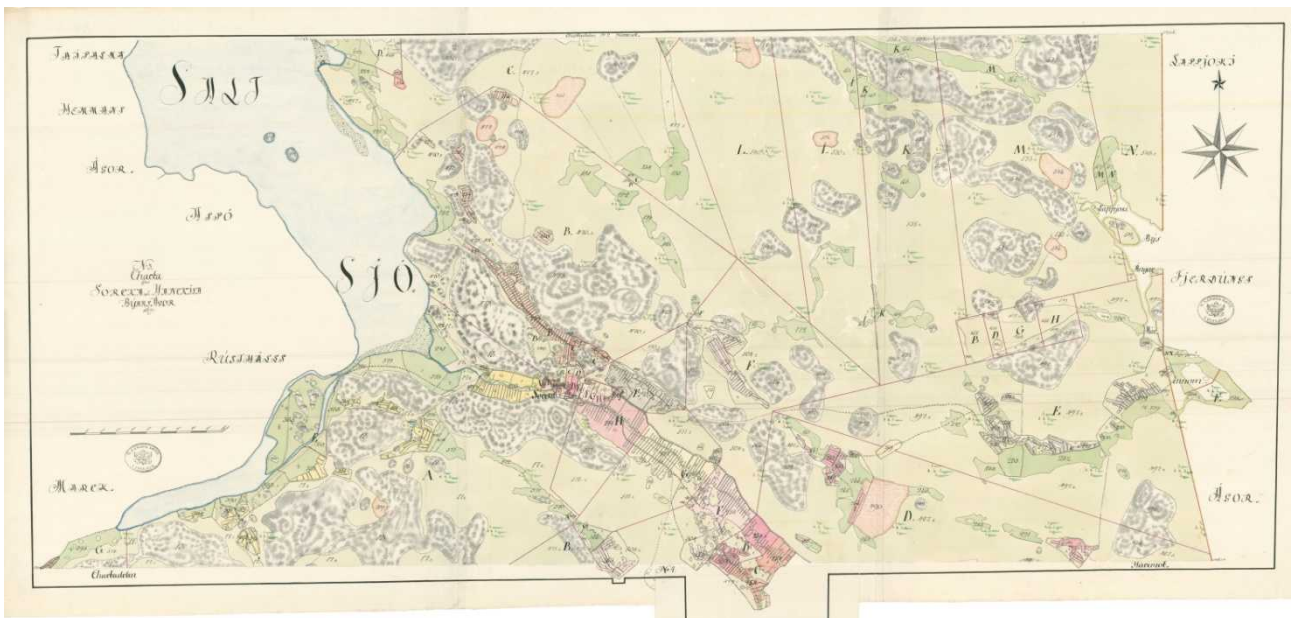
HISTORIA

Sorkan kylä on yksi Rauman ympäristön vanhimpia ja perustettu mitä ilmeisimmin jo ennen vuotta 1300. Ensimmäinen kirjallinen maininta kylästä on vuodelta 1514. Vuonna 1571 kylässä oli tietä-

västi 12 taloa.³⁷ Kylä perustettiin alun perin meren rantaan, mutta maankohoamisen seurauksena kylätontti on jäänyt sisämaahan.

Maanmittari Isak Tillberg aloitti kartoituksen Sorkan ja Lapijoen (Eurajoen) puolella sijaitsevan Hankkilan kylien muodostamassa jakokunnassa vuonna 1783. Rauman pitäjälle poikkeuksellisesti, saatiin isojako tällä alueella suoritettua suhteellisen lyhyessä ajassa ja se valmistui jo vuonna 1787. Täysin ilman riitoja ei isojakoa saatu täälläkään vietyä läpi. Hankkila vaati osuutta Sorkalle kuuluneista saarista, mutta tilanne kääntyi lopulta Sorkan eduksi.³⁸

Sorkassa oli isojaon aikoihin kaikkiaan kahdeksan taloa, jotka olivat yhtä suuria ja käsittäneet kaikki puoli manttaalia 1600-luvulta lähtien. Tämän mukaan toimitettiin myös isojako. Talot olivat Arvela, Nissilä, Heinilä, Antikkala, Juso, Prami, Kylänpää ja Karkku. Sorkan kylään muodostui kaikkiaan 60 tiluslohkoa, mikä oli paljon, mutta myös huomattava helpotus sarkajaon aikaisiin omistussuhteisiin.³⁹

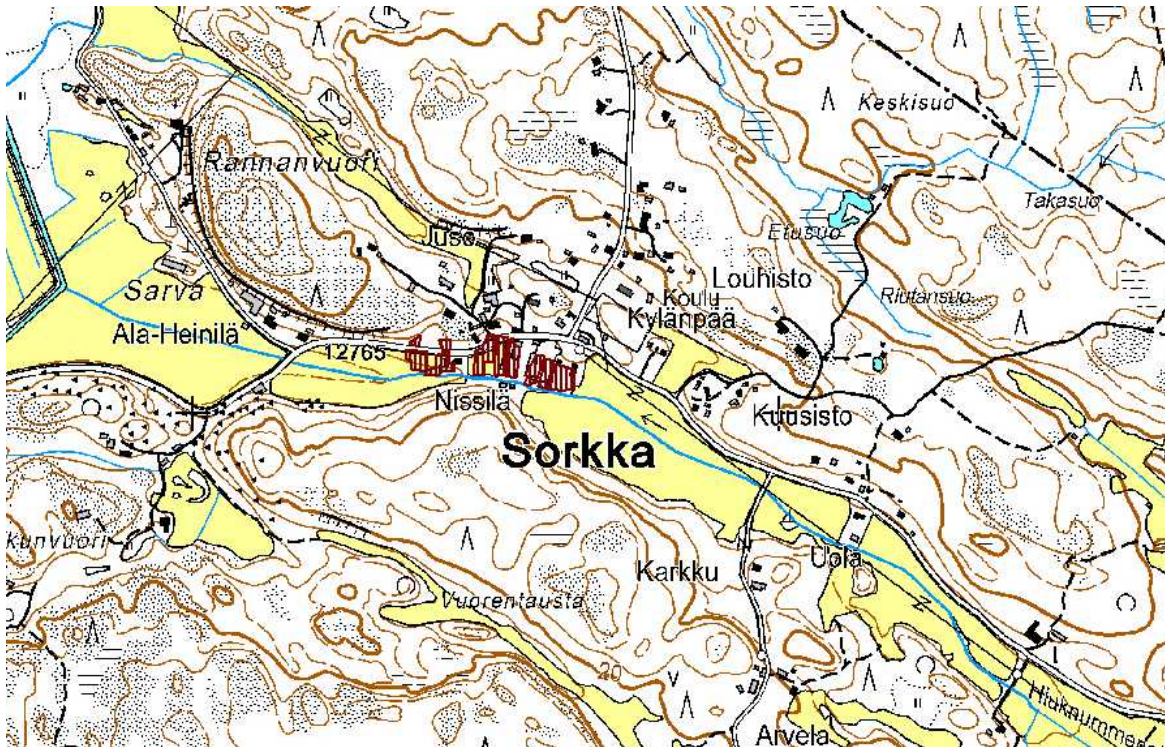

Sorkan kylän isojakokartta vuodelta 1787. Kuvassa näkyvä merenlahti on nykyään suurelta osin viljelykäytössä.

³⁷ Papunen 1959, 65, 73, 337.

³⁸ Papunen 1972, 133.

³⁹ Papunen 1972, 133–134.

Sorkkan vanha kylätontti asemoituna nykykarttaan vuoden 1787 isojakokartan mukaan.

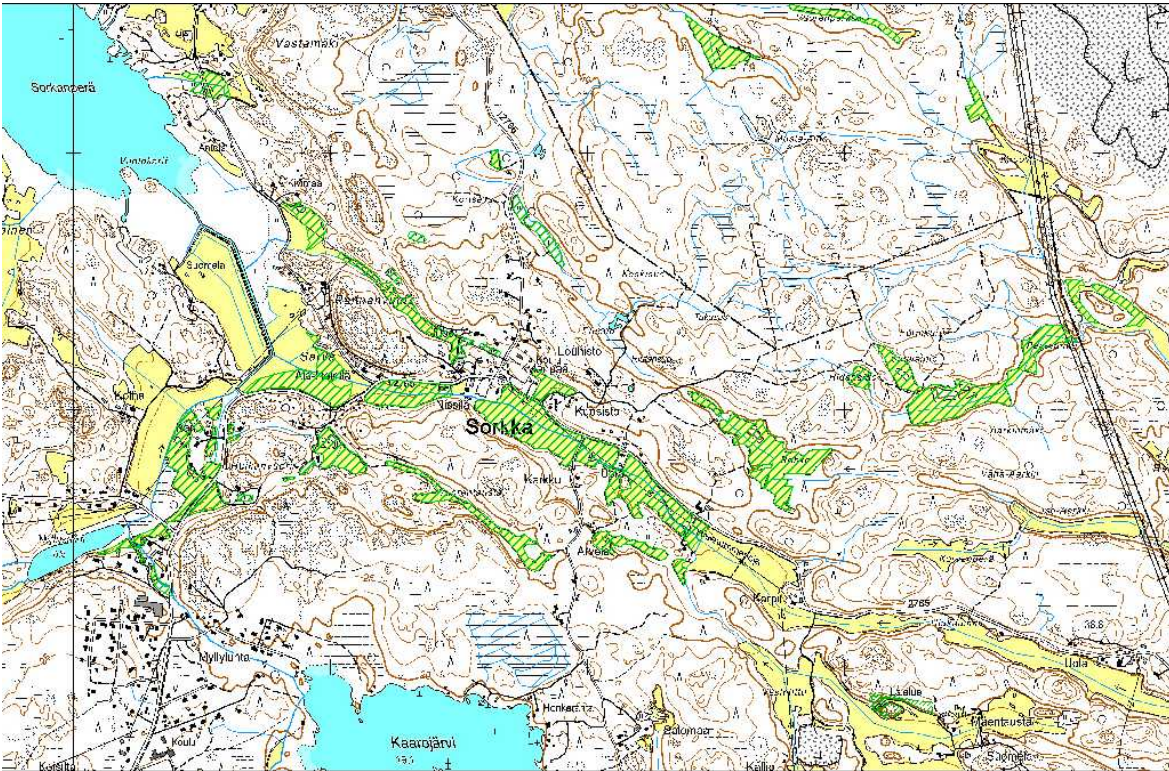
Sorkkan varsinainen kylätontti on sijainnut nykyisellä paikallaan jo 1500-luvulla.⁴⁰ Isojaon aikana talot sijaitsivat nauhamaisessa rivissä Sorkkan maantien eteläpuolella nykyisen Nissilän talon kohdalla Hiuknummenojan ja tien väliin jäävällä alueella. Sorkkan kylä paloi vuonna 1846⁴¹ ja tämä mahdollisesti vauhditti vanhan kylätontin hajoamista ja kantatilojen siirtämistä kauemmaksi. Vastaava kehitys olisi tapahtunut 1800-luvun aikana hyvin suurella todennäköisyydellä myös ilman tulipaloa. Palo ei autoittanut kylätonttia, mutta kantatiloista ainoastaan Nissilän talo on säilynyt edelleen samalla paikalla. Palo sai alkunsa Kylänpään tilan tontilta. 1800-luvun puolivälin paikkeilla Kylänpään pihapiiri rakennettiin uudelleen 1800-luvun puolivälissä, mutta purettiin kokonaisuudessaan 1960-luvulla.⁴² Tontilla on nykyään 1980-luvun asuinrakennus. Juson talo sijaitsee nykyään Sorkkan maantien ja vanhan kylätontin pohjoispuolella. Pramin rakennukset siirrettiin kylätontista itään Sorkkan maantien varrelle. Heinilän (nyk. Ala-Heinilä) rakennukset siirrettiin Sorkkan maantien ja Puuluntien risteykseen. Antikkalan talon rakennuksen rakennettiin palon jälkeen uudelleen Sorkkantien pohjoispuolelle aivan nykyisen Juson viereen. Arvelan ja Karkkun rakennukset siirrettiin kylätontista koilliseen Taka-alhontien varteen.

Sorkkan pienimuotoiset sekä rikkonaiset viljelyalueet sijoittuivat melko laajalle alueelle kylätontin länsi- ja itäpuolelle. Tähän vaikutti varmasti seudun erittäin mäkinen ja kalliainen maasto. Sorkkan kylätien varrella nykyään näkyvät viljelyaukeat ovat vastaavat kuin vuoden 1787 isojakokartassa. Noihin aikoihin merenlahti ulottui huomattavasti lähemmäksi kylätonttia kuin nykyään.

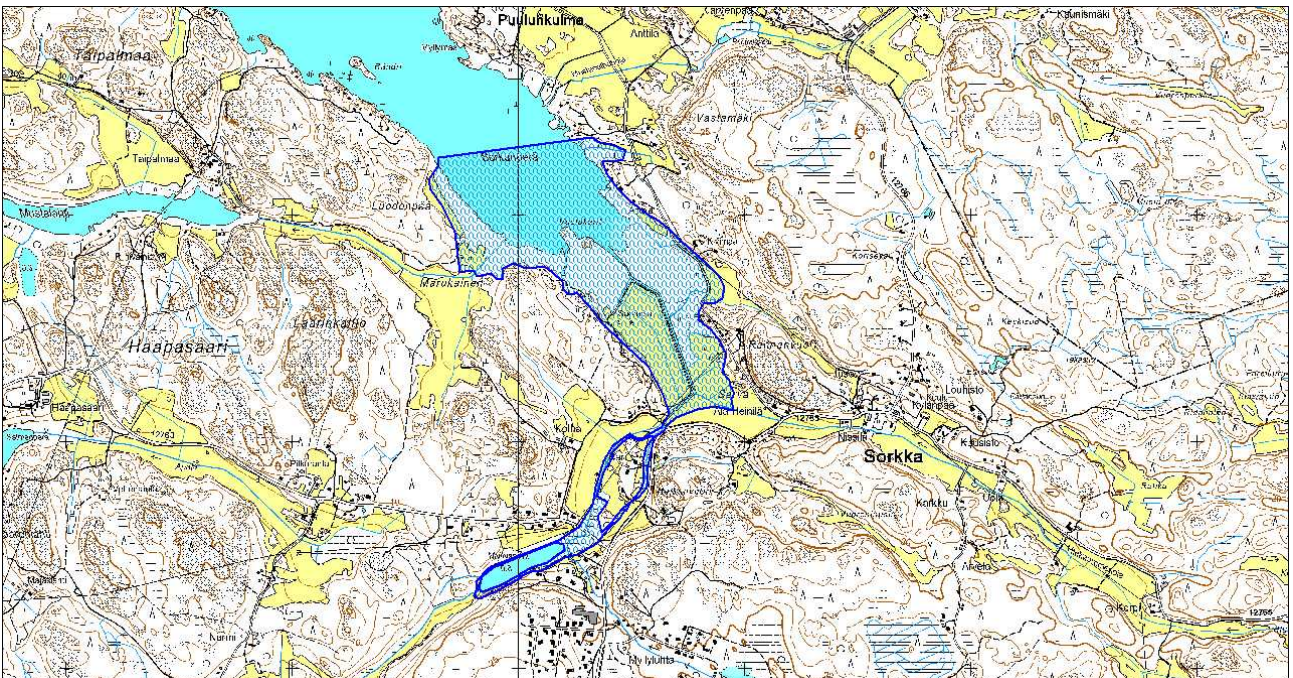
⁴⁰ Riionheimo 2009. Satakunnan 1560-luvun kylät. Paikkatietoraportti.

⁴¹ Rauman maalaiskunta. Rakennuskulttuuriselvitys I. Sorkka, Unaja. Rauman mlk kaavoitus- ja mittauslaitos 1986.

⁴² Rauman maalaiskunta. Rakennuskulttuuriselvitys I. Sorkka, Unaja. Rauman mlk kaavoitus- ja mittauslaitos 1986.

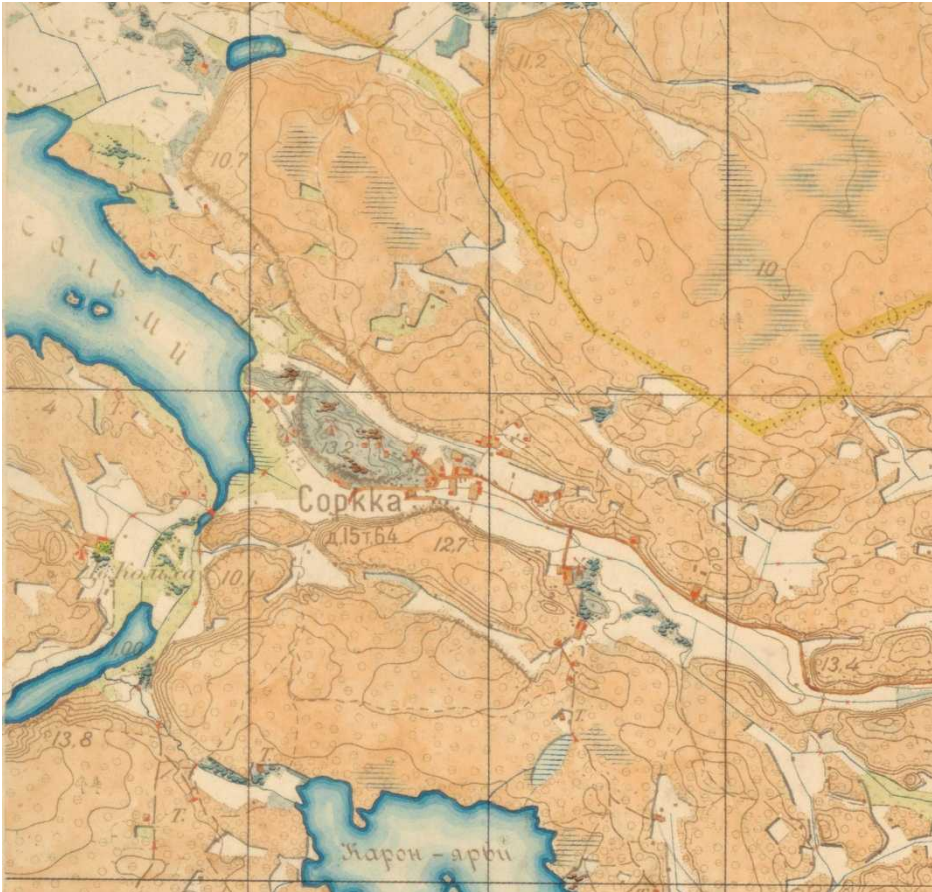

Sorkkan vuoden 1787 isojakokartan mukaan piirretyt pelto- ja niittyalueet, jotka ovat edelleen viljelykäytössä. Alakuvassa merenlahti vuonna 1787.

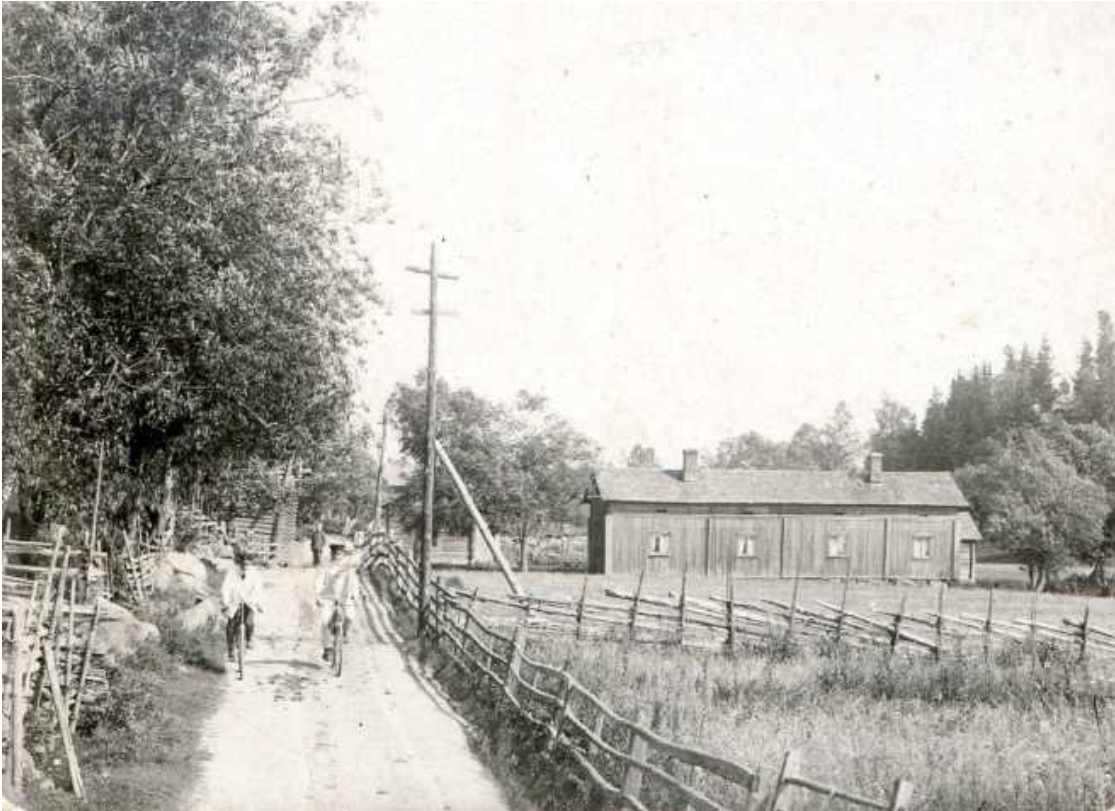

Vuoden 1904 venäläisen topografikartan mukaan kylän rakennuskanta sijoittui edelleen pääosin kylätontin ympäristöön. Joitakin rakennuksia, kuten edellä mainitut Arvela ja Karkku, sijaitsi myös

Taka-alhontien varressa. Puulunkulman sekä nykyisen valtatie 8:n suunnassa rakennuskantaa oli ainoastaan nimeksi. Sorkan kylä näyttääkin rakentuneen vanhan kylätontin ulkopuolella nykyiseen tyyliinsä, jossa rakennukset sijoittuvat nauhamaisesti teiden varsille, vasta 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Vanhalla kylätontilla talot sijaitsivat rivissä, kun taas palon jälkeen 1800–1900-luvuilla varsinainen kylätontti sai ryhmäkylämäisen ulkoilmeen. Sorkan kylän muotoutuminen hieman poikkeaa alueen muiden kylien kehityksen kanssa.

Sorkan kylää vuoden 1903 venäläisessä topografikartassa.

Sorkan kylää 1900 luvun alussa. (Satakunnan Museo)

NYKYTILA

Ympäristö

Sorkan kylä kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin. Kylä sijaitsee Sorkanperän lahteen laskevan Hiuknummenojan sekä Eurajoelta Raumalle johtavan vanhan maantien varrella. Kylä rajautuu pohjoisessa sekä koillisessa Eurajoen kuntaan. Lännessä Sorkka rajautuu mereen sekä muun muassa Haapasaaren ja Taipalmaan kyliin. Etelässä kylä rajautuu Rauman kaupunkiin sekä Uotilaan. Kylän rakennuskanta muodostaa yhtenäisen ja tiiviin kokonaisuuden pääosin Sorkan maantien sekä Sohantien risteysalueen ympäristöön, viljelymaiden ja jyrkien kallioiden taitekohtaan. Maisemaa hallitsee Rauman suunnasta saavuttaessa kylätontin luoteispuolella sijaitseva Rannanvuori. Valtatie 8:n suunnasta saavuttaessa maisemaa hallitsee puolestaan maisemallisesti merkittävät kapeat ja pitkän malliset jo vuosisatoja käytössä olleet viljelyaukeat sekä Sorkan maantien varren kylätonttia kohden tihenevä nauhamainen rakennuskanta, joka myös leviää kylätontilla enemmän ryhmäkylämäiseen muotoon.

Sorkan kylätontti on sijainnut samalla paikalla jo vuosisatojen ajan. Kylä paloi 1800-luvun puolivälin paikkeilla, mutta rakennettiin suurelta osin samalle paikalle. Rakennuskanta on iältään kirjavaa, mutta seassa on erittäin hyvin säilyneitä vanhoja tiloja sekä iäkkäitä, maisemallisesti merkittäviä talousrakennuksia. Kylä on säilyttänyt hyvin perinteisen maaseutukylän luonteensa ja esimerkiksi 1950–1970-lukujen tyyppillinen kehitys ei ole päässyt muokkaamaan kyläraitia. Tähän vaikuttaa

varmastikin kaupungin läheisyys. Myös tielinjaukset ovat säilyneet hyvin. Kylätontilta Rauman suuntaan tie on päällystetty, mutta valtatie 8:n suuntaan edelleen päällystämätön.

Sorkan kylätontti. Alakuvassa maisemallisesti merkittävää peltoaukeaa, joka avautuu kylätontin itä- ja länsipuolella. Tässä kuvattuna Valtatie 8:n suunnasta. Kuvat Olli Joukio.

Rakennuskanta

Sorkan kylän rakennuskanta on iältään kirjavaa, mutta joukossa on erittäin hyvin säilyneitä vanhojen tilojen päärakennuksia sekä maisemallisesti merkittäviä ulko- ja talousrakennuksia. Kylätontti on itsessään säilynyt erinomaisesti ja sen rakennukset ovat hyvin hoidettuja. Vanhoista kantatiloista kylätontilla sijaitsevat edelleen Nissilän talon rakennuksia sekä Juson vuonna 1890 valmistunut päärakennus. Juson vieressä aivan Sorkantien varressa sijaitsee puolestaan Antikkalan maisemallisesti merkittävä, jonkin verran muutoksia kokenut päärakennus, joka on valmistunut 1800-luvun loppupuolella. Sorkantien eteläpuolella Nissilän rakennukset ovat kokeneet jonkin verran muutoksia, mutta varsinkin 1800-luvun lopulla valmistuneella kivinavetalla on erittäin suuri merkitys kylänraitin miljööseen. Kylätontin länsilaidalla näkyvällä paikalla Sorkan maantien ja Puuluntien risteyksessä sijaitsee Heinilän tilan rakennuksia, jotka ovat kokeneet muutoksia, mutta ovat edelleen maisemallisesti merkittäviä. Aivan tien risteyksessä sijaitsee aikaisemmin Heinilän rakennuksiin kuulunut 1900-luvun alussa valmistunut erittäin koristeellinen asuinrakennus, jolla on maisemallisen arvon lisäksi myös rakennushistoriallista arvoa.

Kylätontin pohjoispuolella sijaitsee myös Sorkan entinen alakoulu, joka aloitti toimintansa 1880-luvun lopulla. Rakennus on kokenut muutoksia vuosikymmenten saatossa. Sohantien varrella, näkyvällä paikalla sijaitsee puolestaan Sorkan yläkansakoulurakennus, joka on rakennettu alun perin ilmeisesti 1800-luvulla, mutta nykyinen ulkoasu on seurausta vuoden 1917 muutoksesta. Rakennus on säilynyt hyvin tässä asussa.

Kylätontilla jotkin rakennukset ovat kokeneet vuosikymmenten aikana muutoksia, mutta kokonaisuus on edelleen merkittävä. Sohantien varrelle on syntynyt jonkin verran asutusta 1900-luvun alkupuolella sekä sen jälkeen, mutta rakennuskanta harvenee melko nopeasti pohjoiseen kuljettaessa. Rakennuskanta harvenee myös valtatie 8:n suuntaan kuljettaessa. Pramin julkisivultaan hyvin säilyneen vuonna 1915 valmistuneen päärakennuksen lisäksi Sorkan maantien itäpäässä on joitakin maisemallisesti merkittäviä talousrakennuksia aivan tien varressa. Puuluntien varren rakennuskanta on puolestaan sekoitus vanhempaa ja pienimuotoisempaa, suurelta osin muutettua asuintiloja käsittävää rakennuskantaa sekä myös uutta omakotitalorakentamista. Rannikolla rakennuskanta koostuu pääosin kesäasunnoista.

Sorkan maantieltä etelään johtavan Taka-alhontien varren rakennuskanta on pääasiassa uudempaa. Kaarojärven ranta-alue käsittää ilmeisesti suurimmaksi osaksi kesäasuntoja. Tien pohjoispäässä on kuitenkin säilynyt joitakin hyvin säilyneitä vanhoja tilarakennuksia, jotka kuuluvat tai ovat kuuluneet mitä ilmeisimmin Arvelan ja Karkun kantatiloille. Näiden rakennusten läheisyydessä on myös vanha torppa. Valtatie 8:n suuntaisesti osittain kulkevan Kolhantie varrella on hyvin säilynyt Kolhan tilan rakennusryhmä. Kolhantie, joka osittain seuraa vanhaa Pohjanlahden rantatien linjasta jatkaa itään Tiilivuorentienä, jonka varren rakennuskanta on suurelta osin jälleenrakennuskauden rakennuksia. Osa näistä on erittäin hyvin säilyneitä ja erottuvat maisemallisena tekijänä Valtatie 8:lle.

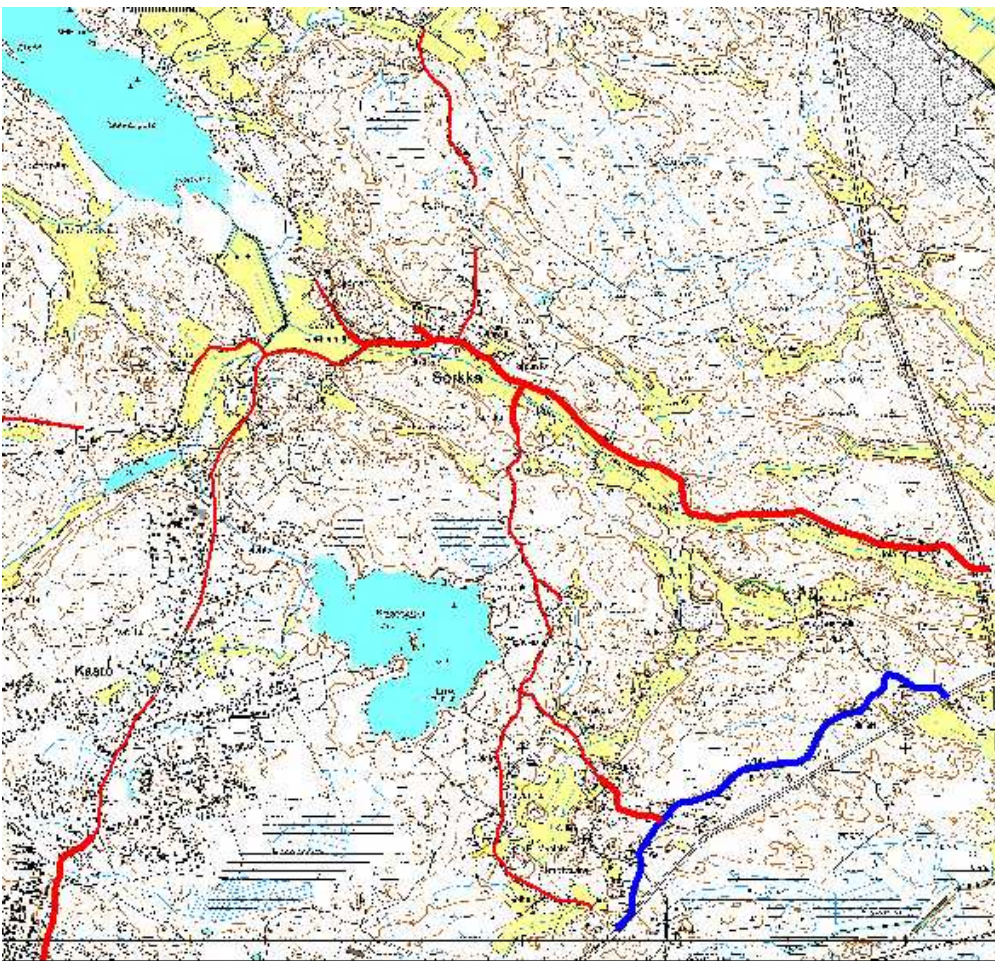
Yläkuva: maaseutumaisemaan erittäin koristeellinen 1900-luvun alun asuinrakennus Puuluntien ja Sorkan maantien risteyksessä. Alakuva: Sorkan maantien itäpään maisemallisesti merkittäviä iäkkäitä talourakennuksia. Kuvat Olli Joukio.

Tiet

Sorkan maantie, joka lähtee nykyiseltä valtatie 8:lta länteen ja jatkuu Sorkan kylätontin läpi kohti Kaaroa ja Rauman keskustaa, on säilynyt linjaukseltaan erittäin hyvin viimeistään 1800-luvulta. Mahdollisesti kylätontin kohdalla linjaus on vielä iäkkäämpi. Myös kylätontilta etelään lähtevä Takalahontie sekä pohjoiseen yläkoulun ohi kulkeva Sohantie ovat säilyneet linjauksiltaan 1800-luvulta.

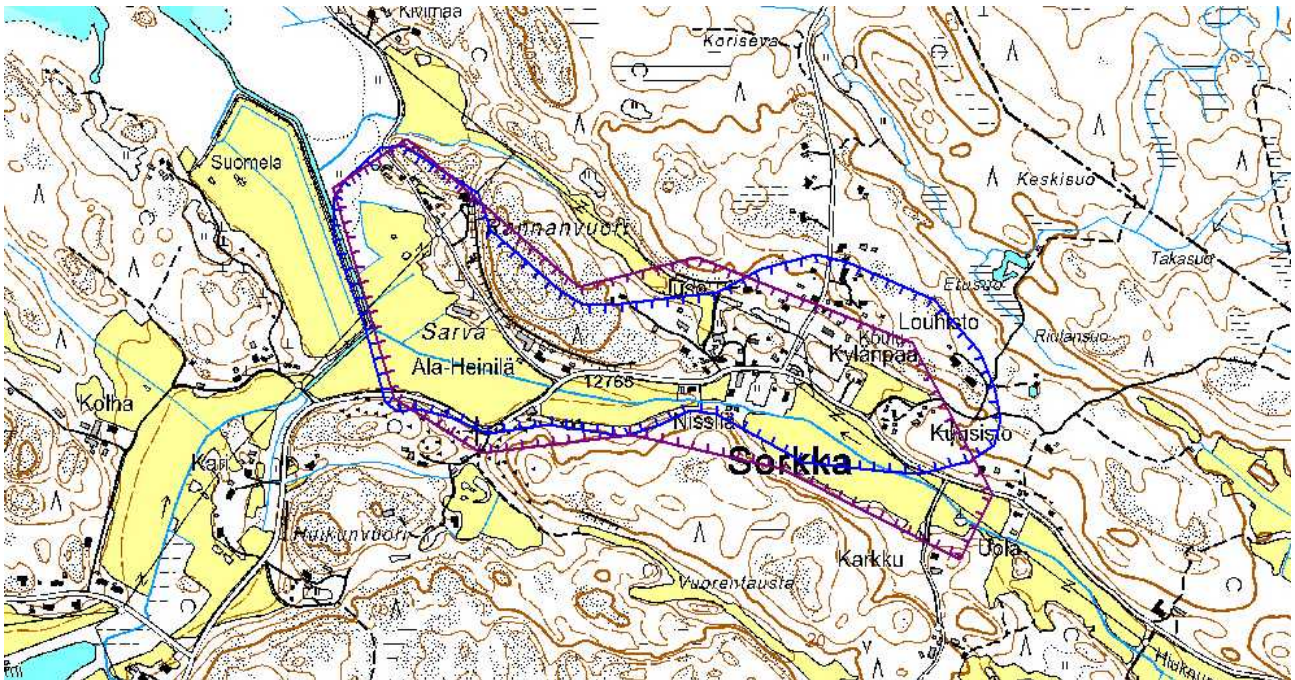
Sorkan maantien lisäksi kylän itäosissa kulkeva Tiilimäentien linjaus on merkittävä, koska se kuuluu historialliseen Pohjanlahden rantatiehen. Tämän sekä Sorkan maantien linjaukset tulisi ehdottomasti säilyttää.

Sorkan ympäristön säilyneet tielinjaukset. Merkittävimpinä voidaan pitää itä-länsi-suuntainen Sorkan maantie, joka kulkee kylätontin läpi sekä sinisellä merkitty historiallisesti merkittävä entinen pääväylä Pohjanlahden rantatie.

Arvoalueiden raja

Sorkan kylä on huomioitu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Kylä on myös huomioitu Satakunnan rakennusperintö 2005-hankkeessa maakunnallisesti merkittäväksi. Näiden alueiden raja on lähes identtinen. Maakunnallisesti merkittävä alue on aikanaan tarkastettu maastossa ja on siten loogisempi kuin suuripiirteisempi RKY-alue. Tässä tapauksessa molempien alueiden raja voisi noudattaa Satakunnan rakennusperintö 2005:ssä määriteltyä rajausta tai alueet voidaan mahdollisesti jättää myös nykyiselleen. Suuripiirteisyydestään huolimatta RKY-alueen raja on myös perusteltu.

Sorkan kylän rajauksiltaan lähes identtiset valtakunnallisesti merkittävä RKY-alue (lila) ja maakunnallisesti merkittävä alue (sininen).

Ongelmakohdat ja uhkatekijät

Sorkan kylässä ei ole merkittäviä välittömiä uhkatekijöitä. Alueen säilymisen kannalta huomioon tulisi ottaa rakennusten kunnostamisen ohjeistaminen, jotta enempi liiallinen korjaaminen sekä muuttaminen eivät rikkoisi eheää kylämaisemaa. Mahdollinen uudisrakentaminen valtakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön alueella tulee muokkaamaan kyläalueen ulkoilmettä negatiivisesti. Kylätontin läpi kulkeva tielinjaus tulisi ehdottomasti säilyttää.

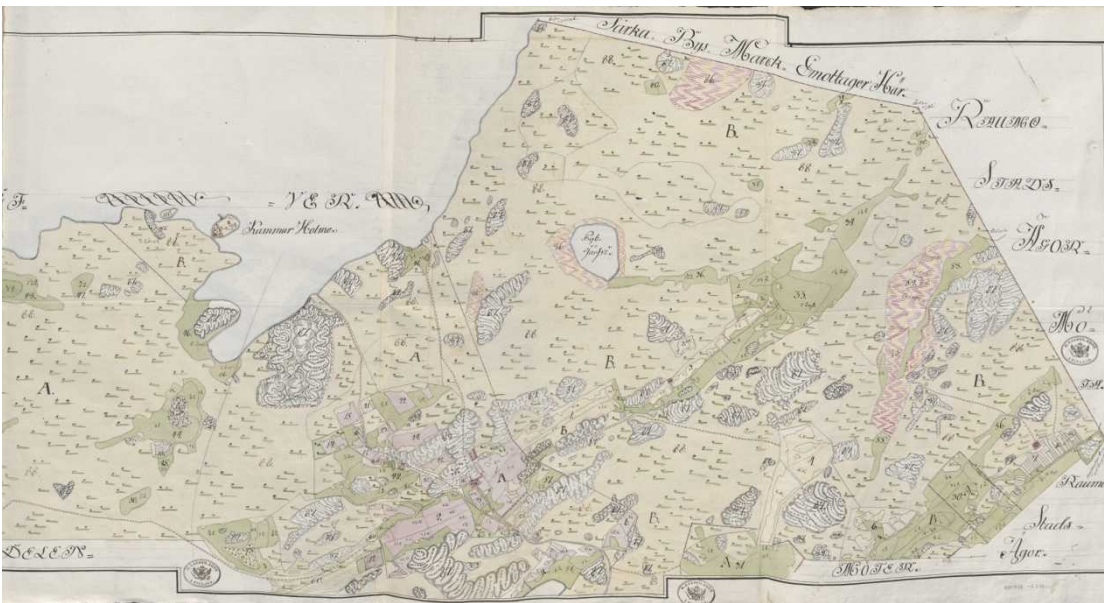
LAHTI

HISTORIAA

Lahden kylä on perustettu mitä ilmeisimmin 1300–1400-luvulla. Nimensä perusteella kylä perustettiin merenlahden äärelle, joka on maankohoamisen seurauksena sittemmin hävinnyt. Ensimmäiset kirjalliset maininnat Lahden kylästä ovat vuodelta 1540. Vuonna 1571 kylässä oli tiettävästi seitsemän taloa.⁴³

Lahden kylää koetteli myöhemmin autioituminen ilmeisen rankasti, koska isojaon alkaessa vuonna 1801 kylässä oli ainoastaan ratsusäteri, jonka omistivat tasan hovimajoitusmestari Samuel Jerlström ja taloustirehtööri Lars Demoën. He riitelivät kiivaasti siitä mitkä tilukset kummallekin kuuluivat. Isojaon suorittaneen maanmittari A. Ringbomin tehtäväksi jäi oikeastaan tilan halkominen. Tämä halkominen sai käydä isojaosta. Erimielisyydet ratkaistiin maanjako-oikeudessa.⁴⁴

Jakokuntaan kuului laaja vesialue ja saaristo, johon oli perustettu useita torppia. Jerlströmin omistama Vanha-Lahti käsitti isojaon jälkeen peltoa 35 tynnyrinalaa sekä niittyä 135 tynnyrinalaa s Demoënin Uusi-Lahti puolestaan 29 tynnyrinalaa peltoa ja 130 tynnyrinalaa niittyä. Molempiin tiloihin kuului lisäksi runsaasti viljelyskelpoista maata sekä metsiä. Isojakoa oli maankohoamisen vuoksi täydennettävä jo vuonna 1840 ja kalavesien osalta uudelleen vuosina 1906–07. Vanhasta-Lahdesta erotettiin vuosina 1915–16 yksitoista palstatilaa ja Uudesta-Lahdesta 1920-luvulla entisiä vuokra- ym. tiloja 27 kappaletta.⁴⁵

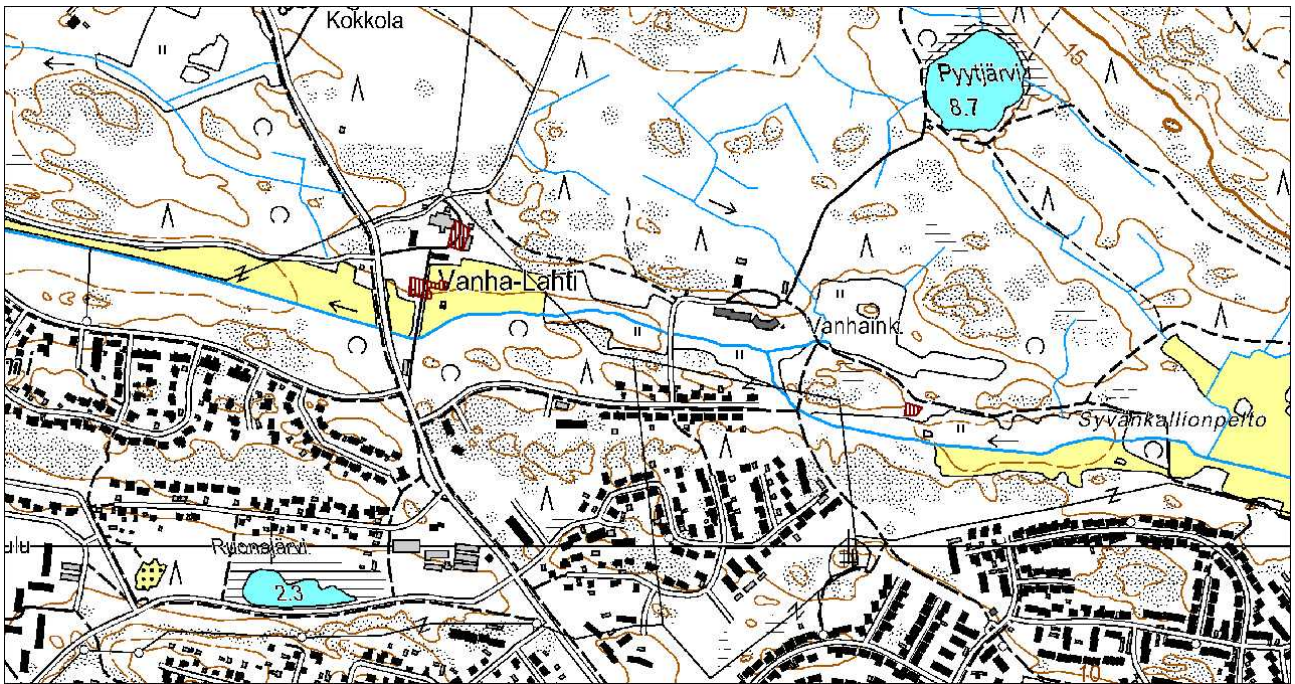

Osa Lahden isojakokartasta vuodelta 1801. (KA)

⁴³ Papunen 1959, 65, 73, 337.

⁴⁴ Papunen 1972, 138.

⁴⁵ Papunen 1972, 138–139.

Vuoden 1801 kylätontti asemoituna nykykarttaan. Vanhan-Lahden rakennukset sijaitsivat edelleen samalla paikalla. Uusi-Lahti on sen sijaan jäänyt asemakaavoitetun alueen alle vuosien saatossa.

Lahden historiallinen kylätontti sijaitsi nykyisen Vanhan-Lahden talon paikalla Haapasaarentien varressa jo 1500-luvulla.⁴⁶ Vanha-Lahti on säilynyt tässä paikassa, mutta isojakokartan mukaan Uusi-Lahti sijaitsi hieman idempänä hieman nykyisen vanhainkodin kaakkoispuolella. Talojen viljelyt sijaitsivat kapeana nauhana talojen itä- ja länsipuolella sekä hajallaan rannikon läheisyydessä.

Vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan Uuden-Lahden rakennukset olivat siirtyneet hieman lännemmäksi. Vanhan-Lahden talosta etelään Haapasaarentien varrella oli joitakin rakennuksia nauhamaisesti tien molemmin puolin. Tämä alue kuuluu nykyään asemakaavoitettuun alueeseen.

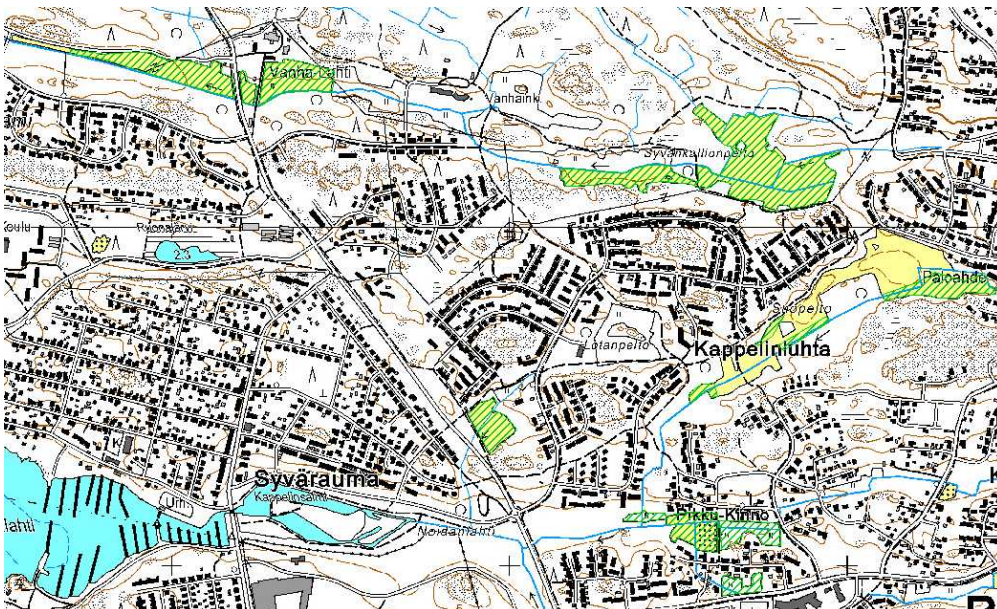
Ilmeisesti Uuden-Lahden rakennusten paikalle tai lähimaastoon valmistui Uuden-Lahden Vanhainkodin rakennus vuonna 1937, joka on sittemmin huomioitu maakunnallisesti merkittäväksi. Uudesta-Lahdesta muodostui myöhemmin myös oma kaupunginosansa. Alueen rakennuskanta on tihtynyt huomattavasti viime vuosikymmenten aikana.

Vanhan-Lahden tilasta pohjoiseen Haapasaarentien varrelle sekä siitä risteävien Santapohjantien, Hakalantien ja Latokarintien varsille syntyi asutusta jälleenrakennuskaudella. Lähivuosisikymmeninä näille alueille on rakennettu lisää. 1900-luvun puoliväliin mennessä myös rannikon alueen rakennuskanta kasvoi. Rannikolle sekä Nurmenlahden ympäristöön syntyi myös loma-asutusta.

⁴⁶ Riionheimo 2009. Satakunnan 1560-luvun kylät. Paikkatietoraportti.

Lahden kylä vuoden 1903 venäläisessä topografikartassa. Kartassa näkyvät Vanhalahden sekä Uusilahden talot. Vanhalahden pohjoispuolelle on merkitty tuulimylly. Pohjois-etelä-suunnassa kulkee nykyinen Haapasaarentie. Kartan alaosan rakennukset ovat nykyisellä asemakaava-alueella. Alakuvassa Lahden viljelyalueet, jotka ovat edelleen viljelykäytössä piirrettynä isojakokartan mukaan. Historialliset viljelyalueet ovat hävinneet lähes täysin.

NYKYTILA

Ympäristö

Lahden kylän alue on kokenut mittavia muutoksia 1900-luvun aikana. Tämä johtuu kaupunkialueen kasvusta. Kylän eteläosa on jäänyt asemakaavoitetun alueen alle ja myös asemakaavan ulkopuolella oleva alue on Haapasaarentien varrella saanut kaupunkimaisia piirteitä. Merkittävämpänä muistona vanhasta kylämaisemasta on säilynyt Vanha-Lahden kartanorakennus ympäristöineen, joka on huomioitu maakunnallisesti merkittävien kohteiden joukkoon. Aivan Vanhan-Lahden eteläpuolella Haapasaarentien molemmin puolin on säilynyt pienet kaistaleet vanhaa historiallista viljelyaluetta. Muilta osin Lahden vanhat viljelyalueet ovat suurelta osin hävinneet. Ympäristön rakennuskanta on kirjavaa ja koostuu pääasiassa uudemmasta rakennuskannasta.

Rakennuskanta

Lahden kylän merkittävimmät säilyneet rakennukset ovat Vanha-Lahden kartano ympäristöineen. Päärakennus on uusrenessanssityylinen, mutta kokenut joitakin muutoksia vuosien varrella. Vanha-Lahden alueeseen kuuluu myös punamullattu työväenasunto sekä osittain luonnonkivi-, osittain puurakenteinen navetta sekä muita ulko- ja talousrakennuksia. Talon pihaan johtaa jalopuu-kuja.

Lahden kylän muut rakennukset koostuvat suurimmalta osin uudemmasta rakennuskannasta. Vanhempi rakennuskanta koostuu lähinnä joko erittäin vaatimattomista 1900-luvun alun rakennuksista tai jälleenrakennuskauden asuintonteista. Haapasaarentien, Santapohjantien, Hakalantien ja Latokarintien varsilla on melko hyvin säilynyttä jälleenrakennuskauden asuinrakentamista. Varsinkin Santapohjantien ja Hakalantien varrella jälleenrakennuskauden rakennuskannat muodostavat pienimuotoiset kokonaisuudet. Muilta osin Lahden kylän rakennuskanta on kulttuurihistoriallisessa mielessä vaatimatonta.

Tiet

Alueen vanhojen teiden linjaus on säilynyt melko hyvin. Haapasaarentien linjaus on viimeistään 1800-luvulta. Myös rannikolle johtava Rokintie sekä Nurmenlahden kiertävä Nurmentie ovat säilyneet linjauksiltaan suurelta osin.

Lahden kylän ympäristön 1800-luvulta säilyneet tielinjaukset venäläisen topografikartan mukaan piirrettyinä.

Ongelmakohdat ja uhkatekijät

Lahden kylässä ei ole säilynyt juurikaan vanhaa maatalousmaisemaa varsinkaan kylän eteläosassa. Vanha-Lahden kartanon rakennukset vaikuttavat hyvin hoidetulta. Kaupungin läheisyydestä johtuen alue tulee mitä ilmeisimmin rakentumaan tulevaisuudessa yhä tiiviimmin, jolloin Vanha-Lahden lähiympäristön, joka käsittää tilaan kuuluvat rakennukset sekä puukujanteet, säilymiseen tulisi kiinnittää huomiota. Myös tielinjausten säilyminen olisi suotavaa.

HAAPASAARI

HISTORIAA

Haapasaaren kylä on perustettu tiettävästi 1300- tai 1400-luvulla. Kylän nimi esiintyy asiakirjoissa ensi kerran vuonna 1556. Haapasaari kuului aikanaan Sorkan kylään, mutta erotettiin 1600-luvun alussa kruunun hevossiittolalle, josta tehtiin myöhemmin säterikartano ja rustholli.⁴⁷ Haapasaari oli erillään mantereesta vielä 1600-luvulla.⁴⁸

Haapasaaren säteriratsutilalla toimitettiin isojako maanmittari Johan Forseliuksen toimesta vuosina 1777–1796. Isojaon yhteydessä ratsutila jaettiin kahteen osaan Haapasaaren ja Kolhan tiloiksi. Kolhan tila jaettiin edelleen vuonna 1801 Kolhan ja Nurmen tiloiksi. Kartano oli kruununluonteinen aina isojakoon saakka. Puoliskot lunastettiin perinnöksi vuosina 1795 ja 1800. Isojaon täydennys toimitettiin vuonna 1918.⁴⁹

Haapasaaren historiallinen kylätontti on sijainnut mitä ilmeisimmin nykyisen Haapasaaren tilan kohdalla. Tämän tutkimuksen yhteydessä ei ollut käytettävissä asemoitua isojakokarttamateriaalia varmuuden saamiseksi. Koska kylä erotettiin Sorkan kylästä 1600-luvulla, ei sitä ole huomioitu myöskään Anna Riionheimon 1560-luvun kylätonttiaineistossa.

Haapasaari-niminen tila jäi isojaon jälkeen siis edelleen vanhalle kylätontille, kun taas Kolhan tila siirtyi huomattavasti idemmäksi lähelle Sorkan rajaa nykyisen Kolhantanhuan päähän. Kolhasta 1800-luvulla lohkottu Nurmi sijoittui puolestaan Haapasaaren tilan kaakkoispuolelle nykyisen Nurmentien varrelle.

Haapasaaren isojaon aikaisten viljelysten koosta ei ole tarkkaa tietoa, mutta mikäli kehitys eteni, kuten Rauman alueella yleisesti, vastasivat pelto- ja niittyalueet suurelta osin nykyisiä viljelyalueita. Vuodelta 1903 olevan venäläisen topografikartan mukaan viljelyt ovat säilyneet nykypäivään lähes muuttumattomina. Ainoastaan rakennuskannan kasvu on hieman supistanut peltoalueita. Jotkin vanhoista pelloista ovat myös jääneet kesannolle.

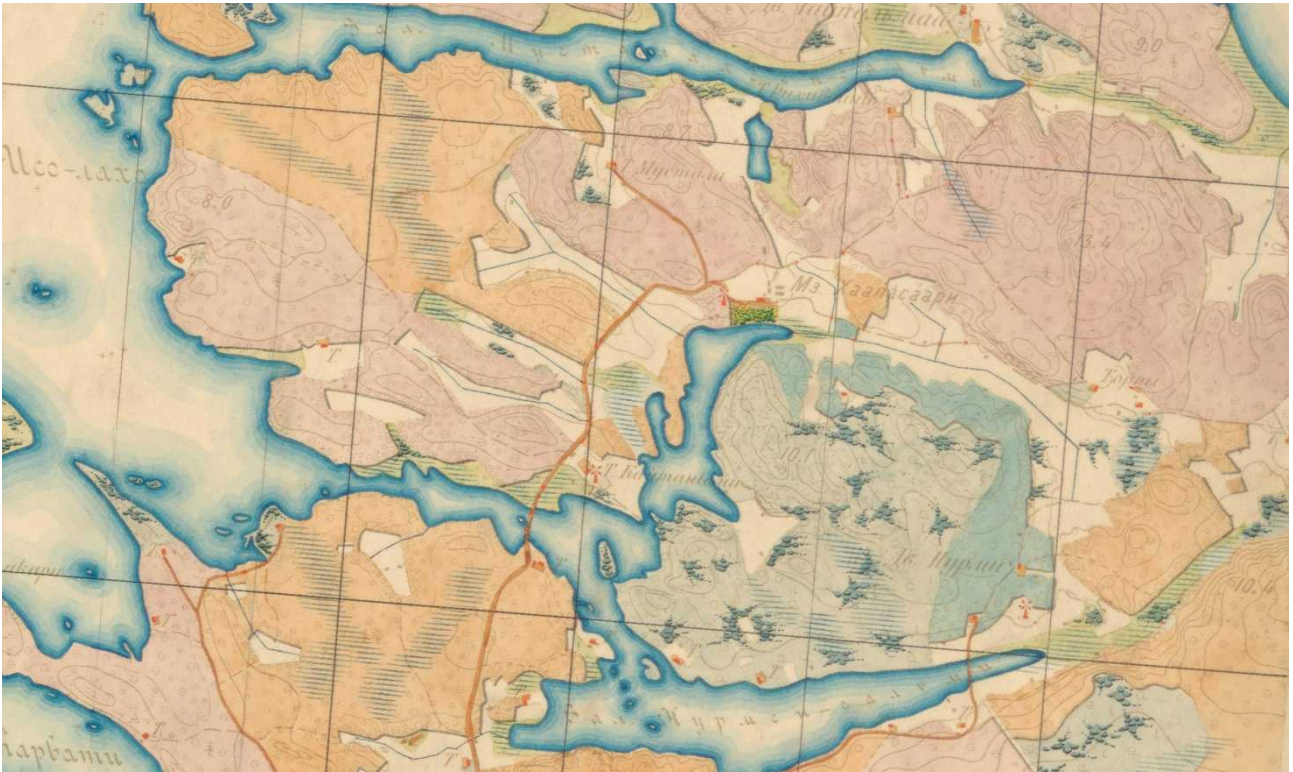
Haapasaaren rakennuskanta oli vielä 1900-luvun alussa erittäin harvaa. Harvat asuintilat sijaitsivat erittäin hajallaan ympäri kylän aluetta eikä varsinaisia rakennuskeskittymiä ollut syntynyt. Tilanne oli vastaava vielä 1950–1960-lukujen vaihteessakin.

Varsinaisia asuinkeskittymiä ei ole syntynyt nykypäivään mennessä. 1900-luvun jälkipuoliskolla rannikolle alkoi syntyä tiheämpää loma-asutusta.

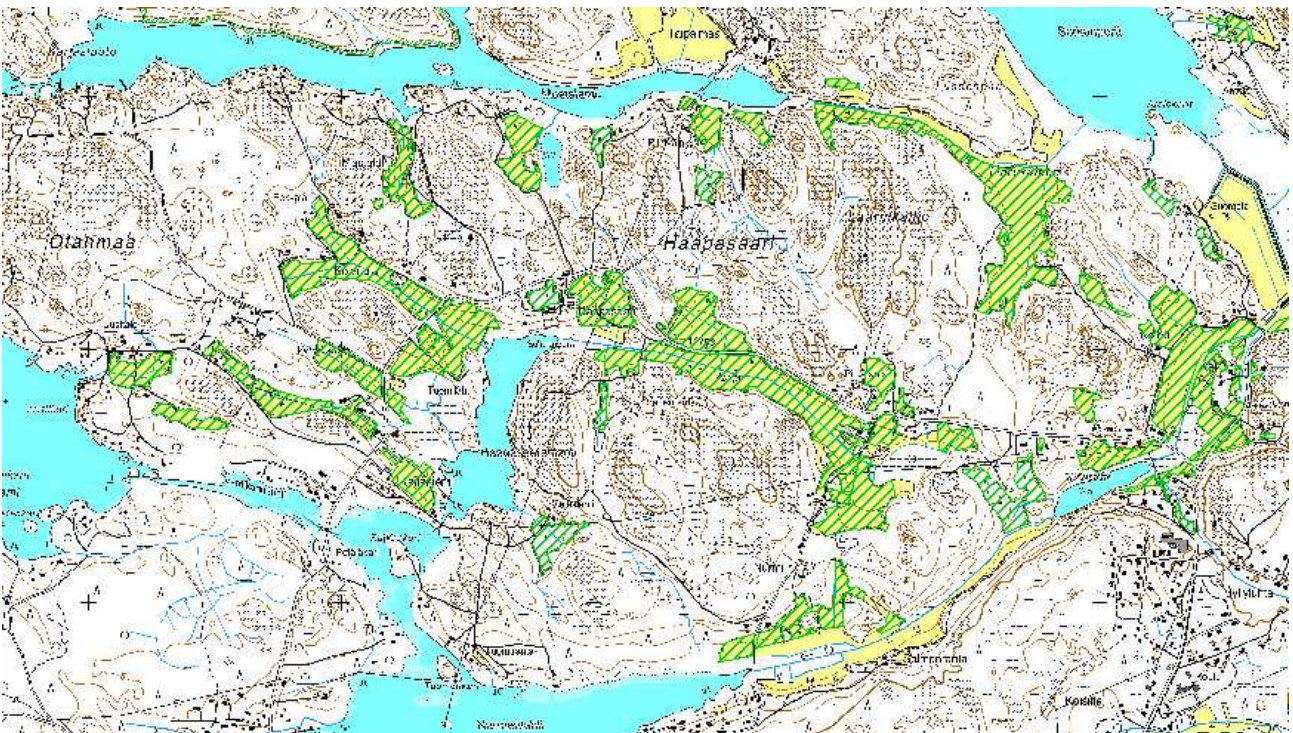
⁴⁷ Papunen 1959, 65, 73.

⁴⁸ Papunen 1972, 129.

⁴⁹ Papunen 1972, 129.

Haapasaaren kylää vuoden 1903 venäläisessä topografikartassa.

Haapasaaren vuoden 1903 viljelyalueet, jotka vastaavat lähes täysin nykyisiä peltoja.

NYKYTILA

Ympäristö

Haapasaaren kylä sijaitsee rannikolla kaupungin pohjoispuolella. Kylä rajautuu lännessä mereen sekä Nurmen alueeseen. Pohjoisessa sijaitsee Taipalmaan kylä ja idässä puolestaan Sorkan kylä, josta Haapasaari erosi omaksi kyläkseen 1600-luvulla. Etelässä Haapasaari rajautuu Lahden alueeseen.

Haapasaari on ollut isojaon ajoista alkaen erittäin harvaan asuttu. Merkittävimmät tilakokonaisuudet ovat edelleen kantatalot Haapasaaren kartano sekä Kolhan tila. Alueen rakennuskanta on tihentynyt hieman vasta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Varsinaisia asuinkeskittymiä ei alueelle ole syntynyt. Rannikolle on sijoittunut melko runsaasti loma-asutusta.

Kylän viljelyalueet ovat pienipiirteiset ja repaleiset. Ne ovat kuitenkin säilyneet vastaavina viimeistään 1800-luvulta, mitä ilmeisimmin jo 1700-luvulta. Jotkin vanhoista pelloista on jäänyt kesannolle.

Hevoset kuuluvat edelleen Haapasaaren kylätontin maisemaan. Kuva Olli Joukio.

Rakennuskanta

Haapasaaren rakennuskanta on pääosin uudempaa 1900-luvun jälkipuoliskon asuinrakentamista. Siellä täällä sijaitsee joitakin harvoja pienimuotoisia ja vaatimattomia vanhempia asuintiloja, joista parhaiten säilyneet ajoittuvat jälleenrakennuskaudelle.

Kyläalueen merkittävimmät rakennukset ovat kaksi jäljellä olevaa kantatilaa. Mitä ilmeisimmin vanhalla kylätontilla sijaitseva Haapasaaren vanha säterirustholli on huomioitu maakunnallisesti merkittäväksi kohteeksi. Haapasaaren vanha rustholli toimii edelleen hevostilana. Päärakennus on valmistunut alun perin vuonna 1801 ja nykyinen ulkoasu on 1890-luvulta. Rustholliin kuuluu myös vanha puisto, jonka toisella laidalla sijaitsee 1900-luvun alussa rakennettu jugendhuvila. Tilalla on runsaasti maisemallisesti merkittäviä vanhoja talousrakennuksia, kuten vanhat kivinavetat sekä harakka-mallinen tuulimylly 1850-luvulta.⁵⁰

Huomattavasti idempänä lähellä Sorkan rajaa sijaitseva Kolhan tila on maisemallisesti merkittävä peltoaukean laidalla. Tilan nykyinen päärakennus on valmistunut vuonna 1928.⁵¹ Tilaan kuuluu myös joitakin hyvin säilyneitä iäkkäämpiä ulkorakennuksia.

Haapasaaren vanhan rusthollin rakennuksia. Kuva Olli Joukio.

⁵⁰ Putkonen 2005, Satakunnan rakennusperintö.

⁵¹ Rauman maalaiskunta. Rakennuskulttuuriselvitys II. Anttila, Voiluoto, Vermunttila, Sorkka. Rauman mlk kaavoitus- ja mittauslaitos 1988.

Tiet

Haapasaaren läpi johtavan Haapasaarentien linjaus on säilynyt suurelta osin viimeistään 1800-luvulta. Ainoastaan Haapasaaren vanhan rusthollin kohdalla tielinjauksessa on tehty 1900-luvun aikana muutos siten, että tie kiertää rusthollin rakennukset pohjoispuolelta. Aikaisempi tielinjaus kulki osittain rusthollin rakennusryhmän läpi.

Myös Nurmenlahden kiertävä Nurmentie sekä rusthollin luoteispuolella oleva Mustalahdentie ovat säilyneet osittain 1800-luvun linjauksissaan.

Haapasaaren ympäristön säilyneet tielinjaukset piirrettynä vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan.

Ongelmakohdat ja uhkatekijät

Haapasaaren alueella ei ole havaittavissa erityisiä uhkatekijöitä.

TAIPALMAA

HISTORIAA

Taipalmaan kylä on perustettu tiettävästi 1300- tai 1400-luvulla. Kylän nimi esiintyy ensimmäistä kertaa asiakirjoissa vuonna 1540. Kylässä oli vuonna 1571 kolme taloa.⁵² Kylätontti sijaitsi 1500-luvulla nykyisen Taipalmaan tilan paikalla.⁵³

1800-luvun alkupuolella kylässä oli ainoastaan yksi Canth-suvun omistuksessa ollut tila. Varsinaista isojakoa kylässä ei siis suoritettu, vaan maanmittari J. Wahlroos suoritti verollepanokartoituksen vuonna 1851. Tila käsitti tuolloin peltoa 51 tynnyrinalaa, niittyä 38 tynnyrinalaa, metsää 229 tynnyrinalaa ja joutomaata 106 tynnyrinalaa. (1 tynnyrinala = n. 0,5 ha).

Taipalmaan kylästä ei ollut saatavilla asemoitua karttamateriaalia tämän tutkimuksen yhteydessä. Kylätontti on säilynyt kuitenkin nykypäivään saakka Taipalmaan tilan paikalla. 1900-luvun alussa kylässä ei ollut kylätontin ulkopuolella muita rakennuksia. Pellot sijaitsivat samalla paikalla kuin nykyäänkin. Jotkin pelloista ovat sittemmin jääneet kesannolle ja osasta pohjoisrannan pelloista on luovuttu jo aiemmin.

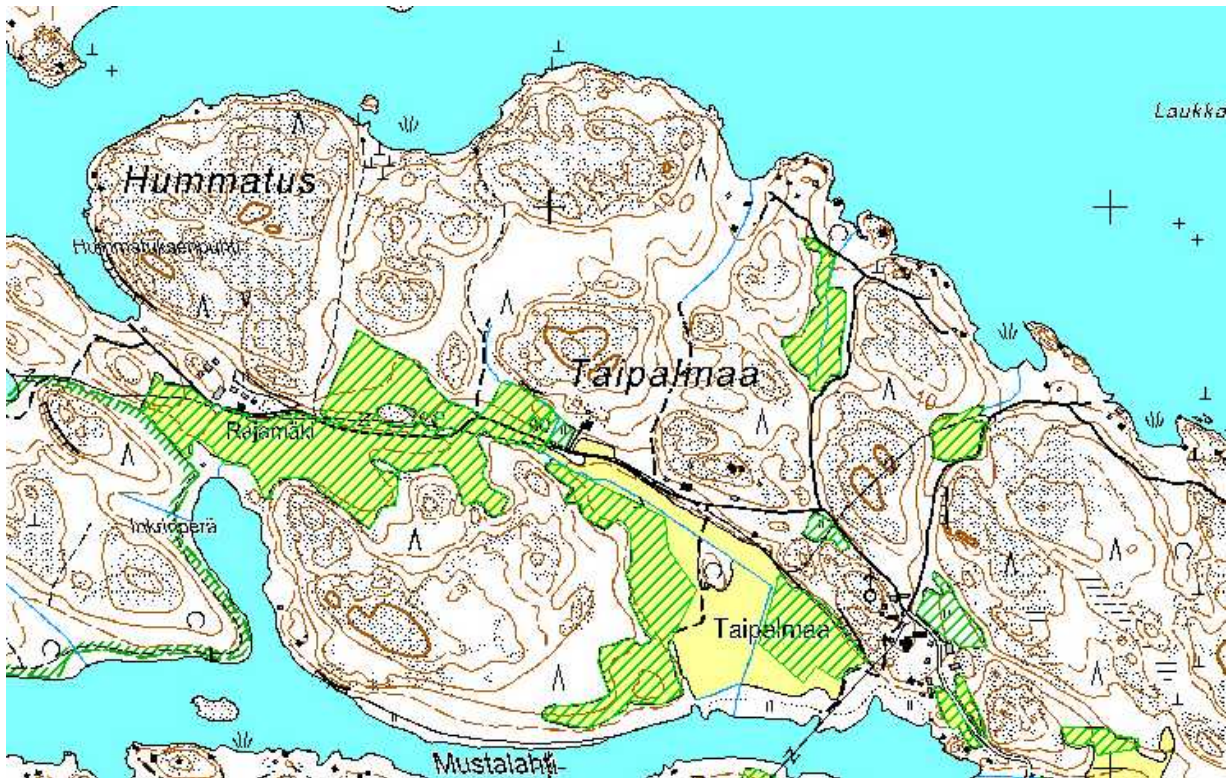
Kylätontilla olevan vanhemman rakennuskannan lisäksi kylään ei ole syntynyt juurikaan asutusta. Taipalmaantien päähän syntyi asuintila 1950-luvulla. Muilta osin rakennuskanta on uudempaa. Taipalmaan alueen pohjoisrannalle on syntynyt 1900-luvun jälkipuoliskolla loma-asutusta.

Taipalmaa vuoden 1903 senaatinkartassa. Kylä käsitti edelleen ainoastaan yksittäistilan.

⁵² Papunen 1959, 65, 73, 337.

⁵³ Riionheimo 2009. Satakunnan 1560-luvun kylät. Paikkatietoraportti.

Taipalmaan yhä käytössä olevat viljelyalueet, jotka ovat piirretty vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan. Tilanne oli mitä ilmeisimmin vastaava isojaon aikoihin.

NYKYTILA

Ympäristö

Taipalmaan kylä sijaitsee Rauman kaupunkialueen pohjoispuolella rannikolla. Sen länsipuolella sijaitsevat Omenapuumaa sekä Reksaari. Etelässä Taipalmäki rajautuu Haapasaaren kylään.

Taipalmaan alue on erittäin pieni. Kyläalue käsittää ainoastaan joitakin vakituisia asuinrakennuksia sekä pohjoisrannalla kesäasutusta. Vanha kylätontti Taipalmaan tilan kohdalla Mustalahden rannalla on sijainnut samalla paikalla jo 1560-luvulta lähtien. Kylätontilla on alueen ainoat iäkkäät rakennukset. Kylän pienimuotoiset viljelyalueet sijaitsivat pääosin kylätontin länsipuolella.

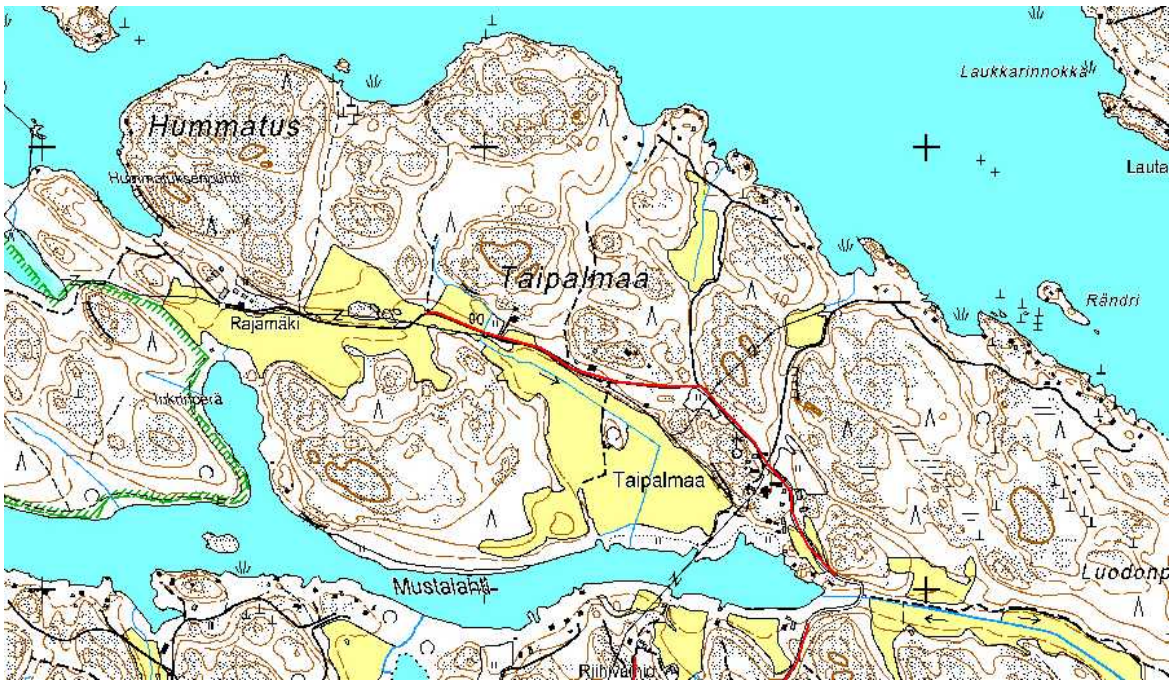
Taipalmaan historiallinen kylätontti nykyisen Taipalmaan tilan kohdalla. Kuva Olli Joukio.

Rakennuskanta

Kylässä on vain joitakin vakituisia asuinrakennuksia. Taipalmaan tilalla kylätontilla on joitakin iäkäämpiä rakennuksia, jotka ovat hyvin säilyneet. Merkittävin on ehkäpä 1800-luvulla valmistunut tuulimylly. Taipalmaantien länsipäässä on 1950-luvun asuintila. Muilta osin rakennuskanta on uudempaa tai 1900-luvun jälkipuoliskon loma-asutusta.

Tiet

Taipalmaan tieverkosto on erittäin vaatimaton. Taipalmaantie on säilynyt linjaukseltaan suurelta osin viimeistään 1800-luvulta. Tie on edelleen päällystämätön.

Taipalmäntien säilynyt linjaus piirrettynä vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan. Alakuvassa tuulimylly Taipalmäessä.

Ongelmakohdat ja uhkatekijät

Taipalmäen kylässä ei ole havaittavissa varsinaisia uhkatekijöitä.

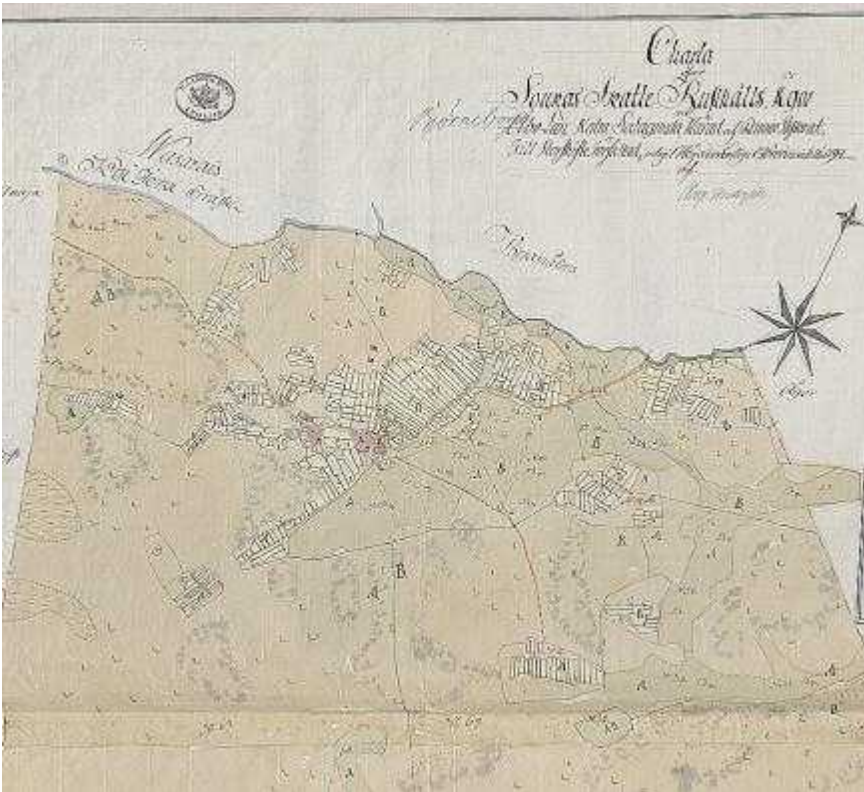
SOUKAINEN

HISTORIA

Soukaisten kylä on perustettu 1300- tai 1400-luvun aikana. Ensimmäiset kirjalliset maininnat kylästä ovat vuodelta 1540. Vuonna 1571 Soukaisissa oli viisi taloa.⁵⁴

Soukainen oli koottu 1600-luvun lopulla kruununrustholliksi. 1770–1780-luvulla rustholli halottiin kahtia. Maanmittari August Andersin suoritti ratsutilan isojaon vuosina 1791–1793. Soukainen muodosti yksinään jakokunnan, jonka piirirajat vakiinnutettiin isojaon avulla. Soukaisten mylly, josta löytyy maininta vuodelta 1763, sijaitsi kylän pohjoisimmassa kolkassa. Myllyltä raja meni Levonvahan, Kusmanjärven, Saluksen järven, Rehelmän karin ja Satulavahan kautta Koikariin Koijärven rantaan, josta raja jatkui puroa pitkin takaisin myllylle.⁵⁵

Soukaisten kylässä oli Rauman luostarin perintönä hieman yli 2 tynnyrinalan suuruinen pappilan niitty, johon ei isojaossa kajottu. Rakuunalle ja reservirakuunalle kuuluneet palkkatilukset jaettiin taloille, mutta ratsumiehet säilyttivät nautintaoikeutensa maihin. Heille kuului myös metsäkappale. Sekä Juho Soukainen (Isotalo) että Heikki Soukainen (Soukainen) saivat manttaalinsa mukaisesti kumpikin puolet kylästä.⁵⁶

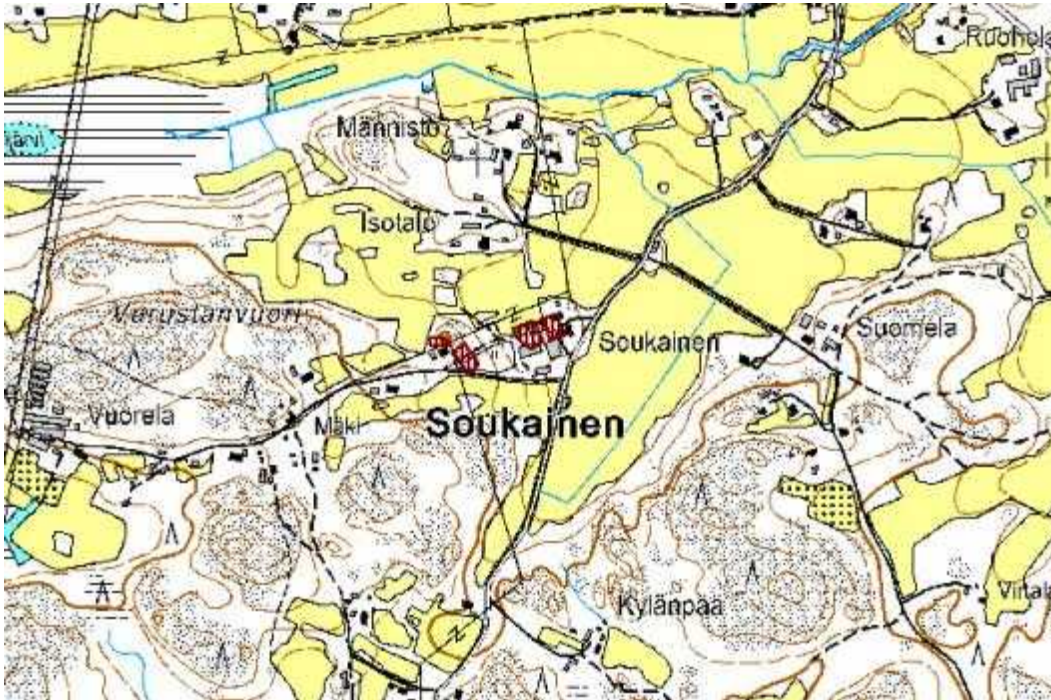
Osa Soukaisten isojakokartasta vuodelta 1791.

⁵⁴ Papunen 1959, 65, 73, 337.

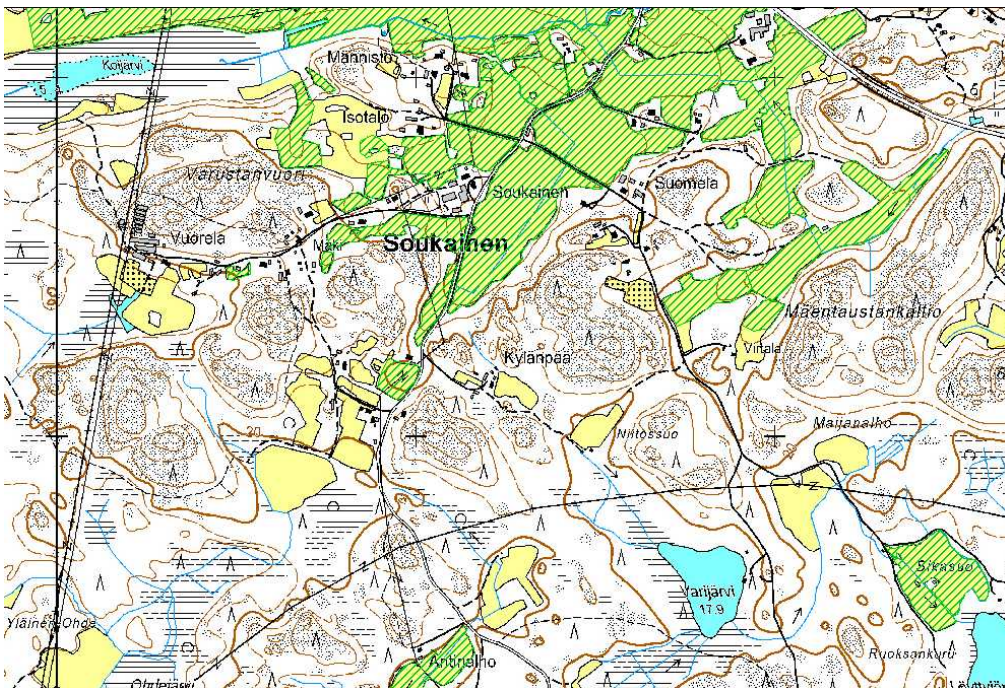
⁵⁵ Papunen 1972, 134–135.

⁵⁶ Papunen 1972, 135.

Isojaon aikainen kylätontti sijaitsi nykyisellä paikallaan Soukaisten talon kohdalla. Mitä ilmeisimmin kylätontti oli sijainnut tällä paikalla jo 1500-luvulla.⁵⁷ Ilmeisesti 1800-luvun aikana Isotalo siirtyi vanhasta kylätontista hieman pohjoisemmaksi, mutta jäi kuitenkin kylätontin välittömään läheisyyteen. Kylän pelto- ja niittyalueet sijaitsivat ja sijaitsevat edelleen pääosin kylätontin ympärillä Soukaistentien molemmin puolin.

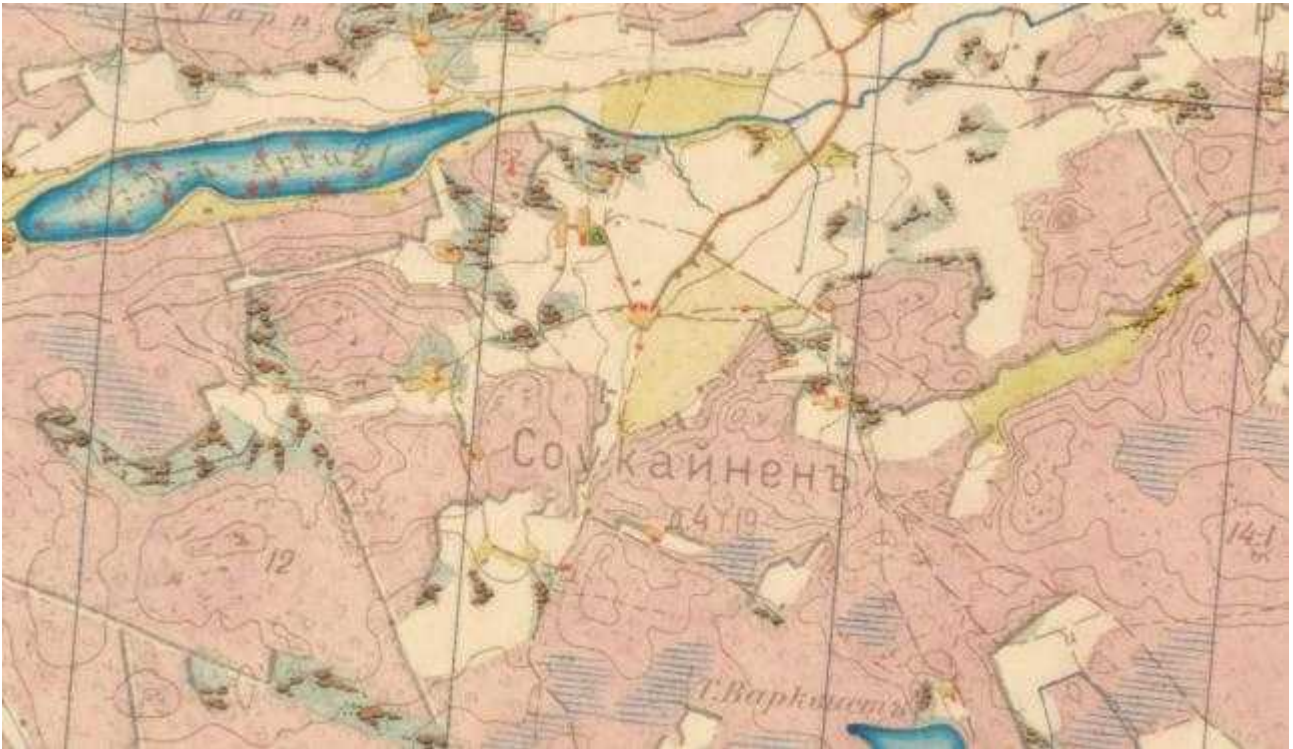
Soukaisten isojaon aikainen kylätontti asemoituna nykykarttaan.

Edelleen viljelykäytössä olevat isojaon aikaiset pelto- ja niittyalueet.

⁵⁷ Riionheimo 2009. Satakunnan 1560-luvun kylät. Paikkatietoraportti.

Vuodelta 1903 olevan venäläisen topografikartan mukaan Rustilan eli Isotalon rakennukset ovat nykyisellä paikallaan. Asutusta oli levinnyt jonkin verran myös Kallenmäentien varteen sekä etelämmäksi Soukaistentien varteen. Myös kylätontin länsipuolella sekä pohjoispuolella oli joitakin rakennuksia. Vasaraisista saapuva Soukaistentie oli merkitty melko leveäksi aina kylätontille saakka, mutta jatkui etelään vaatimattomampana tienä. Rustilan eli Isotalon luoteispuolelle oli merkitty tuulimylly. Viljelyalueet eivät olleet juurikaan kasvaneet isojaon ajasta. Joitakin niittyalueita oli varmasti muutettu pelloiksi.

Soukaisten kylä vuoden 1903 venäläisessä topografikartassa. Yläkulmassa jo tuolloin rehevöityneeksi merkitty Vasaraisten Kojjärvi.

NYKYTILA

Ympäristö

Soukainen rajautuu pohjoisessa ja idässä Vasaraisten kylään. Kylien viljelykset ovat pohjoislaidalla myös kiinni Vasaraisten viljelyksissä. Soukaisten länsipuolella sijaitsee Unajan kylä ja etelässä Vermunttila. Aivan kaakkoiskulmassa kylä rajautuu myös Kodisjokeen.

Soukaisten kylätontti sijaitsee kyläalueen pohjoisosassa, kuten myös suurin osa kylän viljelyksistä. Eteläosa, jota hallitsevat Pitkäjärvi, Varijärvi, Löyttyjärvi sekä Meri-Pitkäjärvi on harvaan asuttua takamaata. 1900-luvun aikana järville on syntynyt loma-asutusta.

Kylätontin ympäristö on säilynyt melko rakentamattomana näihin päiviin saakka. Rakennuskannassa ja ympäristössä ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia 1950–1960-luvun jälkeen. Vasarais-

ten suunnasta avautuvat maisemallisesti merkittävät viljelyalueet Soukaistentien molemmin puolin. Vanha kyläkeskus on edelleen samalla paikalla kuin 1700-luvun lopulla. Alue tulisikin nähdä paikallisesti merkittävänä hyvin säilyneenä kokonaisuutena. Sekä Rusthollin (Isotalo) että Soukaisen talojen tonteilla on osittain hyvin säilynyttä 1800-luvun lopun rakennuskantaa. Tielinjaukset ovat säilyneet pääasiassa viimeistään 1800-luvulta, osittain mahdollisesti 1700-luvulta.

Näkymä etelään Soukaistentiellä vanhan kylätontin kohdalla. Kuva Olli Joukio.

Maisemallisesti merkittävää hyvin säilynyttä ja edelleen harvaan rakennettua viljelymaisemaa. Kuva Olli Joukio.

Rakennuskanta

Soukaisissa on edelleen tallella jaetusta kruununrustholista syntyneet Soukaisten ja Rustilan eli Isotalon kantatilat. Soukaisten tila sijaitsee edelleen historiallisella kylätontilla. Tilan päärakennus on valmistunut mitä ilmeisimmin vuosisadan vaihteen tienoilla ja säilynyt ulkoisesti hyvin. Tilalla olevat talousrakennukset ovat pääasiassa uudempia, mikä kertoo jatkuneesta maatalouden harjoittamisesta. Rustilan eli Isotalon rakennukset ovat huomioitu maakunnallisesti merkittäviksi. Uusrenessanssityylinen vanha päärakennus on valmistunut 1800-luvun lopulla. Tilaan kuuluu myös ilmeisesti päärakennusta vanhempi leivintupa.

Muilta osin kylässä ei ole suurempia talouskeskuksia kuin edellisten lisäksi ehkä Vuorelan tila kylätontin länsipuolella. Muilta osin iäkkäämpi rakennuskanta on melko pienimuotoista ja vaatimatonta ja lohkottu aikanaan kantatiloista asuintiloiksi. Kallenmäentien varrella saattaa olla joitakin 1800–1900-lukujen vaihteen rakennuskantaa. Järvien rannoille on syntynyt jonkin verran lomiasutusta.

Tiet

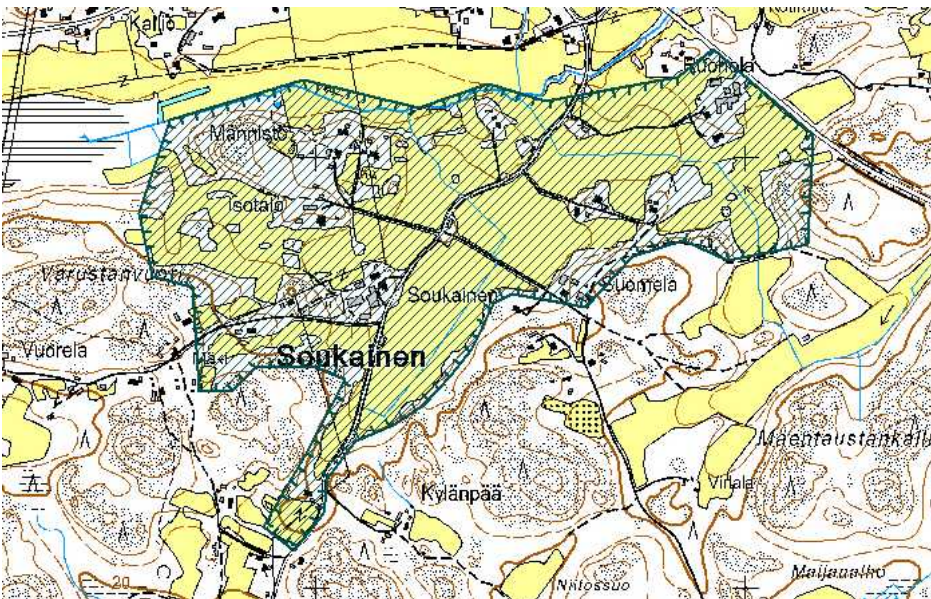
Soukaisten kylän läpi johtava Soukaistentie on säilynyt linjaukseltaan mahdollisesti osin jo 1700-luvulta, ainakin kylätontin pohjoispuolelta. Nykyinen linjaus kokonaisuudessaan on säilynyt täysin 1800-luvulta. Myös kylätontilta itään sekä järville johtava Kallenmäentie on säilynyt aivan alkupäätä lukuun ottamatta viimeistään 1800-luvun loppupuolelta. Tie haarautuu etelässä Varijärventieksi, joka on myös säilynyt linjaukseltaan hyvin.

Soukaisten kylän viimeistään 1800-luvulta säilyneet tielinjaukset piirrettynä vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan.

Paikallisesti merkittäväksi esitettävän alueen mahdollinen rajaus

Paikallisesti merkittävä käsittäisi historiallisen kylätontin sekä sitä ympäröivät maisemallisesti merkittävät viljelyalueet, joita halkoo hyvin säilynyt päällystämätön tielinjaus. Rajaus ulottuisi viljelyalueiden laitaan maisemallisen näkyvyyden mukaan.

Soukaisten paikallisesti merkittäväksi esitettävä kylä- ja viljelymaisema.

Ongelmakohdat ja uhkatekijät

Soukaisten kylän alueella ei ole havaittavissa varsinaisia uhkatekijöitä. Päälystämättömät tiet tulisi säilyttää linjauksineen. Myös ojien ja teiden varsien rehevöitymistä tulisi välttää.

VERMUNTILA

HISTORIA

Vermuntilan kylä on yksi Rauman alueen vanhimpia ja perustettu ennen vuotta 1300. Ensimmäiset kirjalliset maininnat kylästä ovat vuodelta 1476. Vuonna 1571 Vermunttilassa oli neljä taloa.⁵⁸ Isovihan aikana (1713–1721) venäläisjoukot polttivat kylän pahoin, jota seurasi autioituminen. Vuonna 1722 kylässä oli asuttuna tiettävästi viisi taloa.⁵⁹

Vermuntilan kylä muodosti vielä 1700-luvulla jakokunnan pyhärantalaisen Lahdenvainion kanssa. Maanmittari Anders Ringbomin johdolla aluetta alettiin kartoittaa isojakoa varten vuonna 1795. Työ edistyi Rauman pitäjää ajatellen poikkeuksellisen nopeasti ja isojako vahvistettiin vuonna 1798. Molemmat kylät olivat kuuluneet vanhastaan hallinnollisesti Laitilan pitäjään ja sen mukaisesti Vehmaan kihlakuntaan, mutta Vermunttila on aina kuulunut kirkollisesti Rauman yhteyteen.⁶⁰

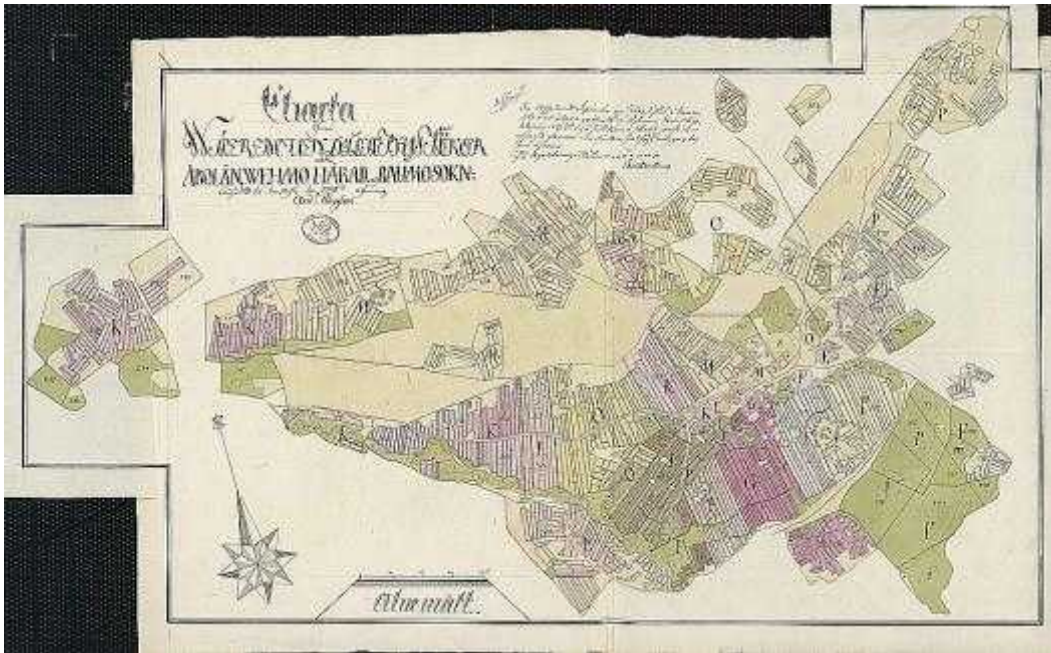
Vermunttila oli isojaon aikaan kasvanut taloluvultaan Rauman pitäjän suurimmaksi kyläksi. Sen 4184 tynnyrinalaa jakaantuivat kahdentoista talon osalle. Talot olivat: Perhe, Lavi, H. Pihala, J. Pihala, A. Hinno, E. Hinno, Asmundi, Eerola, Tapani, Tiirikka, Köykkä ja Junnila. Suurimmat yli 500 tynnyrinalaa käsittävät talot olivat Perhe, Asmundi ja Junnila. Talot sijaitsivat isojaon jälkeen edelleen tiiviissä ryhmäkylässä. Tiiviit ryhmäkylät hajosivat Rauman alueella pääsääntöisesti vasta tilojen lohkomisen seurauksena. Vermunttilan pellot olivat isojaon aikana melko vaatimattomia, ainoastaan 3-8 hehtaaria taloa kohden. Pellot käsittivät vielä tuolloin ainoastaan 3,6 % kylän kokonaispinta-alasta.⁶¹

⁵⁸ Papunen 1959, 65, 74, 337.

⁵⁹ Papunen 1972, 97–98.

⁶⁰ Papunen 1972, 135.

⁶¹ Papunen 1972, 136–138.

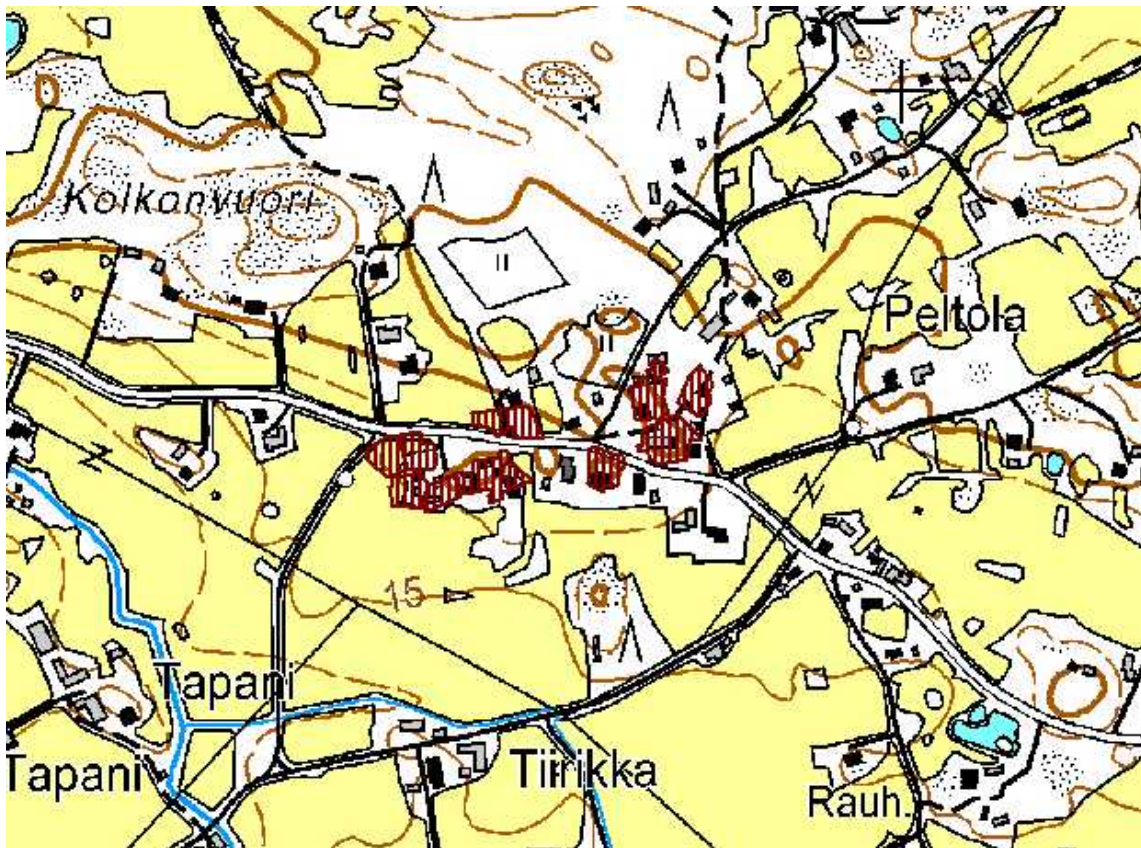

Vermunttilan isojakokartta vuodelta 1795. (KA)

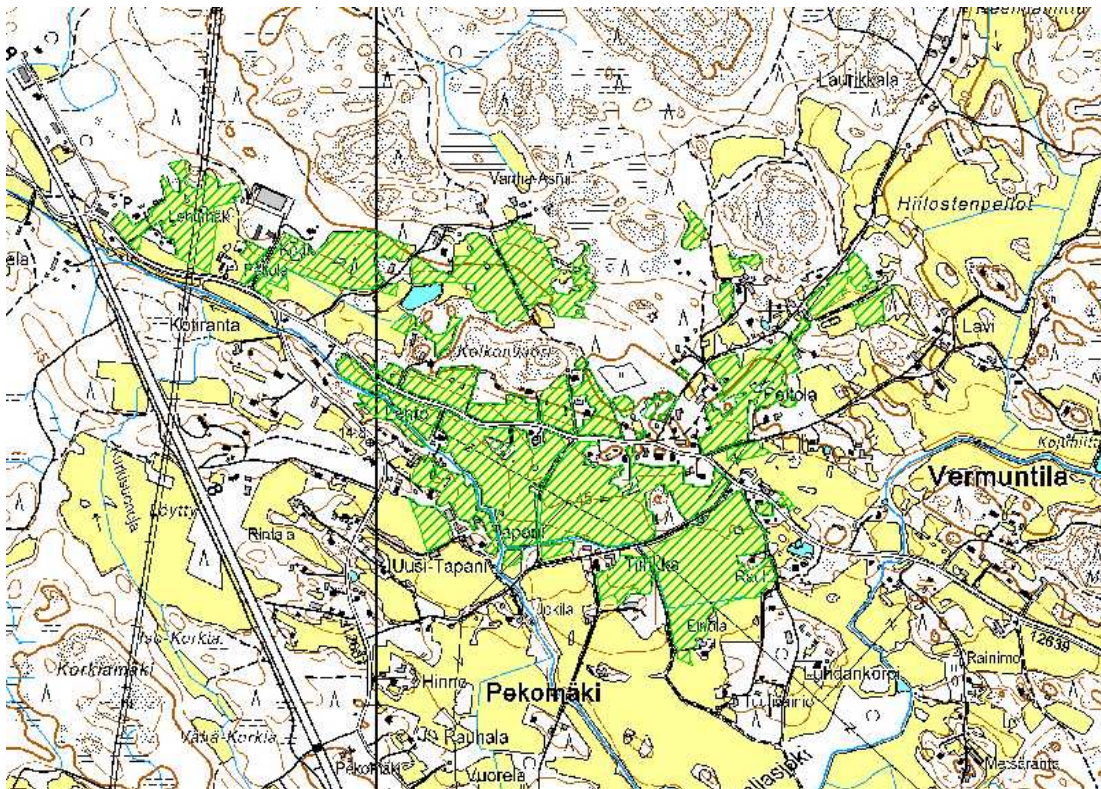
Vermunttilan kylätontti on säilynyt viimeistään 1500-luvulta⁶² nykyisellä paikallaan Vermunttilantien molemmin puolin Laurikkalantien risteuksen lähiympäristössä. Talojen tontit sijaitsivat 1700-luvun lopulla nauhamaisesti tien varressa. Kantatilojen sijainti muuttui kuitenkin 1800-luvun aikana. Lähes kaikki kantatilat ovat säilyneet Vermunttilassa vaikkakin joissain tapauksissa ainoastaan tilusten nimissä. Asmundin eli nykyisen Vanha-Asmin rakennukset siirrettiin kylätontilta pohjoiseen nykyiselle Asmintielle ilmeisesti 1860-luvulla. Eerola eli nykyinen Mikonmäki siirtyi idemmäs Vermunttilantien varteen mahdollisesti 1860–1870-luvuilla.⁶³ Perheen kantatila on lohkottu pienempiin osiin vuosien varrella. Nykyisillä kahdella Perhe-nimisellä maa-alueella ei ole rakennuksia. Aikanaan Perheen tila siirrettiin ilmeisesti kylätontista pohjoiseen. Lavin talon rakennukset sijaitsivat historiallisesta kylätontista koilliseen Lavintien varressa. Pihala -niminen maa-alue sijaitsee edelleen vanhalla kylätontilla, mutta siinä ei ole rakennuksia. Ainakin toinen Hinnon tiloista on säilynyt ja sijaitsee Pekomäentien varrella vanhasta kylätontista lounaaseen. Tapanin ja Tiirikan tilat sijaitsivat myös kylätontin lounaispuolella. Köykän rakennukset sijaitsivat Vermunttilantien varressa hiekan kylätontista itään. Vermunttilassa on kaksi Junnilaa, jotka käsittävät ainoastaan maa-alueet eikä rakennuksia. Molemmat näistä sijaitsee melko kaukana vanhasta kylätontista. Junnilan kantatila siirrettiin mitä ilmeisimmin 1800-luvun aikana kylätontin länsipuolelle.

⁶² Riionheimo 2009. Satakunnan 1560-luvun kylät. Paikkatietoraportti.

⁶³ Rauman maalaiskunta. Rakennuskulttuuriselvitys II. Anttila, Voiluoto, Vermunttila ja Sorkka. Rauman mlk kaavoitus- ja mittauslaitos 1988.

Vermunttilan vuoden 1795 kylätontti aseoituna nykykarttaan.

Vuoden 1795 pelto- ja niittyalueet, jotka ovat edelleen viljelykäytössä piirrettyä isojakokartan mukaan.

Vermunttilan kylä vuoden 1903 venäläisessä topografikartassa.

Kylän viljelyalueet sijaitsivat isojaon aikana pääosin nykyisillä paikoillaan kylätontin ympärillä Vermunttilantien molemmin puolin. Vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan kylätontin oli edelleen säilynyt rakennettuna. Sen lisäksi paljolti kantatilojen siirtämisen ansiosta rakennuskanta oli levinnyt harvakseltaan nauhamaisesti pääosin Vermunttilantien varrella. Myös Pekomäen suuntaan oli syntynyt asutusta ilmeisesti 1800-luvun aikana. Viljelyalueet eivät olleet kasvaneet merkittävästi. Uusia peltoja oli syntynyt itään päin Vermunttien varteen sekä etelään Pekomäen suuntaan. Viljelyaukeille sekä niiden laidoille oli merkitty kaikkiaan kymmenen tuulimyllyä. 1900-luvun alkupuolella rakennuskanta tuli tiheämmäksi varsinkin kylätontin ympäristössä ja samalla rakennuskanta levisi laajemmalle alueelle.

Vermunttilan kylätonttia idästä päin kuvattuna. Kuva Olli Joukio.

NYKYTILA

Ympäristö

Vermunttilan kylä sijaitsee valtatie 8:n itäpuolella Rauman eteläosassa. Kylän eteläraja seuraa maakunnan rajaa. Lännessä kylä rajautuu Kulamaahan ja pohjoisessa sekä Unajaan että Soukasiin. Idässä Vermunttila rajautuu puolestaan Pyhärantaan kuuluvaan Lahdenvainioon, jolle kuuluu myös Vermunttilan rajojen sisäpuolella Reelmäjärven ja Noitajärven väliin jäävältä kankaalta pieni alue. Tämä on mitä ilmeisimmin jäänteenä vanhasta jakokunnasta, jonka kylät aikanaan muodostivat.

Vermunttilan kylä kuuluu maakunnallisesti merkittäviin kulttuuriympäristöihin. Arvoalue käsittää pääosin Vermunttilantien sekä Pekomäkeen johtavan tien varsien rakennuskannan sekä historialliset pienijakoiset viljelyalueet. Alueella vanhempi rakennuskanta sijoittuu nauhamaisesti teiden varsille. viljelyalueet ovat säilyneet hyvin. Sinne tänne on syntynyt asuintiloja varsinkin 1900-luvun puolivälin paikkeilla. Vanhempi rakennuskanta on kokenut vuosien varrella muutoksia, mutta siellä täällä on myös hyvin säilynyttä rakennuskantaa. Pääraitin eli Vermunttilantien varressa varsinkin vanhan kylätontin kohdalla rakennuskanta sijaitsee erittäin lähellä tietä. Kylätontti on sijainnut samalla paikalla viimeistään 1700-luvun lopulta. Myös tielinjaus on säilynyt ja tämä tekee alueesta edelleen merkittävän huolimatta rakennuskannan muutoksesta.

Näkymä Vermuntiantieltä. Kuva Olli Joukio.

Rakennuskanta

Vermuntilan vanhempi rakennuskanta on kokenut melko paljon muutoksia vuosien varrella. Kylätontin ympäristössä leimaa antaa runsaiden muutosten lisäksi myös eräänlainen ylikorjaaminen. Joissain rakennuksissa alkuperäinen rakennusajankohta on erittäin vaikeasti havaittavissa. Joukossa on myös joitakin erittäin hyvin säilyneitä rakennuksia. Kylätontin kyläraitin ilme on kuitenkin säilynyt muutoksista huolimatta. Rakennukset sijoittuvat edelleen hyvin lähelle pääranttia, joka on säilynyt puolestaan linjaukseltaan hyvin. Vermuntiantieltä risteää päällystämättömiä kyläteitä, joiden varsilla on iältään melko kirjavaa ja pienimuotoista rakennuskantaa. Oikeastaan mikään aikakausi ei nouse selkeästi esille, vaan rakennuskanta vaihtelee 1800-luvun maataloihin kuuluneista rakennuksista 1900-luvun alun mäkitupamaisiin rakennuksiin sekä jälleenrakennuskaudesta uudempaan omakotitalorakentamiseen. Kuitenkaan 1950–1970-lukujen maaseudun muutos ei ole havaittavissa juurikaan kyläraitin miljöössä.

Vermuntilan 1910-luvulla valmistunut yläkansakoulu sekä 1960-luvun alussa valmistunut lisärakennus. Koulu lopetti toimintansa vuonna 2009.

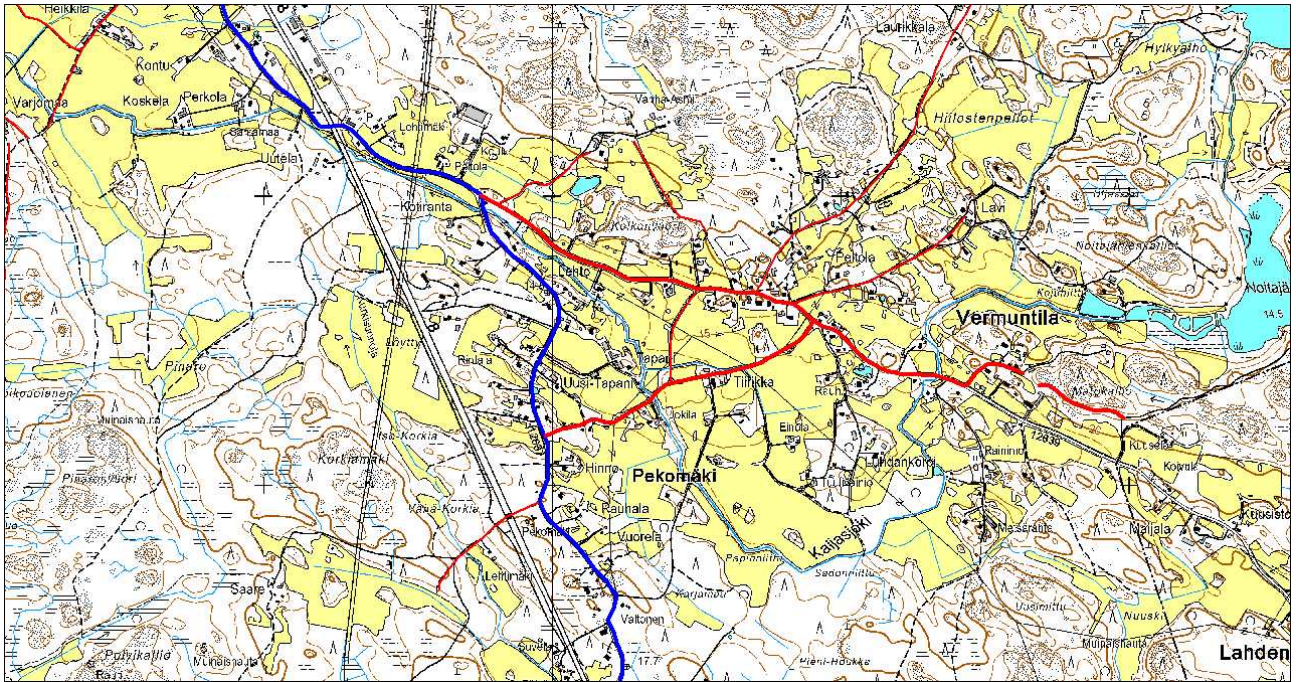
Maisemallisesti merkittävällä paikalla sijaitseva vuonna 1928 valmistunut entinen osuuskaupan talo.

Pekomäen alueen vanhempaa rakennuskantaa. Kuva Olli Joukio.

Tiet

Vermuntilan kylän tielinjaukset ovat säilyneet pääosin erittäin hyvin. Alueen historiallisesti merkittävin tielinjaus käsittää valtatie 8:n itäpuolella vanhan Pohjanlahden rantatien, joka käsittää Vermuntilantien alkupään aina Pekomäentien risteykseen, josta tie jatkuu etelään, kunnes yhtyy jälleen Turuntiehen. Pekomäentie on edelleen päällystämätön. Tämän tien linjaus on säilynyt pääosin jo satoja vuosia. Länsi-itä -suuntainen Vermuntilantie on säilynyt hyvin myös Pekomäentien risteyksen itäpuolella. Kylätontin kohdalla tielinjaus saattaa olla 1700-luvulta. Kokonaisuudessaan tien linjaus on aivan itäpäätä lukuun ottamatta Lahdenvainioon saakka viimeistään 1800-luvulta. Vanhalta kylätontilta lounaaseen Pekomäkeen johtava Pajaretkentie on säilynyt linjaukseltaan myös 1800-luvulta, kuten myös pohjoiseen haarautuvat Laurikkalantie sekä Lavintie. Vermuntilantietä lukuun ottamatta tiet ovat pääosin päällystämättömiä.

Vermunttilan säilyneet tielinjaukset piirrettyinä vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan. Sinisellä merkitty linjaus on historiallisesti merkittävä pääväylä Pohjanlahden rantatie.

Ongelmakohdat ja uhkatekijät

Vermunttilan kylässä suurin uhka kulttuurimaiseman säilymiselle on rakennuskannan mittava muutos korjaustöiden ym. yhteydessä. Vielä säilyneen iäkkäämmän rakennuskannan osalta tulisi huomioida korjaustoiminnan ohjeistaminen. Kylätontin ympäristössä vanhemmassa rakennuskannassa on tapahtunut melko merkittäviä muutoksia vuosien varrella ja osin niin voimakkaasti, että tilanetta ei kyetä enää korjaamaan. On mahdollista tämän tyylinen toiminta tulee myös jatkumaan. Alueella on edelleen tallella myös hyvin säilynyttä rakennuskantaa. Valitettavasti monessa tapauksessa parhaiten säilyneet rakennukset ovat myös autoituneet. Historiallisesti merkittävän Pekolantien varsi on joissain kohdin kasvanut melko umpeen.

KORTELA

HISTORIA

Kortelan kylä on perustettu viimeistään 1400-luvulla. Kylän nimi esiintyy ensimmäistä kertaa asiakirjoissa vuonna 1540. Vuonna 1571 kylässä oli neljä taloa.⁶⁴ Myöhemmin Kortela oli säterikartano, joka muutettiin kruununratsutilaksi sekä vuokrattiin Juho Nordmanille vuonna 1689.⁶⁵

⁶⁴ Papunen 1959, 65, 73, 337.

1800-luvun alussa Kortela käsitti ainoastaan yksittäisratsutilan. Kylässä aloitettiin isojakoa varten mittaustyöt vuonna 1804 ja se saatiin päätökseen vuonna 1813. Jakotoimitus jäi ilmeisesti vaille lopullista vahvistusta. Kortelan 1½ manttaalin suuruinen tila oli ostettu perinnöksi vuonna 1796. Rusthollari Juhana Nordmanin kuoltua vuonna 1819 tila jaettiin kahtia. Täten isojaolla ei ollut tätä ennen muuta merkitystä kuin että mahdollinen liikamaa sekä ulkokyläläisten maat saatiin erotetuksi. Vuonna 1868 Kortela halottiin siten, että muodostui kolme puolen manttaalin suuruista tilaa: Uusikartano, Uusikortela ja Alatalo. Isojaon täydennys toimitettiin vuosina 1901–02 ja kalavesijako läheisten kylien kesken vuonna 1907.⁶⁶

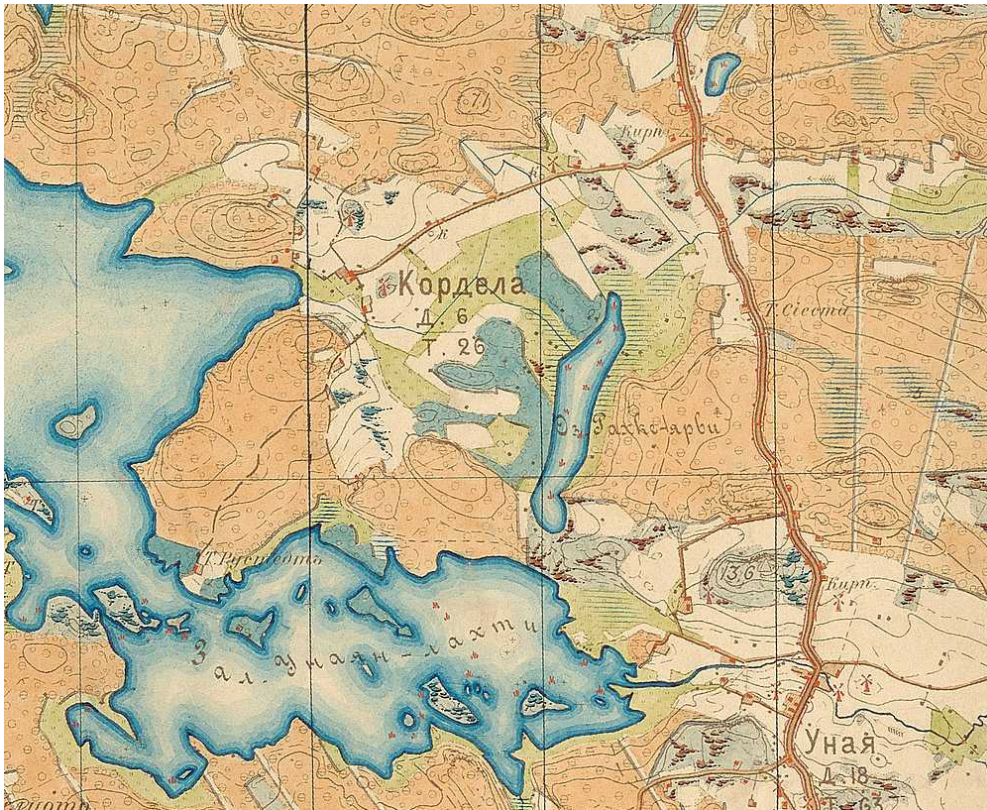
Kylätontti sijaitsi jo 1500-luvulla nykyisellä paikallaan Kortelanlahden rannalla Vanha-Kortelan eli Alatalon sekä Uusi-Kartanon talojen alueella Kortelantien päässä.⁶⁷ 1900-luvun alussa Kortelan alueen rakennuskanta oli vielä erittäin harvaa. Edellä mainittujen tilojen lisäksi kylässä oli rakennuskantaa hajallaan siellä täällä. Hieman idempänä Kortelantien varressa sijaitsi Uusi-Kortelan rakennusryhmä, johon kuului myös tuulimylly. Jonkin verran asutusta sijaitsi myös kylän itäosassa Kortelantien ja Unajantien risteyksen ympäristössä sekä valtatie 8:n itäpuolella nykyisen Koilahden alueella.

1900-luvun alussa Unajansalmen pohjoisrannalle valmistui huvila-asutusta. 1900-luvun aikana kesäasunnot yleistyivät runsaasti Kortelanlahden alueella. 1900-luvun puolivälin paikkeilla vanhan kylätontin ympäristö oli säilynyt melko lailla entisellään. Merkittävimpänä muutoksena Kortelan alueella oli melko tiiviin rakennuskannan muodostuminen Kortelantien ja Unajantien risteyksen ympäristöön. Tämä oli tapahtunut 1900-luvun alkuvuosikymmeninä sekä jälleenrakennuskaudella. Joitakin asuintiloja oli syntynyt myös Koilahden alueella. Viime vuosikymmenien aikana Koilahti on rakentunut tiiviimmin. Pääosin Kortelan kylä on kuitenkin säilyttänyt maaseutumaisen ympäristönsä, johon liittyy myös rannikon kesäasutusta. Muutos on ollut huomattavasti voimakkaampaa esimerkiksi Sampaanalán puolella.

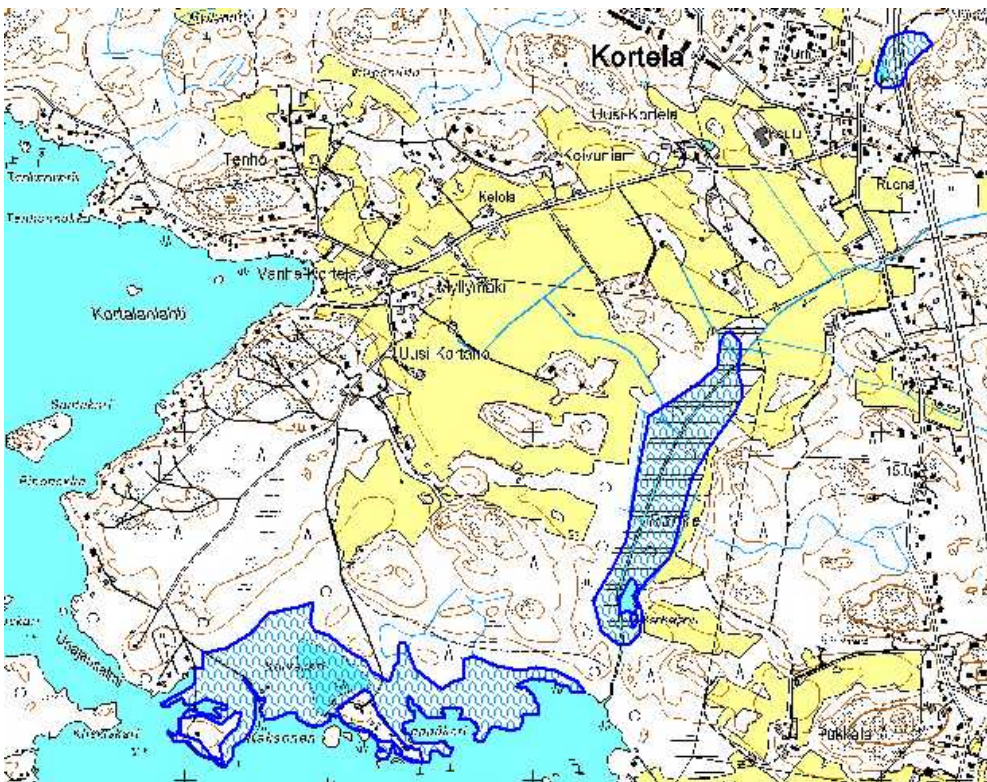
⁶⁵ Papunen 1959, 200–201.

⁶⁶ Papunen 1972, 139.

⁶⁷ Riionheimo 2009. Satakunnan 1560-luvun kylät. Paikkatietoraportti.

Kortelan kylää vuoden 1903 venäläisessä topografikartassa. Pelto- ja niittyalueet vastaavat nykyisiä viljelyksiä. Pohjois-etelä-suuntainen tie on nykyinen Unajantie.

Unajanlahden muuttunut rantaviiva sekä kuivuneet tai kuivatetut järvet vuoden 1903 kartan mukaan piirrettyinä. Keskellä oleva pitkänmallinen järvi on Rahkejärvi. Unajanlahden pohjoisrannan Leppäkari sekä Kaksonen olivat 1900-luvun alussa vielä saaria.

NYKYTILA

Ympäristö

Kortelan kylä sijaitsee Rauman asemakaavoitetun kaupunkialueen eteläpuolella. Kylä rajautuu pohjoisessa Sampaanalaan sekä etelässä Unajan kylään. Lännessä kylää rajaa meri. Idässä Kortelan kylä jatkuu valtatie 8:n itäpuolelle, jossa se rajautuu puolestaan Vasaraisiin.

Kortelan vanha kylätontti on säilynyt nykyisellä paikallaan viimeistään 1860-luvulta. Tässä tutkimuksessa ei ollut käytettävissä kylää koskevia varhaisempia karttoja, kuin vasta 1900-luvun alusta. Kylätontti sijaitsee Kortelanlahden rannalla ja siitä avautuu kaunis merinäköala. Rantaviiva on paennut jonkin verran aikojen saatossa. Runsaampaa rantaviivan pakenemista on havaittavissa Kortelan kylän eteläosassa Unajanlahden pohjoisrannalla, jossa esimerkiksi Leppäkari sekä Kaksonen olivat vielä 1900-luvun alussa saaria.

Kylän viljelykset ovat alueellisesti vastaavina viimeistään 1800-luvulta saakka. Tietenkin pieniä muutoksia on tapahtunut rakennuskannan kasvun myötä. Kylä on säilyttänyt lähes kokonaisuudessaan maaseutumaisen miljöönensä ja rakennuskanta on edelleen melko harvaa varsinkin vanhan kylätontin ympäristössä. Rakennuskanta on kuitenkin iältään melko kirjavaa. Rannikolla on puolestaan runsaasti kesäasuntoja. Unajanlahden pohjoisrannalla on maakunnallisesti merkittäväksi määritelty 1900-luvun alun huvila-alue.

Kortelan vanhaa kylätonttia. Kuva Olli Joukio.

Rakennuskanta

Kortelan kylän rakennuskanta on iältään kirjavaa ulottuen aina 1800-luvun loppupuolelta moderniin omakotitalorakentamiseen. Mikään aikakausi ei ole kuitenkaan hallitsevana esillä. Ranta-alueilla on runsaasti kesäasuntoja, joista vanhimmat ajoittuvat 1900-luvun alkuun.

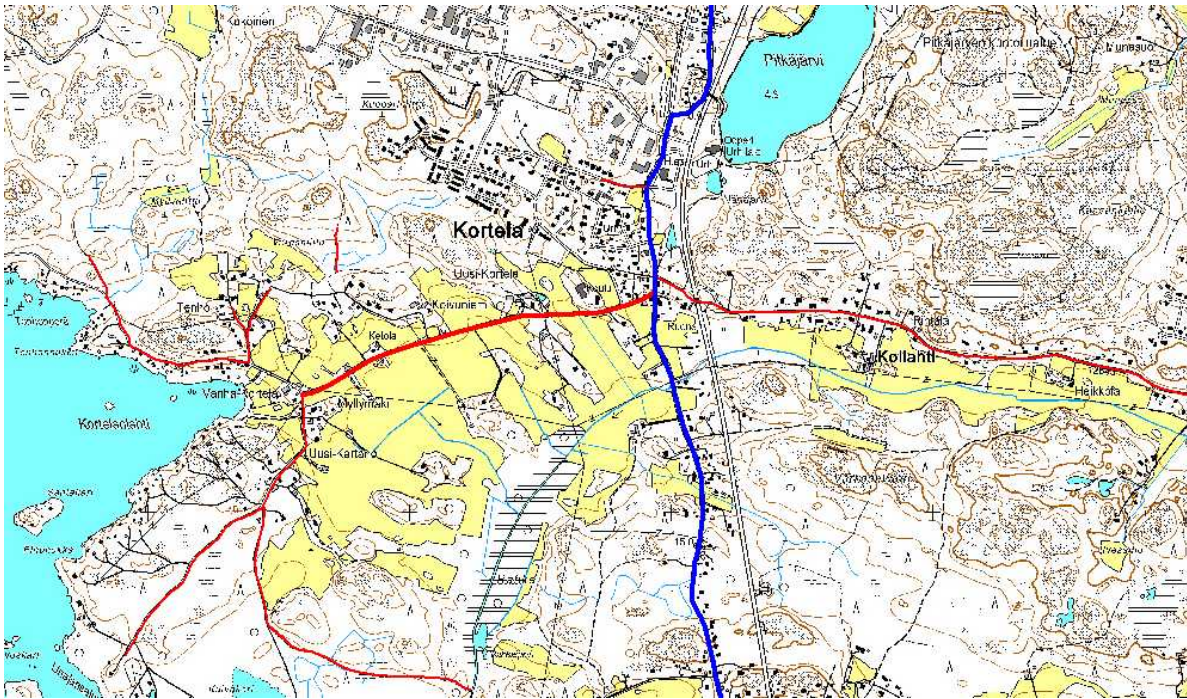
Vanhan kylätontin ympäristössä on hyvin säilyneitä vanhoja tiloja rakennuksineen. Osittain vanhoista tilarakennuksista on jäljellä vain ulkorakennuksia, joilla on erittäin merkittävä rooli vanhassa kylämiljöössä. Kapeat tiet kylätontin ympäristössä ovat pääosin päällystettyjä. Viljelyaukeilla on myös uudempia omakotitaloja. Merkittävimmät rakennukset ovat kylätontin ympäristössä Uusikartanon rakennusryhmä, jossa on hyvin säilynyt vanha päärakennus 1800-luvun loppupuolelta sekä Vanha-Kortelan rakennusryhmä, jossa puolestaan vanhat ulko- ja talousrakennukset muodostavat merkittävän tekijän miljöössä. Kylätontin länsipuolella mäen päällä sijaitsee myös hyvin säilynyt nykyisin Kustaankulmana tunnettu rakennusryhmä. Kortelantien varrella koulun lähistöllä sijaitsee myös rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä Uusi-Kortelan rakennusryhmä, jota rajaa puukujanne. Kortelantien ja Unajantien risteyksessä on lisäksi oma rakennuskeskittymänsä, jossa sijaitsee osittain hyvin säilynyttä 1900-luvun alkupuolen sekä jälleenrakennuskauden rakennuskantaa.

Unajanlahden pohjoisrannalla sijaitsee maakunnallisesti merkittäväksi katsottu 1900-luvun alun huvila-alue, jota ei kuitenkaan ollut mahdollista tarkastella tarkemmin tämän tutkimuksen yhteydessä. Kortelan alueella saattaa esiintyä myös hieman myöhempää 1950-1960-lukujen hyvin säilynyttä huvilarakentamista.

Kokonaisuudessaan Kortelan alue voitaisiin mahdollisesti huomioida paikallisesti merkittäväksi maaseutumaisemaksi asemakaavoitetun taajama-alueen välittömässä läheisyydessä. Tämä edellyttäisi alueella tehtävän rakennusinventoinnin sekä tarkemman ympäristöselvityksen.

Tiet

Kortelan itäosan läpi kulkeva Unajantie on osa satoja vuosia vanhaa ja historiallisesti merkittävää Pohjanlahden rantatietä. Vanhalle kylätontille rannalle johtavan Kortelantien linjaus on säilynyt viimeistään 1800-luvulta. Myös tien päässä haarautuvat Kivirannantie sekä Santperäntie ovat säilyneet linjauksiltaan hyvin. Tiet ovat pääosin päällystettyjä. Koilahdentie Kortelan itäosassa juontaa juurensa myös viimeistään 1800-luvulle.

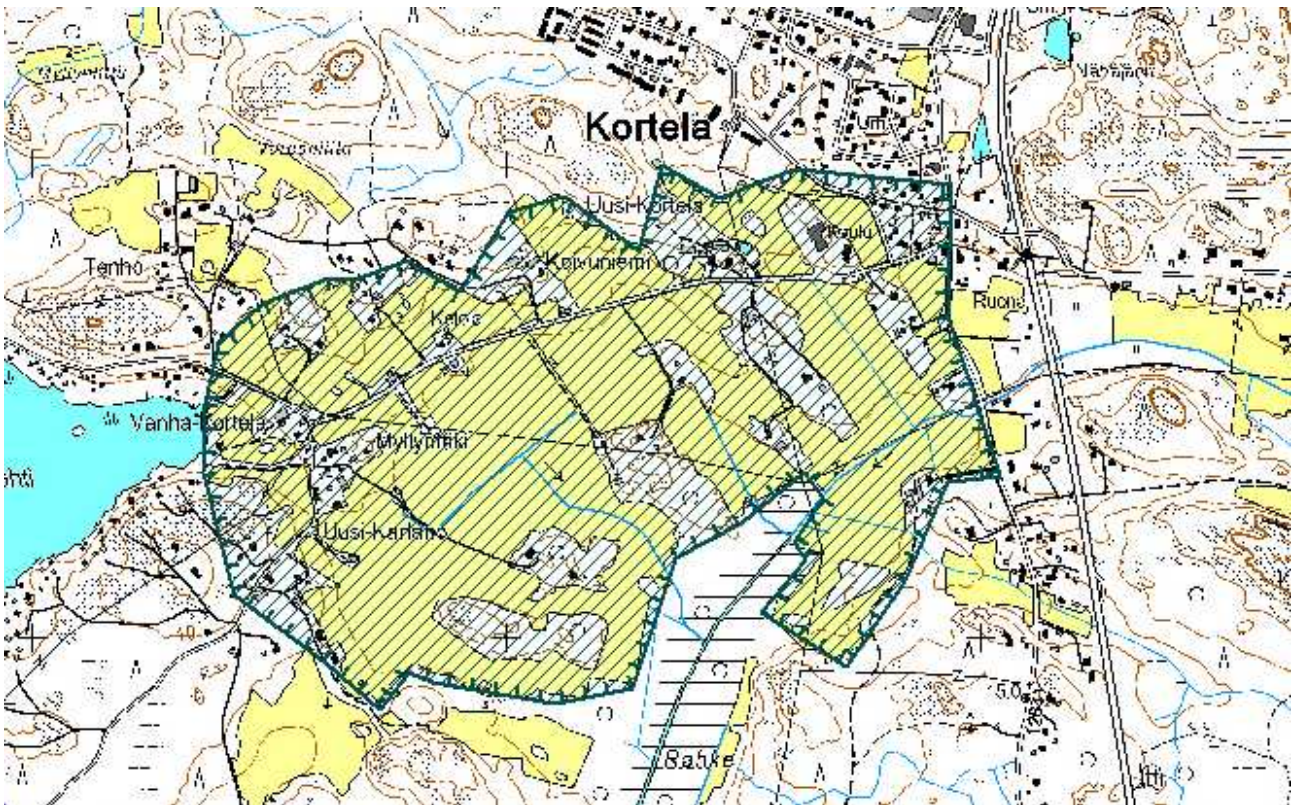
Kortelan säilyneet tielinjaukset piirrettynä vuoden 1903 venäläisen topografikartan mukaan. Pohjois-eteläsuuntainen sininen linja on historiallisesti merkittävä entinen pääväylä Pohjanlahden vanha rantatie eli nykyinen Unajantie.

Tiet ovat säilyneet kylätontin ympäristössä erittäin kapeina. Hyvin säilynyt vanhempi rakennuskanta sijoittuu aivat teiden varteen. Kuva Olli Joukio.

Arvoaluiden rajaus

Kaupungin läheisyydestä huolimatta Kortelan kylä on säilynyt erittäin hyvin perinteisessä maaseutumaisessa asussaan. Vanhoja tilakokonaisuuksia sijaitsee edelleen historiallisen kylätontin ympäristössä. Niitä ympäröivät maisemallisesti merkittävät viljelyaukeat sekä lännessä kaunis merimaisema. Paikallisesti arvokkaaksi alueeksi esitettävän alueen rajaus noudattaa historiallisia viljelyalueita. Maakunnallisesti merkittävän huvila-alueen tarkempi rajaus tulisi selvittää mahdollisen tarkemman inventoinnin yhteydessä.

Ongelmakohdat ja uhkatekijät

Kortelan kylä on säilyttänyt hyvin maaseutumaisen miljöön. Vanhempi rakennuskanta on säilynyt hyvin varsinkin kylätontin läheisyydessä. Ilmeisesti myös maakunnallisesti merkittävä huvila-alue on säilynyt. Alueella tulisi kuitenkin suorittaa rakennusinventointi tarkempien tulosten saamiseksi. Kortela sijaitsee asemakaavoitetun taajama-alueen välittömässä läheisyydessä. Kaupungin läheisyys saattaa tulevaisuudessa aiheuttaa painetta myös Kortelan suuntaan. Tällöin vanhempi hyvin säilynyt rakennuskanta sekä tielinjaukset tulisi säilyttää. Enempi uudisrakentaminen vanhan kylätontin ympäristöön rikkoisi eheää maisemaa. Peltoaukeat ovat maisemallisesti merkittävät ja säilyneet verrattain hyvin. Kortelantien varsi on hyvin hoidettu, mutta hoitamattomana kasvillisuus estäisi maisemallista näkymää.